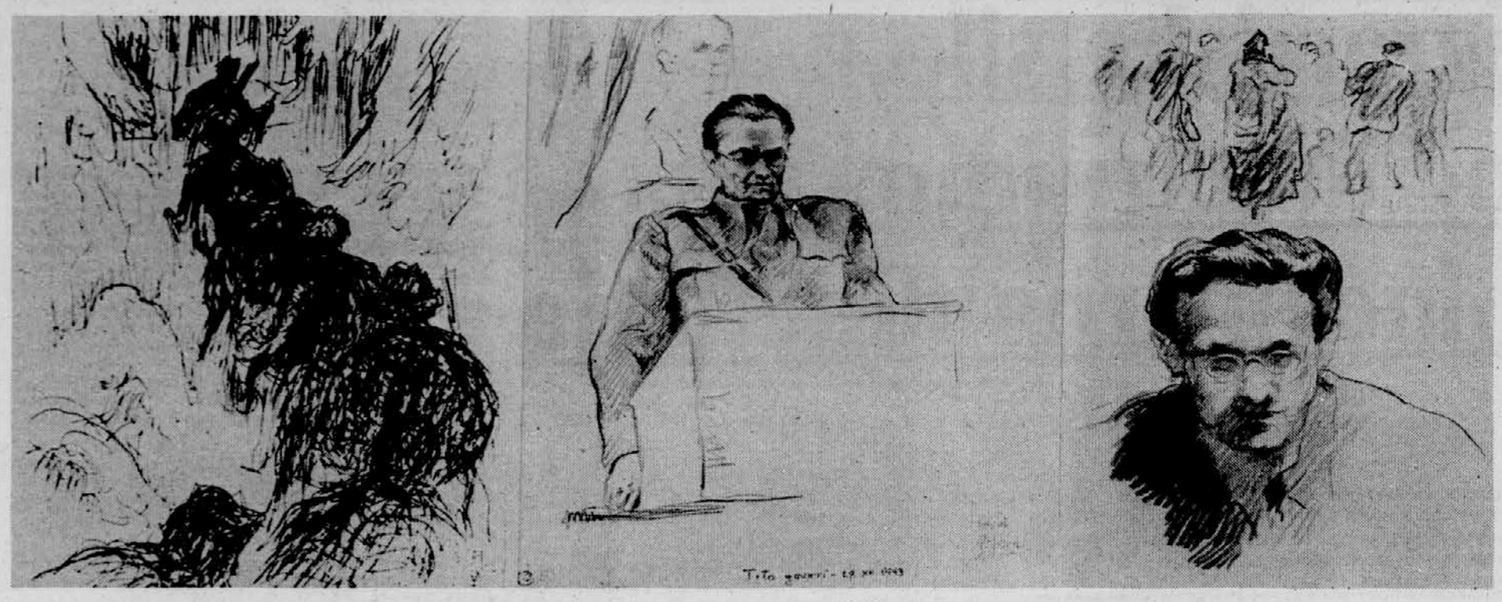
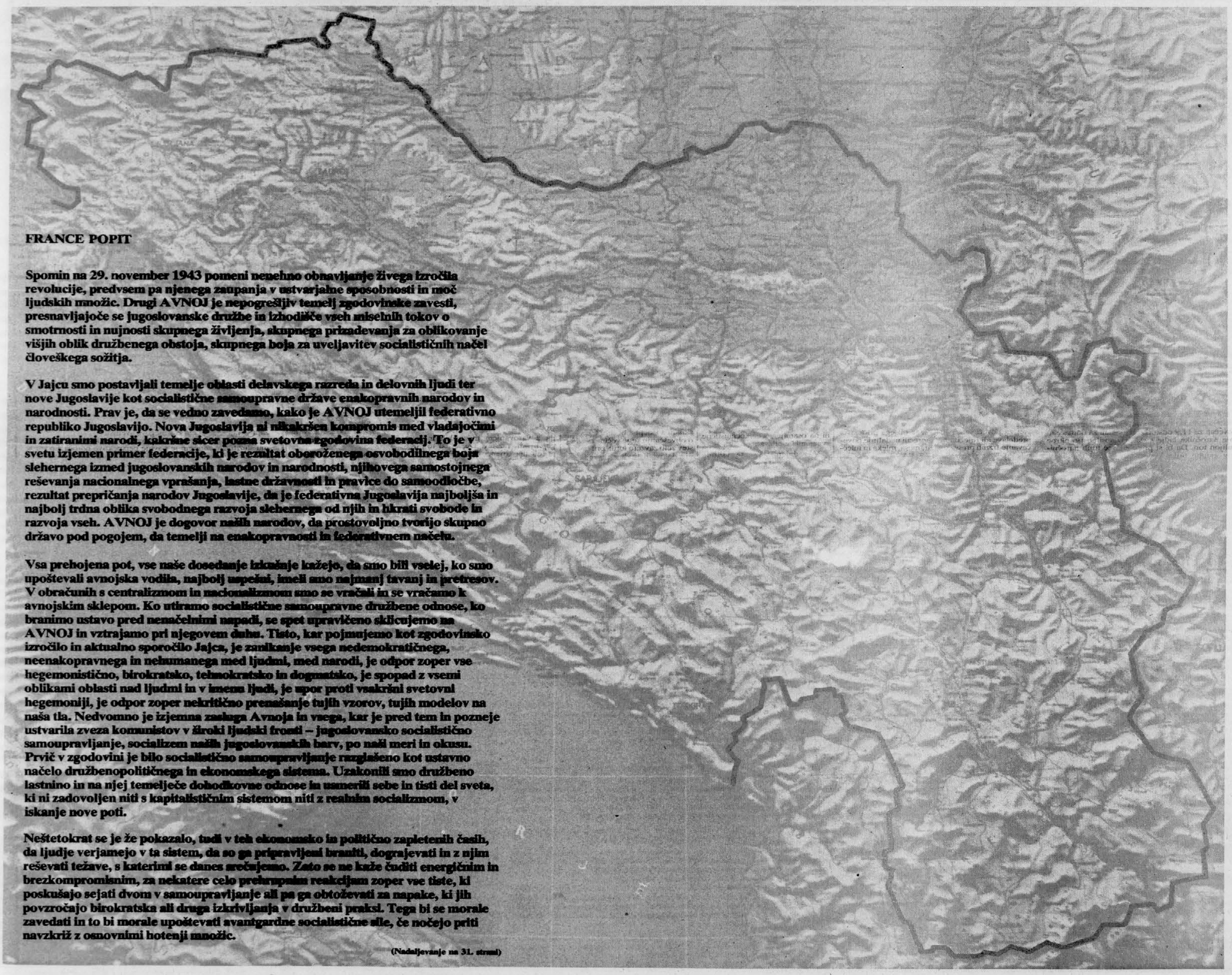
AVNOJ 40 LET

Socialistična federativna republika Jugoslavija je zvezna država kot državna skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik ter socialističnih avtonomnih pokrajin Kosova in Vojvodine v sestavi Socialistične republike Srbije, ki temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ter socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti.

(Ustava SFRJ, člen 1)

FRANCE POPIT

Spomin na 29. november 1943 pomeni nenehno obnavljanje živega izročila revolucije, predvsem pa njenega zaupanja v ustvarjalne sposobnosti in moč ljudskih množic. Drugi AVNOJ je nepogrešljiv temelj zgodovinske zavesti, presnavljajoče se jugoslovanske družbe in izhodišče vseh miselnih tokov o smotrnosti in nujnosti skupnega življenja, skupnega prizadevanja za oblikovanje višjih oblik družbenega obstoja, skupnega boja za uveljavitev socialističnih načel človeškega sožitja.

V Jajcu smo postavljali temelje oblasti delavskega razreda in delovnih ljudi ter nove Jugoslavije kot socialistične samoupravne države enakopravnih narodov in narodnosti. Prav je, da se vedno zavedamo, kako je AVNOJ utemeljil federativno republiko Jugoslavijo. Nova Jugoslavija ni nikakršen kompromis med vladajočimi in zatiranimi narodi, kakršne sicer pozna svetovna zgodovina federacij. To je v svetu izjemen primer federacije, ki je rezultat oboroženega osvobodilnega boja slehernega izmed jugoslovanskih narodov in narodnosti, njihovega samostojnega reševanja nacionalnega vprašanja, lastne državnosti in pravice do samoodločbe, rezultat prepričanja narodov Jugoslavije, da je federativna Jugoslavija najboljša in najbolj trdna oblika svobodnega razvoja slehernega od njih in hkrati svobode in razvoja vseh. AVNOJ je dogovor naših narodov, da prostovoljno tvorijo skupno državo pod pogojem, da temelji na enakopravnosti in federativnem načelu.

Vsa prehojena pot, vse naše dosedanje izkušnje kažejo, da smo bili vselej, ko smo upoštevali avnojska vodila, najbolj uspešni, imeli smo najmanj tavanj in pretresov. V obračunih s centralizmom in nacionalizmom smo se vračali in se vračamo k avnojskim sklepom. Ko utiramo socialistične samoupravne družbene odnose, ko branimo ustavo pred nenačelnimi napadi, se spet upravičeno sklicujemo na AVNOJ in vztrajamo pri njegovem duhu. Tisto, kar pojmujemo kot zgodovinsko izročilo in aktualno sporočilo Jajca, je zanikanje vsega nedemokratičnega, neenakopravnega in nehumanega med ljudmi, med narodi, je odpor zoper vse hegemonistično, birokratsko, tehnokratsko in dogmatsko, je spopad z vsemi oblikami oblasti nad ljudmi in v imenu ljudi, je upor proti vsakršni svetovni hegemoniji, je odpor zoper nekritično prenašanje tujih vzorov, tujih modelov na naša tla. Nedvomno je izjemna zasluga Avnoja in vsega, kar je pred tem in pozneje ustvarila zveza komunistov v široki ljudski fronti – jugoslovansko socialistično samoupravljanje, socializem naših jugoslovanskih barv, po naši meri in okusu. Prvič v zgodovini je bilo socialistično samoupravljanje razglašeno kot ustavno načelo družbenopolitičnega in ekonomskega sistema. Uzakonili smo družbeno lastnino in na njej temelječe dohodkovne odnose in usmerili sebe in tisti del sveta, ki ni zadovoljen niti s kapitalističnim sistemom niti z realnim socializmom, v iskanje nove poti.

Neštetokrat se je že pokazalo, tudi v teh ekonomsko in politično zapletenih časih, da ljudje verjamejo v ta sistem, da so ga pripravljeni braniti, dograjevati in z njim reševati težave, s katerimi se danes srečujemo. Zato se ne kaže čuditi energičnim in brezkompromisnim, za nekatere celo prehitrim reakcijam zoper vse tiste, ki poskušajo sejati dvom v samoupravljanje ali pa ga obtoževati za napake, ki jih povzročajo birokratska ali druga izkrivljanja v družbeni praksi. Tega bi se morale zavedati in to bi morale upoštevati avantgardne socialistične sile, če nočejo priti navzkriž z osnovnimi hotenji množic.

(Nadaljevanje na 31. strani)

Grafike, s katerimi smo opremili prilogo, so iz skicirke akademika Božidarja Jakca, nastale na poti na 2. zasedanje Avnoja in nazaj

Sergej Kraigher
Močne integracijske sile, ki svojo moč dokazujejo že štiri revolucionarna desetletja 18

Ivan Kristan
Jugoslovanska federacija je nastala med bojem narodov za osvoboditev 19

Sir William Deakin
Nočni telegram v Kairo: izvolili začasni nacionalni komite za Jugoslavijo, Tito predsednik

Danilo Slivnik
Pomagale niso niti pesti, kaj šele miganje z mezincem 20

Edvard Kardelj
Spopad s Stalinom in odločno potrjevanje samoupravljanja 21

Vesna Bertoncelj – Popit
Iskra od kritike do hvale za prodor lastne pameti na svetovna tržišča

Tit Doberšek
Svet je potreboval Jugoslavijo, Jugoslavija je potrebovala svet 22

Aleksander Petković v knjigi Gospodje in tovariši
Dan, ko je nastala in začenjala živeti Demokratična federativna republika Jugoslavija

Renato Carli Ballola
Ljudska oblast ob Jadranu 23

Janko Prunk
Potrditev slovenske narodne suverenosti in povezanosti z jugoslovanskimi narodi 24

Ilja Popit
Čas je denarju spreminjal imena in vrednost, vedno pa bi ga radi imeli več

Bojana Jager
Pod gorami sta reflektorja, ki dajeta zvezo s svetom 25

Miran Koren
TAM v ZR Nemčiji – Zdaj ni več skrivnost, kako tujcem prodati licenco

Dragiša Bošković
Kako je glavni junak »Asfaltne džungle« sodeloval z jugoslovanskimi partizani 26

Janez Vipotnik
Delegati narodov, ki jih noben osvajalec nikoli ni mogel pokoriti

Bogdan Pogačnik
Odkrivanje nove Jugoslavije 27

Vojan Rus
Narodi se le kot bratje lahko razvijajo v vsestranske osebnosti 28

Dragica Bošnjak
Živa Paulin
Dolgost našega življenja se je podaljšala, ženske živijo povprečno 72, moški pa 66 let 29

Josip Vidmar
Naš kulturni prostor: sožitje v srcu, ki se izraža najpristneje v kulturi

Dušan Biber
Avnoj, zavezniki, begunska vlada in četniško gibanje 30

Janko Svetina
Boj proti šolskemu zvoncu, za šolo brez vrat, sredi življenja 31

Močne integracijske sile, ki svojo moč dokazujejo že štiri revolucionarna desetletja

Razvoj samoupravljanja in samoupravnega položaja delavca in njegove odločujoče vloge v uresničevanju konkretnih nalog stabilizacijskega programa v vsaki delovni organizaciji in v vsakem okolju pomeni danes kontinuiteto revolucije in najboljše jamstvo, da bomo na današnji stopnji razvoja in našega položaja in vloge v svetu kos nalogam in preizkušnjam današnjega sveta, je v pogovoru za Delo rekel član predsedstva SFRJ Sergej Kraigher.

Kako odpraviti zapiranje v vsakršne meje, krepiti delo delegatov in delegacij na vseh ravneh, kako deliti in razporejati dohodek in s tem v zvezi odpravljati poglabljanje socialnih razlik; pa pluralizem samoupravnih interesov kot realnost odnosov med ljudmi, kadrovska politika in njene zagate in druga področja dela in življenja so bile poglavitne teme pogovora v uredništvu Dela, ki ga je za objavo pripravil **Vlado Šiamberger.**

DELO: Dolgoročni program ekonomske stabilizacije že lahko uvrščamo med dejanja odločilnega pomena za razvoj SFRJ. Po predolgem obdobju zastojev in pragmatičnega ukrepanja nam je Program znova odprl perspektivo, utrdil zaupanje v izvirno in samosvojo jugoslovansko samoupravno socialistično pot, ki je dobila temeljni kamen na drugem zasedanju AVNOJ 1943. Ali je ta nepretrgana vez vselej in dovolj upoštevana in uveljavljena?

KRAIGHER: Uresničevanje dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije predstavlja za današnji čas do leta 2000 družbenoekonomsko vsebino našega družbenega razvoja kot sestavni del nadaljevanja boja, ki ga vodimo, oprti na lastne sile, za uresničevanje temeljnih ciljev naše revolucije, ki so našli svoj izraz na drugem zasedanju AVNOJ 1943. leta v Jajcu. To so bili začetki nove Jugoslavije, ki se je po svoji družbeni vsebini v dveh bistvenih sestavinah razlikovala od stare:

– v opredelitvi za pot samoupravljanja, to je za oblast delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, takšno oblast torej, kot se je rodila v revoluciji kot najbolj avtentičnem izrazu uveljavljanja neposredne demokracije;

– v kovanju in utrjevanju bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije. Pokazalo se je, da je samo z uveljavljanjem vodilne vloge delavskega razreda ter z njimi združenih delovnih ljudi in patriotov mogoče premagati medsebojna nasprotja, nezaupanja in sovraštva, ki jih je med narodi in narodnostmi v stari Jugoslaviji sistematično gojila stara oblast in reakcionarne vojaške in buržoazne politične sile, ki so bile njen nosilec. Čim bolj se je v narodnoosvobodilnem boju uveljavljala ta njegova nova revolucionarna družbena vsebina in družbeni karakter političnih sil, ki so ga vodile – tem lažje in hitreje se je v skupnem boju uveljavljalo, kovalo in poglabljalo bratstvo in enotnost naših narodov in narodnosti.

DELO: Tukaj je naprednim silam na čelu s komunistično partijo uspelo, da so preprečile okupatorjeve načrte, ki je želel poglobiti razdor med narodi in narodnostmi Jugoslavije. Razlike v načinu življenja, svetovnem nazoru, verskem prepričanju, kar vse je bilo zgodovinsko pogojeno, je okupator izrabljal za to, da bi preprečil združevanje delovnih množic pri uresničevanju njihovega zgodovinskega cilja.

KRAIGHER: Res je. Vendar bi rad še zaokrožil misel: bistveni sestavini, o katerih sem govoril, sta po štiridesetih letih ponovno spet postavljeni v ospredje kot ključna naloga, da ju uresničujemo z vso doslednostjo na sedanji stopnji družbenega razvoja. Jugoslavija je v teh štirih desetletjih doživela skokovito preobrazbo v srednje razvito industrijsko državo, ki se kaže v popolni materialni in družbeni preobrazbi vsakega delčka Jugoslavije, v vsaki socialistični republiki in pokrajini ji daje pečat samoupravljanje in družbeno življenje, ki se v njegovih pogojih razvija.

Na teh temeljih smo si ustvarili trden položaj v svetu in ugled, ki daleč presega našo gospodarsko in vojaško moč. V tem se kaže kontinuiteta naše revolucije.

DELO: Pri tem ob vsakem vašem javnem nastopu tudi poudarjate kot temelj stabilizacijskega programa – krepitev položaja delavca.

KRAIGHER: V Programu smo jasno pokazali, kaj je treba v sedanjih družbenoekonomskih odnosih spremeniti in kako, da bodo resnično delavci neposredno odločali o dohodku, ki ga ustvarjajo, o pogojih in rezultatih svojega dela in o presežnem delu. Pokazali smo, da je to pogoj za to, da bo ta oblast tudi v praksi in v neposrednih gospodarskih odločitvah v družbeni reprodukciji resnično postala oblast delavskega razreda in delovnih ljudi. Pokazali smo tudi, da je to pogoj usklajenega in racionalnega družbenoekonomskega razvoja. Pokazali smo, da se lahko le v takih pogojih delavski razred uveljavlja kot resnični neposredni nosilec oblasti ter omogoča in zagotovi procese spreminjanja državnih organov resnično v organe njegove neposredne oblasti ljudi in izključi možnost vladanja v njegovem imenu.

43

1. marec: DOLOMITSKA IZJAVA – Predstavniki treh ustanovnih skupin v OF – komunisti, krščanski socialisti in demokratično krilo Sokola – so na sedežu IO OF v Polhograjskih Dolomitih podpisali izjavo, ki pomeni mejnik v utrjevanju enotnosti OF. Dolomitska izjava, kakor so jo imenovali, je opredelila in potrdila vodilno vlogo KPS v OF in narodnoosvobodilnem boju, krščansko-socialistična in sokolska skupina pa sta se odrekli snovanju lastnih političnih strank. Sporazumeli so se tudi, da predstavljajo aktivisti iz omenjenih ustanovnih skupin enoten zbor aktivistov OF.

3.–5. marec: BITKA NA NERETVI – V teh dneh so partizani v eni najhujših bitk med četrto sovražno ofenzivo, med znano »bitko za ranjence« prekoračili Neretvo po provizoričnem mostu.

8. september: KAPITULACIJI ITALIJE – Italija je kapitulirala. Dvanajst dni pozneje je plenum OF sprejel odlok o priključitvi Slovenskega primorja k Sloveniji.

1.–3. oktober: KOČEVSKI ZBOR – V Kočevju je bil zbor odposlancev slovenskega naroda. Sklical ga je izvršni odbor OF, ki je 11. septembra razpisal volitve odposlancev. Zbor, ki se ga je udeležilo 650 odposlancev, je bil največja manifestacija narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. Na zboru so izvolili plenum OF in slovensko delegacijo za AVNOJ. Soglasno so se izrekli za novo, demokratično in na narodni enakopravnosti zgrajeno Jugoslavijo.

29. november: ZASEDANJE AVNOJ – Na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu so izvoljeni predstavniki jugoslovanskih narodov položili temelje za novo demokratično in federativno Jugoslavijo. Jugoslovanski begunski vladi so odrekli pravico zastopati narode Jugoslavije in potrdili odloke o priključitvi Istre, Hrvatske in Slovenskega primorja k Jugoslaviji. AVNOJ se je preoblikoval v najvišji organ ljudske oblasti, za izvajanje uprave pa je ustanovil nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije (NKOJ). AVNOJ je sprejel tudi sklep o uvedbi in podelitvi naziva maršala Jugoslavije Josipu Brozu Titu.

Samoupravljanje kot sistem je samo po sebi nezdružljivo z avtarkijo

V nepretrganem toku socialistične revolucije smo prav s poglabljanjem in razvojem samoupravljanja ustvarjali trajne in vedno širše in globlje vzpodbude utrjevanja bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. Na teh temeljih, na enotnem sistemu socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in enotnih osnovah političnega sistema, postavlja tudi Dolgoročni program ekonomske stabilizacije skupno politiko gospodarskega in družbenega razvoja. To je tudi izhodišče za razbijanje vseh ostankov prakse avtarkičnega razvoja Jugoslavije na zunaj in v odnosih doma, saj je samoupravljanje kot sistem samo po sebi, po svoji naravi, nezdružljivo z avtarkijo. Odprtost v svet še prav posebej zahteva naš položaj in vloga v neuvrščenem gibanju, v boju za novo mednarodno ekonomsko ureditev in za solidarnost med neuvrščenimi v času, ko se odnosi med blokoma vedno bolj zaostrujejo.

DELO: Pa vendar nam zapiranje v lastne meje še zmeraj povzroča hude težave.

KRAIGHER: Če je bilo z avtarkijo mogoče doseči še neke parcialne in lokalne cilje do šestdesetih let zaradi naše nerazvitosti, zaradi zahtev širših množic v vseh krajih, v vseh republikah in pokrajinah, da bi se čim hitreje razvili in zagotavljali doma zaposlovanje in vse boljši standard delovnih ljudi, pa je avtarkija postajala vse hujša ovira prav za uresničevanje teh ciljev, čim višjo stopnjo smo dosegli v razvoju proizvajalnih sil in samoupravljanja. Odpiranje vseh samoupravnih subjektov in družbenopolitičnih skupnosti in Jugoslavije kot celote je tudi bistvena sestavina Dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije.

DELO: Zlasti v zadnjem času so bili precej glasni tisti, ki menijo, da je izvirni greh, če mu tako rečemo, pri zapiranju v lastne meje – položaj republik in pokrajin, s tem pa tudi nacionalne ekonomije.

KRAIGHER: Težnje po zapiranju ne le v republiške in občinske meje, tudi v tozdovske – pri tem bi moral reči kvazi tozdov, saj so tozdi, ki se zapirajo, v bistvu stara podjetja pod novimi imeni – imajo svoje korenine v starih, še ne premaganih odnosih v sami družbeni reprodukciji in so zunanji izraz dejstva, da pri nas še prevladuje logika dobička, medtem ko se dohodkovni odnosi šele uveljavljajo. Stihijno delovanje trga in logika dobička se kaže zlasti v dviganju cen na račun dobička ali dohodka drugih.

DELO: Tega bo vse manj, čim bolj bo združeno delo res združeno.

KRAIGHER: Položaj je seveda zelo različen; imamo namreč tudi mnoge organizacije združenega dela, v katerih je položaj njihovih temeljnih organizacij združenega dela že opredeljen z mnogimi elementi, ki jih določata ustava in zakon o združenem delu. Največ odprtih problemov je še v urejanju medsebojnih odnosov delavcev v tozdih z delavci DSSS in specializiranih organizacij v okviru sozdov. Bistvena slabost pretežne sedanje ureditve teh odnosov je, da delavcem ne omogočajo ekonomske kontrole nad rezultati delovanja strokovnih služb, v odnosih med delavci teh služb pa meril za boljše nagrajevanje ustvarjalnega dela od rutinskega dela in podobno, torej resničnega nagrajevanja po rezultatih dela. Odnosi, v katerih se sicer uveljavlja dohodek, prevladujejo pa še vedno logika profita in temu ustrezna ponašanja in orientacija, se nujno spreminjajo – zelo pogostno, če že ne praviloma, ko se usklajujejo protislovni interesi – tudi v odnose med posameznimi nacionalnimi ekonomijami in jim prepogosto dajejo obeležje kapital – odnosov, zlasti ko se v te odnose vpletejo državni organi oziroma politični dejavniki brez odločanja delavcev in njihove neposredne kontrole.

DELO: O procesih sodelovanja in boljšega razumevanja v Jugoslaviji kroži kar precej poenostavljenih ocen, ki predstavljajo tudi področje ekonomskih odnosov in problemov v njih v različnih skrajnostih.

KRAIGHER: Kdo odloča o presežnem delu – v tem je bistvo problemov, ki pretresajo sodobni svet in se na specifičen način odražajo tudi pri nas. Ugotavljanje skupnih interesov delavcev samoupravnih organizacij in skupnosti v družbenih planih in samoupravnih sporazumih o njihovih temeljih in neposredno urejanje medsebojnih odnosov v odnosih skupnega prihodka, dohodka, s skupnim rizikom vred – so tisti elementi, ki edini lahko omejujejo delovanje dobička in njegove logike, z vsemi zanj značilnimi gospodarskimi in družbenimi posledicami. Čim bolj bomo razvili dohodkovne odnose in jih na vsem jugoslovanskem območju utrdili kot realnost, tem manjšo vlogo bodo igrale republiške ali vsakršne druge meje. Tudi delavci v ozdih ne bodo dovoljevali, da bi jih kdo zapiral z mejami, ker jih bosta ekonomska logika in lasten interes prisiljevala k ekspanziji, tudi v tujino.

Nismo se še naučili, da bi našli v vsakem problemu njegovo stvarno materialno in družbeno vsebino

V tem je ključ razumevanja vseh teh pojavov na jugoslovanskem gospodarskem območju, ki pa se zelo različno izražajo v našem družbenem življenju. Pogostno se zelo poenostavljeno izenačujejo z vprašanji mednacionalnih odnosov in nacionalizmom – čeravno velikokrat ali celo praviloma nimajo s tem prav nobene zveze.

Ena bistvenih odlik politike v sistemu socialističnega samoupravljanja in demokracije pa je in mora biti, da se osvobaja karakteristik boja za oblast in nadvlado enostranskih interesov, da namesto tega v vsakem problemu najdemo njegovo stvarno materialno in družbeno vsebino in temu ustrezno politično oceno in ustrezen družbenopolitični pomen. To je bistveno, vse pa kaže, da se tega še nismo naučili. Potem bomo laže ugotavljali, kje gre v resnici za medrepubliške spore, kje gre za spore, ki lahko to postanejo oziroma ki lahko prerastejo v mednacionalne spore.

DELO: Vrnili bi se še na položaj republik in pokrajin, na nacionalne ekonomije in na dolgoročni program ekonomske stabilizacije. Pravkar ste rekli, da mora vsaka materialna vsebina problema dobiti politično oceno. Te ocene pa so različne za različna območja, kako uresničujejo prvo fazo Programa oziroma kako ravnajo v tako imenovanem prehodnem obdobju.

KRAIGHER: Rekel sem že, da so ta vprašanja in usmeritve v Programu jasno postavljeni. Res pa je, da so se nekatere dileme pokazale v prvi fazi izvajanja Programa. Vendar je tudi jasno, zakaj. Prvi problem je, da posamezne republike in pokrajini prihajajo v naslednje obdobje uresničevanja Programa z različno strukturo in z različno velikostjo finančnih obveznosti, na kar Program tudi opozarja...

DELO: ... na 8. seji CK ZKS ste o tem govorili kot o ledeni gori. Tisti del, ki štrli iz morja problemov, ste rekli, so dolgovi v tujini. Prava nevarnost pa je tisti del, ki je pod gladino, ob katerega se lahko razbiješ, če ga pravočasno ne vidiš in prav ne manevriraš. To pa so notranje zadolžitve...

KRAIGHER: ... Glede tega je položaj vsake republike in pokrajine drugačen. Stopnje zadolženosti navznoter v Programu sicer še nismo mogli pokazati, ker to pristojni šele razčiščujejo, vendar je jasno, da bo to eden od temeljnih problemov prve faze uresničevanja stabilizacijskega programa. Nesmiselno pa bi bilo iz tega delati mednacionalne in medrepubliške probleme. Program daje možnost, da to rešujemo na preudaren način, z jasno predstavo, na kaj moramo računati, ko bomo reševali tekoče probleme – to pa prav zato, da jih bomo reševali sami, da se ne bo vmešaval nihče od zunaj – na samoupraven način in v skupnem interesu.

DELO: To ne bo lahko. Ne gre le za drugačno ravnanje, gre tudi za to, da nekateri v teh novih, stvarnejših razmerah ne bodo mogli obstati.

KRAIGHER: Prav gotovo bo vrsta podjetij prišla v položaj, ko se bo morala preusmeriti, seveda predvsem z lastnimi silami in s pomočjo svojih poslovnih partnerjev in bank, kot smo to obdelali v Antiinflacijskem programu. Če se organizacija združenega dela ne bo sposobna preusmeriti, potem so posledice jasne. Nekatere organizacije bo treba tudi ukiniti, pri tem pa poskrbeti, kot to določa ustava, za socialno varnost delavcev. Seveda bo to vplivalo tudi na delo in razvoj družbenih dejavnosti, občin in republik, katerih obstoj in razvoj je odvisen od dohodka, ki je ustvarjen na njihovem območju. Pri tem bo neizbežno prihajalo do velikih problemov in mogoče tudi do konfliktov.

DELO: Problemi bodo verjetno tudi zaradi tega, ker smo dolga leta živeli z anticipirano potrošnjo, zdaj pa se bo treba dosledno uokviriti v ustvarjeni in stvarni dohodek.

KRAIGHER: Ko smo že pri tem, menim, da je ena prvih nalog, da vso proračunsko porabo postavimo na drugačno osnovo, začenši z zveznim proračunom. Pomeni, da izločimo iz meril za oblikovanje proračunov vgrajevanje stopnje planirane inflacije. Skratka, vse oblike porabe – skupno in splošno, pa zvezni, republiške in občinske proračune in odnos do skupnih služb in administracije v gospodarskih organizacijah in v vseh družbenih dejavnostih – moramo postaviti na osnovo in v okvire ustvarjenega in razpoložljivega dohodka.

Vsaj začetka tega ne bi smeli več odlagati še za eno leto. Čim prej bodo družbenopolitične skupnosti prešle na uresničevanje tega načela, tem prej in tem laže bodo prešle na razvoj na trajnih samoupravnih temeljih, tem prej bodo tudi s svojimi dejanji začele uresničevati svoj razvoj na temelju lastnih sil. Pri tem prehodu pa bo brez dvoma veliko težav.

Odgovornost za odločitve o materialnem položaju in dohodku delavca

Reševanje celote teh problemov ni predvsem naloga in odgovornost izvršnih organov. Njihova naloga je, da analizirajo in pokažejo položaj, morebiti tudi predlagajo rešitve in prioritete. Za sprejemanje teh odločitev so odgovorni delavski sveti, delegatske skupščine in še posebej zbori združenega dela in zbor republik in pokrajin v federaciji, ki morajo prevzeti odgovornost za odločitve o materialnem položaju in dohodku delavcev. Če se hočemo izogniti konfliktom, mora biti vse to jasno predvsem delavcem.

Iz tega sledi odgovornost delegacij v zboru republik in pokrajin in zboru združenega dela, da dogovore, sprejete v skupščini SFRJ, prenesejo v skupščine republik in še naprej v delegatsko bazo. V to delo pa se morajo vključiti družbenopolitične organizacije s svojim znanjem in z avtoriteto. Čim bolj usklajeno bodo vse te sile delovale, tem manj bo konfliktov in manjši bodo socialni in politični pretresi.

DELO: V dosedanjih štrajkih so bili največkrat vzrok osebni dohodki, s katerimi so bili delavci nezadovoljni ali pa niso bili dovolj obveščeni o poslovnem dogajanju in rezultatih. Tudi v Programu ste nagrajevanju po delu in rezultatih dela namenili posebno pozornost. Pogosto tudi poslušamo, da je v teh zoženih možnostih za gospodarjenje ustrezno nagrajevanje še pomembnejše, kot je bilo prej.

KRAIGHER: Nagrajevanje po delu in sistem delitve dohodka je gotovo osrednje vprašanje. Mislim, da je eden glavnih razlogov, da smo zašli v sedanje težave to, da v razvoju samoupravljanja – v dobrih tridesetih letih od prvih delavskih svetov, zlasti pa še po zakonu o združenem delu, ko smo za to ustvarili vse ustrezne pravne in politične pogoje – nismo izdelali sistema nagrajevanja oziroma delitve po delu, po rezultatih dela.

DELO: V sklepnem delu dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije in v dokumentu o prilagajanju gospodarskega sistema stabilizacijskim zahtevam ste dali temeljne usmeritve, tako da ima združeno delo skupne osnove in merila za oceno dosežkov dela.

KRAIGHER: Ponovil bi tri oziroma štiri osnovna merila, čeravno sem o njih že večkrat govoril:

– dohodek na delavca in dohodek v primerjavi s povprečno uporabljenimi sredstvi, ki kažeta gibanje velikosti ustvarjenega dohodka v teh odnosih,
– bruto osebni dohodek na delavca in
– akumulacija v primerjavi s povprečno uporabljenimi sredstvi, ki dajeta šele osnove za zaključke, ali je in koliko je tako doseženi dohodek rezultat ekonomsko upravičenega, racionalnega gospodarjenja z živim in minulim delom.

Šele uporaba vseh teh kazalcev v njihovi medsebojni povezanosti daje dovolj celovit odgovor o doseženih rezultatih, tudi o gospodarjenju s sredstvi družbene reprodukcije.

Skupna merila za vsak ozd, ko primerja svoj dohodek z dohodkom drugih

Ta skupna merila bi morali uporabljati v vsaki organizaciji združenega dela, ko primerjajo svoj dohodek, ki so ga ustvarili v določenem obdobju, z dohodkom podobnih organizacij in drugih, ko se primerjajo, ali so boljše ali slabše gospodarili; ko vzporejajo svoje naložbe, oziroma ko se odločajo o naložbi svojih sredstev za akumulacijo, kje bodo dala večje rezultate. To je lahko tudi enotna osnova za ugotavljanje resničnega položaja organizacije združenega dela in njenih perspektiv. To pa je zelo pomembno za ugotavljanje medsebojnih pravic in obveznosti v sporazumih o osnovah skupnih planov, v odnosih skupnega prihodka in dohodka; pa tudi osnovah za urejanje odnosov med republikami in pokrajinama, ko gre za presežno delo, za njegovo prelivanje.

Ta temelj je manjkal v dosedanjem razvoju, mora pa biti trajna bistvena sestavina našega sistema. Dokler tega ni, se socializem ne more razvijati brez stalne intervencije države v družbeno reprodukcijo. Z drugimi besedami: sistem socialističnega samoupravljanja se ne more razvijati po svoji logiki in zakonitostih brez delovanja konsistentnega sistema delitve na podlagi rezultatov dela, ki kot enoten sistem deluje v vseh delitvenih razmerjih v družbeni reprodukciji. Z druge strani se lahko samo na podlagi delovanja takega sistema obnavljajo tudi socialistični samoupravni odnosi v razširjenem obsegu, se torej lahko vse bolj utrjuje samoupravni položaj delavca kot proizvajalca in upravljalca.

DELO: Se strinjate z mnenjem, da so se republiške inštitucije, zlasti skupščina, izvršni svet in sindikat, premalo angažirale pri tem vprašanju. Ali pa so tudi one podlegle miselnosti, češ da je delitev po delu stvar tozdov, delovnih organizacij, njihovih pravilnikov o nagrajevanju? Predvsem pa je bilo zmeraj veliko več govora o delitvi po delu, manj pa o pridobivanju dohodka.

KRAIGHER: Nagrajevanje po delu je delitveno načelo v vsaki socialistični družbi. V naši samoupravni družbi mora biti v funkciji ustvarjanja dohodka, zato mora biti in postati enoten temelj vseh delitvenih odnosov v naši socialistični družbi. Med drugim tudi zato, ker si zavestno zastavljamo cilj, da ni moč govoriti o enakopravnosti naroda, če suvereno in enakopravno ne odloča o presežnem delu, ki ga ustvarja.

Da bi lahko začeli uresničevati te naloge, moramo izpolniti naslednje tri pogoje, ki smo jim tudi v Dolgoročnem programu ekonomske stabilizacije dali prvenstveno vlogo tudi glede na njihov pomen za sedanjo prvo fazo njegovega izvajanja:

– na področju cen, to je v primarni delitvi dohodka na trgu, moramo začeti ustvarjati pogoje, da bodo resnično delavci lahko odločali o cenah svojih proizvodov na bazi tržnih odnosov in v medsebojnih sporazumih, upoštevajoč tržne zakonitosti in seveda čimprej na podlagi izpopolnjenega sistema samoupravnega družbenega planiranja. Začeti moramo proces razvozlavanja skoraj deset let trajajočega administrativnega odrejanja cen. Za sporazumevanje pri oblikovanju cen in novih odnosov cen moramo v ta namen začeti uporabljati – poenostavljeno rečeno – naslednja merila: svetovne cene, racionalnost poslovanja, ki jo izrazijo že omenjeni štirje kazalci, in dani odnosi med ponudbo in povpraševanjem;

– vse dohodke, ki niso rezultat dela, je treba izločiti, predno gredo v ozdih v redno delitev dohodka, ki je rezultat dela. S tem bi preprečili, da bi se dohodek, dosežen v izjemnih pogojih, prelival v osebne dohodke;

– tretja bistvena sestavina je, da se v delitvi dohodka ustvari tak čisti dohodek, da bo delavec odločal še o čem drugem, ne le o svojem osebnem dohodku. V družbenih planih in v vsakodnevni politiki moramo prenehati s prakso, da se s poprejšnjimi odločitvami, pri katerih delavec neposredno ne sodeluje ali sodeluje le posredno prek svojih delegatov, praktično razporedi že ves dohodek, tako da delavcu ne ostane drugega, kot da spremlja svoj osebni dohodek in gibanja cen. Potem je logična posledica, da strokovne službe zlahka prepričajo delavce, da je – ob rasti življenjskih stroškov in rasti cen repromateriala in podobno – edina rešitev zvišanje cen njihovih izdelkov.

DELO: In ker vsega tega še ni, tudi ni uveljavljeno načelo: za približno enako delo približno enako plačilo oziroma so za podobna dela tako različni dohodki, da je to prav nerazumljivo.

KRAIGHER: Res ni mogoče razumeti tako velikih razlik v osebnih dohodkih delavcev v podjetjih iste gospodarske veje. In če je kaj oprijemljivega nezadovoljstva, o katerem se govori, če kaj lahko tudi izzove nezadovoljstvo med delavci, so to te nerazumljive razlike v osebnih dohodkih. To je tudi eden od izvorov socialnih razlik. Tokrat ne bi obširneje govoril o drugih izvorih, kot so nezajete rente, izredni dohodki iz monopolnega položaja in izrednih konjunktur – recimo, zdaj tečajnih razlik – pa o dohodkih na podlagi deviz tujih turistov, pa o dohodkih iz dopolnilnega dela, ki je neobdavčeno in ki poleg tega navajajo na slabše delo, da delavci v rednem delovnem času slabše delajo, in podobno. Vsekakor moramo najti rešitve, da bomo z davčno politiko zajeli številne izvore socialnih razlik, ki ne izvirajo iz razlik v delovnih rezultatih. Vsekakor moramo že leta 1984 na tem področju narediti korak naprej.

DELO: Zdaj bi se lahko preusmerili na drugo področje, ki je zadnje čase prav tako v ospredju zanimanja dela jugoslovanske javnosti. Gre za to, da bi bil politični sistem, kakršen je, ob vsej razvejenosti, bolj učinkovit. Kaj vi kot član posebne delovne skupine zveznega družbenega sveta menite o tem?

KRAIGHER: Pred letom dni ustanovljena delovna skupina zveznega družbenega sveta za vprašanja družbene ureditve je šele pred meseci pripravila program kot pregled vprašanj, ki jih je treba analizirati na podlagi dosedanjih izkušenj v delovanju političnega sistema. V razpravah o tem smo si bili enotni, da ne gre za spremembo ustavnih temeljev političnega sistema, ampak za njegove posamezne dele in njihovo delovanje. Nihče seveda ne more že vnaprej izključiti vsake možnosti tudi kakšnih sprememb ali dopolnil v ustavi. Vendar so se problemi delovanja našega političnega sistema in njegovih posameznih delov ter naše dosedanje izkušnje v nekaterih okoljih potencirali ali – da uporabim izraz – spolitizirali na način, ki danes posameznim ljudem in njihovim skupinicam, ki so bili ves čas skeptični do našega političnega sistema, omogoča, da so svojo kritiko in skepticizem stopnjevali in ga prenesli na vse temelje sistema.

Program je zelo obsežen. Zato bo treba opredeliti, katera vprašanja je treba prednostno obdelati – recimo odnose v federaciji – da bi lahko stališča in rešitve po posameznih sestavinah postopno analizirali in jih sproti vgrajevali v našo prakso, ne pa čakali, da se delo v celoti konča.

DELO: Se strinjate z ugotovitvijo, da verjetno še nikoli nismo tako plastično pa tudi demokratično, čeravno šibkosti pri tem ne manjka, izražali pluralizma samoupravnih interesov?

KRAIGHER: Pluralizem samoupravnih interesov kot realnost odnosov med ljudmi in narodi v družbi ni nekaj novega v razvoju Jugoslavije. Pa tudi v svetu v drugih sistemih vidimo, kako si njegovi posamezni elementi utirajo pot proti pluralizmu političnih interesov in njegovih institucij oziroma institucij enopartijskega sistema.

Naš ustavni politični sistem izvira iz vsebine in izkušenj našega socialističnega samoupravnega razvoja, zato leži ta pluralizem v njegovi osnovi. Ta pluralizem se je izražal, kar je obstajal, v vsakem konkretnem položaju, že v časih revolucije, ob drugem zasedanju AVNOJ in ves čas v razvoju Jugoslavije. S sprejetjem ustave 1974. leta in na 11. kongresu ZKJ, predvsem pa s Kardeljevo študijo Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, se obravnava kot temeljni institut, ki izraža najbolj splošno vso raznovrstnost odnosov med ljudmi v njihovih najrazličnejših interesih, katerih izvrševanje in upoštevanje je bistvo socialistične samoupravne demokracije. Naš nadaljnji demokratični družbeni razvoj kot socialistične samoupravne demokracije in večnacionalne družbe ni mogoč, če sistema pluralizma samoupravnih interesov ne bomo tako izoblikovali in družbeno in politično organizirali, da bo politični sistem deloval – na tej doslej v zgodovini najširši demokratični podlagi – usklajeno in učinkovito v reševanju protislovij naše družbe in da bo prav v reševanju teh protislovij ta široka demokratična podlaga najzanesljivejši temelj in jamstvo njegove stabilnosti.

Seveda se moramo pri tem nenehno zavedati, da pluralizem samoupravnih interesov pomeni to, da izvira in da se gradi na samoupravnih družbenoekonomskih odnosih in položaju delavcev v tozdu v vseh njegovih povezavah, v vseh objektivno danih skupnih interesih v združenem delu, vključno s krajevnimi skupnostmi, tako kot v celotni družbi, kjer usklajuje interese, se sporazumeva ali po načelu večine odloča o njih prav v delegatskih skupščinah. Naš družbenopolitični sistem bo na podlagi pluralizma samoupravnih interesov toliko bolj sposoben reševati probleme družbe in njenega razvoja – in usklajevati različne interese – čim bolj se bo razvijala in delovala njegova samoupravna družbenoekonomska osnova in vsebina v vseh njenih sestavinah – nekatere med njimi smo obravnavali tudi v tem pogovoru – in čim bolj bodo v praksi zaživele v vsej njihovi konkretnosti in raznovrstnosti vse institucije, ki predstavljajo enotnost našega političnega sistema.

Delo in rezultati dela določajo na podlagi enakih pravic in odgovornosti materialni in družbeni položaj človeka.
Nihče si ne more niti neposredno niti posredno pridobivati materialnih in drugih koristi z izkoriščanjem tujega dela.
Nihče ne sme na nikakršen način onemogočati in ne omejevati delavca, da ne bi enakopravno z drugimi delavci odločal o svojem delu ter o pogojih in rezultatih svojega dela.

(Ustava SFRJ, člen 11)

Štirideset let uspešno rešujemo vsa protislovja in jih rešujemo tudi v sedanjem kriznem času

Kdor izgublja to dejstvo izpred oči in kdor pozablja, da je pluralizem samoupravnih interesov, da je obstoj in vedno močnejše uveljavljanje interesov državljanov v drugih političnih sistemih zunaj uradnih političnih struktur objektivno dejstvo, bo odgovoril na vaše vprašanje samo s pomilovalnim posmehom. Za te mnogi sedanji pojavi v naši družbi niso samo izraz šibkosti, za njih niso posledica krize doma in v svetu. Za njih so neposredni izraz prav pluralizma samoupravnih interesov kot izvora nestabilnosti političnega sistema, ponujajo pa nam zanj eni večstrankarski sistem oziroma drugi režime trde roke in reda.

Mi štirideset let uspešno rešujemo vsa protislovja in jih rešujemo tudi v sedanjem kriznem času. Vendar je dejstvo, ki se ga ne da zakriti, da se samoupravni interesi usklajujejo tako na trgu kot neposredno na osnovi političnega sistema in iz skupnih interesov delovnih ljudi in občanov ter vseh narodov in narodnosti na enotnem jugoslovanskem gospodarskem območju in trgu in v odnosu na zunanji svet. Vse to so dovolj močne integracijske sile, ki svojo moč dokazujejo že desetletja in tudi v teh letih težkih preizkušenj, da ne omenjam drugih neekonomskih faktorjev, ki so se razvili iz sožitja naših narodov in narodnosti in ki delujejo z nič manjšo močjo.

DELO: Za vse te naloge, ki ste jih doslej navedli, potrebujemo sposobne ljudi, prave ljudi na pravih mestih, kot rečemo. V intervjuju po seji zvezne konference SZDLJ, ki je podprla dolgoročni program ekonomske stabilizacije, ste tudi rekli, ko ste govorili o kadrovski politiki, da je treba razbiti ozek krog v občinah in republikah, ki v različnih skupinah odločajo o usodi drugih.

KRAIGHER: Ne bi ponavljal tega, opozoril bi le na nekatere momente.

Izvajanje programa zahteva javnost dela in priložnost, da se ljudje pokažejo takšni, kakršni so. Na podlagi tega mora priti do diferenciacije in do objektivnejših meril za oceno in izbiro kadrov. Tako je 8. seja CK ZKS pokazala na potrebo po ustrezni preobrazbi sestave mnogih delegacij v organih samoupravnih organizacij in skupnosti in v delegatskih skupščinah, od občine do federacije. Tudi administracija in strokovne službe v federaciji in republiki ter v občinah, pa tudi drugod, v delovnih skupnostih skupnih služb organizacij združenega dela in v samoupravnih interesnih skupnostih, se bodo morale šele potrditi, da so resnično sposobne izvesti Program, da so zmožne ustvarjalnih pobud in konkretizacije nalog, ki jih terja njegovo uresničevanje ter nove razmere in naloge, ki se bodo zmeraj znova zastavljale.

Prelom s forumskim načinom dela zahteva tudi ustrezne nove kvalitete političnih delavcev

Podobno velja za sestavo organov v socialistični zvezi, zvezi komunistov, sindikatu, zvezi socialistične mladine in še posebej za strokovne delavce in službe pri njih. Prelom s forumskim načinom dela ter delo z delavci in delovnimi ljudmi v bazi, ki so in bodo vedno bolj zahtevni v vsem, kar jim je potrebno za njihovo delo in upravljanje, delo z delegati in delegacijami – vse to zahteva novo vsebino, načine in metode dela in mnogo več neposrednih izkušenj in znanja, kot ga dajejo sedaj šole in fakultete. Zato se bo tudi tu pokazalo, da naš čas in naloge, ki jih postavlja, zahteva tudi ustrezne nove kvalitete političnih delavcev.

Mnogi odgovorni člani zlasti izvršnih organov, pa tudi iz vrst novinarjev, so zelo ekspeditivni in skoraj neizčrpni v ugotavljanju negativnih pojavov, zelo malo pa poznajo – in niso niti k temu usmerjeni – tiste pojave v našem življenju, pri katerih se potrjuje in uveljavlja novo v spopadu s starimi odnosi in ponašanjem, kar kaže na izhod iz težav in odpira nove možnosti in perpektive. Mislim, da je temu vzrok slabo poznavanje bistvenih osnov in zakonitosti našega družbenega razvoja in samoupravnega sistema in odtod njihova negotovost v srečanju z novimi pojavi in njihovo oceno. Pri nekaterih novinarjih pa očitno prevladuje strah, da ne bi vzbujali vtisa in doživljali kritike, da so apologeti, ker pozitivno ocenjujejo nekaj, kar zastopajo vlada in državni organi, oziroma kar potrjuje pravilnost sprejete politike.

Delegacije so v pripravah na delo zborov skupščine prepuščene same sebi, le redko jim pomagajo organizacije socialistične zveze, zveze komunistov in sindikata v občini in v temeljni organizaciji, redko tudi samoupravni organi. V delu delegatov in delegacij moramo prevladati stihijnost in pragmatizem, ki sta nujna posledica parcialno in posamično oblikovane zavesti in stališč.

Mnogi izvršni in upravni organi v svojem delu niso usmerjeni k spremljanju in ocenjevanju tega, kar se dogaja v samoupravni bazi. To je sicer njihova funkcija po ustavi, vendar je ne izvršujejo. Ne ocenjujejo kritično niti lastnih ukrepov niti njihovih materialnih in družbenih učinkov, sploh pa ne tega, kako vplivajo na razvoj samoupravljanja in samoupravnih odnosov, na delo delegacij in delegatske baze ter skupščine kot najvišjega samoupravnega oblastvenega organa na njenem območju.

Doseči moramo, da bo v delu vseh politično izvršnih in upravnih organov razvoj samoupravljanja in reševanja tekočih in razvojnih problemov – predvsem z utrjevanjem in uveljavljanjem samoupravnega položaja delavcev – njihova prva in glavna skrb in naloga.

DELO: Ko potegnemo črto pod naš pogovor, s katerimi vašimi strnjenimi mislimi bi se razšli v letu obletnice AVNOJ in pred zahtevnimi nalogami v letu 1984?

KRAIGHER: S tem, kar sem rekel na začetku. Razvoj samoupravljanja in samoupravnega položaja delavca in njegove odločujoče vloge v uresničevanju konkretnih nalog stabilizacijskega programa v vsaki delovni organizaciji in v vsakem okolju pomeni danes kontinuiteto revolucije in najboljše jamstvo, da bomo na današnji stopnji razvoja in našega položaja in vloge v svetu kos nalogam in preizkušnjam današnjega sveta. To je tudi jamstvo nadaljnjega poglabljanja bratstva in enotnosti naših narodov in narodnosti ter nezlomljive trdnosti socialistične samoupravne Jugoslavije.

DELO: Bi lahko rekli, da je potrebna renesansa naše revolucije, vračanje k razrednim vrednotam?

KRAIGHER: Toliko smo sredi razrednega boja, da se tega niti sami ne zavedamo. Mislim, da ne gre toliko za renesanso revolucije, ampak v tej revoluciji zlasti za renesanso marksistične osveščenosti, uporabo marksizma v trenutku, v katerem živimo, v vsej njegovi ustvarjalni dialektični dinamiki, to pomeni, usposabljati se za spreminjanje sveta, za spreminjanje v smeri na marksističnih osnovah začrtanih programskih ciljev in nalog.

V bunkerju med nemško ofenzivo oktobra 1943

Rog, Srnec, Kidrič, Šnuderl, Fajfar, Kocbek

Na Rogu, major Jones in Josip Vidmar

Josip Vidmar, v bunkerju

Urška, na Rogu

Na poti v bunker, Makso Šnuderl in Edvard Kocbek

Jugoslovanska federacija je nastala med bojem narodov za osvoboditev

Drugo zasedanje Avnoja je za graditev nove Jugoslavije pomembno z več vidikov. Prvič, gre za razrednopravni vidik (kapitalistični razred se je z zmago revolucije moral umakniti delavskemu razredu); drugič, gre državnopravni vidik (postavljeni so bili formalni državnopravni temelji nove ljudske oblasti s celotno organizacijo od narodnoosvobodilnih odborov do Avnoja in NKOJ kot osrednjih organov nove ljudske oblasti); in tretjič, sklepi Avnoja izražajo spreminjanje oblike države tako po obliki vladavine (republika namesto monarhije) kot po obliki državne ureditve (federacija namesto unitaristične ureditve bivše Jugoslavije).

Vsi trije vidiki so pomembni za obravnavanje vprašanja, na kakšni stopnji je revolucionarni proces negacije in rušenja prejšnje države in gradnje nove države.

Treba je upoštevati, da je bila graditev nove ljudske oblasti in nove jugoslovanske države proces, ki se je uresničeval v odvisnosti od osvobodilnega boja proti okupatorju: osvobodilni boj je bil toliko bolj zagrizen in vztrajen prav zaradi pričakovanja, da se stara Jugoslavija ne bo več vrnila, prav tako pa so uspehi narodnoosvobodilnega boja dajali življenjsko moč revoluciji, v kateri se je rojevala nova ljudska oblast.

Gledano s časovnega vidika je bila gradnja nove ljudske oblasti in nove jugoslovanske države revolucionaren proces, ki je trajal ves čas narodnoosvobodilnega boja od ustanavljanja prvih narodnoosvobodilnih odborov leta 1941 do razglasitve Federativne ljudske republike Jugoslavje leta 1945. V tem procesu ima drugo zasedanje Avnoja osrednje zgodovinsko mesto.

Pred časom je potekala razprava o pomenu sklepov II. zasedanja Avnoja z vidika, ali gre za sklepe konstitutivnega ali deklarativnega značaja. Postavljeno je bilo vprašanje, ali je nova Jugoslavija nastala šele na podlagi sklepov Avnoja v Jajcu 29. novembra 1943 ali pa je obstajala kot revoluconaren proces že pred tem in je Avnoj na tem zasedanju to samo potrdil z deklarativnim aktom.

Vsekakor je datum II. zasedanja Avnoja eden od najpomembnejših v zgodovini nove Jugoslavije – zaradi tega je vpisan v državnem grbu kot rojstni dan nove Jugoslavije. Vendar je ta datum treba gledati v procesu revolucije jugoslovanskih narodov, saj brez dotedanjega revolucionarnega procesa tudi tega datuma ne bi bilo. Gre za pomen datuma II. zasedanja Avnoja v nenehnem razvoju revoluconarnega procesa, ko so dotedanje pridobitve revolucje prešle v novo kvaliteto.

S tega vidika gre torej za deklarativen značaj sklepov II. zasedanja Avnoja v Jajcu, ker delegati jugoslovanskih narodov na tem zasedanju niso šele konstituirali pridobitev v graditvi nove ljudske oblasti, ampak so tem pridobitvam dali potrebno državnopravno obliko. Revolucija je tedaj že zmagala in nova država je že obstajala. II. zasedanje Avnoja – ki je bilo sklicano celo z nekaj zamude – je samo potrdilo tisto, kar je že bilo.

Toda čeprav so odloki Avnoja deklarativnega značaja, ker so revolucionarnemu procesu dali potrebno zunanjo obliko, so obenem tudi ustavnega značaja, ker je revolucionarna oblast nove jugoslovanske države dobila z njimi potrebne formalne značilnosti državne oblasti. Nova država je dobila tudi svoje ime: »Demokratična federativna Jugoslavija«.

Ustavna ureditev Demokratične federativne Jugoslavije na podlagi odlokov II. zasedanja Avnoja je bila tista prelomna točka v revolucionarnem procesu graditve nove Jugoslavije, na kateri je tudi formalno prišel do izraza dualizem oblasti: dotedanje kraljevske oblasti in nove ljudske oblasti. Tudi veliki zavezniki so bili prisiljeni priznati ta dualizem kot neizpodbitno dejstvo. Vendar je pri tem bistveno, da je nova ljudska oblast v odnosih z zavezniki sedaj res nastopala kot enakopraven partner s kraljevsko oblastjo. Še več: ko so veliki zavezniki pritiskali na Tita in kralja Petra, naj se sporazumeta, je Tito diktiral pogoje za pogovore in se ni hotel pogajati s komerkoli. Znano je, da je prav zaradi tega prišlo do rekonstrukcije kraljevske vlade in je Tito bil pripravljen sestati se z novim predsednikom kraljevske vlade Šubašičem; to je privedlo do znanih »sporazumov Tito-Šubašić« in na tej podlagi do odprave dualizma oblasti v korist nove ljudske oblasti.

Prvobitna ideja federacije

Razumevanje Avnoja kot pomembne prelomne točke v procesu graditve nove Jugoslavije se mi zdi pomembno še iz drugega zornega kota, namreč z vidika graditve Jugoslavije kot federacije.

Načelnega pomena je po mojem vprašanje, kdaj so nastale federalne enote: ali so obstajale (na določeni stopnji organizacije) že pred II. zasedanjem Avnoja v Jajcu ali pa so rezultat tega zasedanja, torej so nastale šele na podlagi sklepov Avnoja.

Zastopam stališče, da so federalne enote kot načelo obstajale že pred II. zasedanjem Avnoja v Jajcu in da niso šele rezultat tega zasedanja: Avnoj torej ni dovolil, še manj pa ukazal formiranja federalnih enot.

Nikakor ne drži trditev, ki jo zagovarja F. Čulinović, da najvišja nacionalna predstavniška telesa narodov pred II. zasedanjem Avnoja »niso bili vrhovni organi državne oblasti, kot tudi dotlej ni nastala nobena jugoslovanska država članica«.

Iz istega razloga je sporno stališče, da je specifičnost v nastajanju jugoslovanske federacije v tem, da je bila »najprej na II. zasedanju Avnoja konstituirana zvezna država, potem pa je bilo konstituirano tudi šest njenih držav«.

To stališče ni sprejemljivo tako zaradi formalnih kot materialnih dejstev. Po formalni plati daje razvoj v Sloveniji podlago za drugačno stališče, po materialni plati pa daje podlago za drugačno stališče tudi razvoj v drugih današnjih republikah.

Federativni procesi so bili torej realnost v celotni Jugoslaviji že pred II. zasedanjem Avnoja. Taki procesi pa niso mogoči, če ni držav članic, ki nosijo v sebi idejo federacije.

Iz tega sledi, da federalne države niso bile ustanovljene šele po II. zasedanju Avnoja, ampak narobe, da je to zasedanje posledica in rezultat federativnih procesov pri vseh narodih Jugoslavije, ki so si tedaj, ko so gradili svoje nacionalne države, prizadevali tudi za federativno skupnost, ker si drugače niso mogli predstavljati svoje nacionalne samostojnosti.

Avnoj ne bi mogel odločiti na II. zasedanju, da bo nova Jugoslavija federacija, če ta ne bi že obstajala v praksi narodov Jugoslavije. Delegacije posameznih narodov so prišle na II. zasedanje Avnoja zato, da bi deklarirale in potrdile uresničeno idejo federacije. Kot pravi Vlado Strugar, so se nacionalna predstavniška telesa izrekla za skupno bratsko in enakopravno državo in so zato izvolila delegacijo svojega naroda za članstvo v Avnoju, s čimer je federacije dobila popolno obliko.

Vse to govori o deklarativnem in ne o konstitutivnem značaju odloka Avnoja o gradnji federacije. Ko je dr. Ivan Ribar, predsednik izvršnega odbora Avnoja pojasnjeval razmere in razvoj do II. zasedanja Avnoja, je poročilo končal z naslednjimi besedami: »Iz vsega zgoraj povedanega sledi, da odloki, ki jih bo danes sprejel Avnoj na podlagi teh ljudskih zahtev, ne bodo imeli nikakršnega konstitutivnega, temveč samo deklarativni značaj.«

Ko je Edvard Kardelj na črnomaljskem zboru februarja 1944 v imenu slovenske delegacije poročal o delu II. zasedanja Avnoja, je poudaril, da deklaracija in drugi sklepi s tega zasedanja ne obljubljajo narodom Jugoslavije, da bo npr. šele kasneje urejeno nacionalno vprašanje, kot so to često delale razne emigrantske t. i. »jugoslovanske vlade«, ampak so narodi Jugoslavije to vprašanje že sami uredili s tem, da so se z lastnimi silami začeli osvobajati izpod okupatorskega jarma. Med bojem je v praksi nastal federativni odnos med posameznimi narodi. Drugo zasedanje Avnoja je ta federativni odnos uzakonilo.«

Navsezadnje je že po samem odloku o gradnji Jugoslavije na federativnem načelu, ki ga je sprejel Avnoj 29. novembra 1943, mogoče sklepati, da je Avnoj imel pred očmi že uresničene federativne odnose: »Da bi se izvedlo načelo suverenosti narodov Jugoslavije, da bi Jugoslavija bila resnična domovina vseh svojih narodov in da nikoli ne bi postala torišče katerekoli hegemonistične klike, se gradi in se bo zgradila na federativnem načelu . . .« V tej formulaciji odloka so torej poudarjeni federativni odnosi v praksi in prav zato je v njem posebej poudarjeno, da se Jugoslavija »gradi in se bo zgradila na federativnem načelu«.

Tri bistvene etape

Postavljanje vprašanja, kdaj in na kakšni podlagi so nastale federalne enote – članice jugoslovanske federacije – naj torej opozori na resnične procese v graditvi jugoslovanske federacije. Trdim, da so za gradnjo federacije pomembne in značilne tri etape:

– prva etapa sega od začetka narodnoosvobodilnega boja do II. zasedanja Avnoja;

– druga etapa obsega samo II. zasedanje Avnoja v Jajcu, 29.–30. novembra 1943;

– tretja etapa obsega obdobje po II. zasedanju Avnoja, predvsem leto 1944.

Vsaka teh treh etap je pomembna iz svojega zornega kota, v procesu graditve jugoslovanske federacije pa so sestavni del nedeljive celote.

V prvi etapi so posamezni narodi Jugoslavije izpeljali svojo pravico do nacionalne samoodločbe v obliki graditve svoje državne samostojnosti. To pomeni, da so v tej etapi narodi Jugoslavije z različno intenzivnostjo postavljali temelje svojih držav oz. da so pripravljali razmere za to, da se bodo državnopravno konstituirali. Hkrati so vsi narodi izražali težnjo po združitvi v federacijo – skupnost svobodnih in enakopravnih narodov Jugoslavije. S tem namenom so izvolili delegacije za II. zasedanje Avnoja.

V drugi etapi, torej na II. zasednaju Avnoja, so delegacije narodov Jugoslavije sprejele odlok o graditvi jugoslovanske federacije. Narodi Jugoslavije, ki so postali samostojni že v prvi etapi, so sedaj uresničili svoje težnje po federaciji in so federacijo tudi ustanovili s skupnim dogovorom: »Jugoslavija se gradi in se bo gradila na federativnem načelu, ki bo zagotovilo polno enakopravnost Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev in Črnogorcev oz. narodov Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Črne gore in Bosne in Hercegovine.«

V tretji etapi, v letu 1944, so narodi Jugoslavije potrdili delo svojih delegacij na II. zasedanju Avnoja. Vsak izmed narodov Jugoslavije se je posebej in izrecno izrekel za zgraditev federacije in je potrdil, da se združuje z drugimi narodi v federativno Jugoslavijo. Proces potrjevanja odlokov Avnoja so začeli Slovenci na I. zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora v Črnomlju 19.–20. februarja 1944, zaključili pa so ga Srbi na zasedanju Velike protifašistične skupščine narodne osvoboditve Srbije v Beogradu 11. novembra 1944. (Druge federalne enote so to opravile med tem: Hrvatska 8.–9. maja 1944 na tretjem zasedanju ZAVNOH v Topuskem, Bosna in Hercegovina 1. julija 1944 na II. zasedanju ZAVNO BiH, Črna gora na zasedanju CASNO 14. julija 1944 v Kolašinu, Makedonija 2. avgusta 1944 na ustanovnem zasedanju ASNOM.)

Od spodaj navzgor

Ko so federalne enote potrdile odloke II. zasedanja Avnoja, je bil proces graditve jugoslovanske federacije materialnopravno zaključen. Vsi nadaljnji akti, ki so povezani z graditvijo nove Jugoslavije – predvsem razglasitev republike 29. novembra 1945 in sprejem ustave FLRJ 31. januarja 1946 – so bili s stališča federativnega načela deklarativni.

Potemtakem sklepamo, da so federalne enote obstajale že pred II. zasedanjem Avnoja. Slovenija je od kočevskega zbora 1. in 3. oktobra 1943 imela tudi vsa formalna obeležja samostojne države. Druge federalne enote so de facto obstajale, čeprav se njihova nacionalna predstavniška telesa niso tudi formalno konstituirala v najvišje organe oblasti.

To stanje je imel Avnoj pred očmi, ko je sprejemal odlok o graditvi Jugoslavije na federativnem načelu, saj je v 3. točki odloka zapisano: »V skladu s takšno federativno graditvijo Jugoslavije, ki temelji na najpopolnejših demokratičnih pravicah, je dejstvo, da že sedaj, med narodnoosvobodilnim bojem, predstavljajo temeljne organe ljudske oblasti pri posameznih narodih Jugoslavije narodnoosvobodilni odbori in nacionalni protifašistični sveti narodne osvoboditve (Glavni narodnoosvobodilni odbor Srbije, Deželni protifašistični svet narodne osvoboditve Hrvatske, Slovenski narodnoosvobodilni odbor, Deželni protifašistični svet narodne osvoboditve Bosne in Hercegovine, Deželni protifašistični svet narodne osvoboditve Črne gore in Boke, Deželni protifašistični svet narodne osvoboditve Sandjaka, iniciativni organi za Deželni protifašistični svet narodne osvoboditve Makedonije), in da je Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije vrhovni zakonodajni in izvršilni zbor narodov Jugoslavije ter vrhovni predstavnik suverenosti narodov in države Jugoslavije kot celote«.

Omenjeni sklep, da so federalne enote obstajale že pred II. zasedanjem Avnoja, spodbija trditev, da je specifičnost v nastajanju jugoslovanske federacije v tem, da je najprej na II. zasedanju Avnoja bila konstituirana zvezna država in da se je nato konstituiralo šest njenih držav članic.

Federacija (zvezna država) je izraz volje vseh narodov Jugoslavije in je tvorba njihovih federalnih držav, ne pa narobe. Federalne države (enote) so suverene in del svojih pristojnosti prenašajo na zvezno državo.

To stanje je prevzela tudi ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije iz leta 1946. Po tej ustavi je suverenost republik omejena samo s kompetencami, ki so jih republike prenesle na federacijo in so z ustavo zaupane zveznim organom.

Za federativne odnose v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, ki so določeni z ustavo SFRJ iz leta 1974, je značilno, da v celoti temeljijo na avnojskih načelih, ki pravijo, da je jugoslovanska federacija nastala med NOB kot skupnost svobodno združenih in enakopravnih narodov, ki so jo zgradili, uresničujoč svojo pravico do nacionalne samoodločbe. Do izraza prihaja dejstvo, da so federalne enote izvor in temelji federacije. Federacija nima t.i. »kompetence kompetenc«, ki je sicer značilna za klasične federacije. To pomeni, da federacija ne dodeljuje federalnim enotam njihovih kompetenc, ampak narobe, da federalne enote prenašajo del svojih kompetenc na federacijo.

Ustava SFRJ iz leta 1974 uveljavlja načelo, da delovni ljudje, narodi in narodnosti uresničujejo svoje suverene pravice v socialističnih republikah in avtonomnih pokrajinah, v federaciji pa tedaj, ko je to v skupnem interesu določeno z ustavo.

Potemtakem so republike in avtonomni pokrajini izvirno in primarno mesto za uresničevanje suverenih pravic delovnih ljudi, narodov in narodnosti, kot so republike in avtonomni pokrajini tudi temelj federacije in se federacija gradi iz republik in avtonomnih pokrajin.

Ko govorimo, da federalne enote »prenašajo« del svojih suverenih pravic na federacijo, je treba vedeti, da to ne pomeni odtujevanja teh pravic federalnim enotam. To so še vedno njihove pravice, ki se samo skupno uresničujejo. Ta misel je aktualna danes, kot je bila tudi aktualna takrat, ko smo dobili prvo ustavo federativne Jugoslavije. Takrat jo je izrekel Moša Pijade (ko so sprejemali ustavo ljudske republike Srbije): »Vsak narod Jugoslavije je dal v skupnost enak del svojih suverenih pravic, kajti brez tega skupnost ne bi bila mogoča. Toda te suverene pravice, prostovoljno prenešene na skupnost, s tem niso nehale biti suverene pravice vsakega naroda posebej.«

IVAN KRISTAN

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji uresničujejo in zagotavljajo narodi in narodnosti ter delovni ljudje in občani suverenost, enakopravnost, nacionalno svobodo, neodvisnost, teritorialno neokrnjenost, varnost, družbeno samozaščito, obrambo države, mednarodni položaj ter odnose države z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami, sistem socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, enotne temelje političnega sistema, temeljne demokratične svoboščine in pravice človeka in občana, solidarnost in socialno varnost delovnih ljudi in občanov in enoten jugoslovanski trg ter usklajujejo skupen gospodarski in družbeni razvoj in druge svoje skupne interese.

(Ustava SFRJ, člen 244)

Slovenski POROČEVALEC

RMACIJSKI VESTNIK OSVOBODILNE FRONTE

LETO IV., ŠT. 28 — 23. DECEMBRA 194

oslavije

adivila ves svoje nove aste v novo se bo so- jalo v med- osameznim skupni do-

zpod tujče- oslavije po- pot, ki naj nost. To je upora proti e bil izraz odbe vsega Jugoslaviji edvsem pa hočejo biti r. V borbi ako pravi lo, da smo rnogorci in med seboj. eklih bojih okazalo, da ug na dru- o je posta- čnosti. prejela na- federativne nja in ure- ja narodov. nično s pra- talo nepre- arod, ki bo v novi dr- nskih naro-

Nova Jugoslavija bo federativna država

Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije je sprejel na svoj Drugi skupščini naslednji odlok.

Na podlagi pravice vsakega naroda do samoodločbe, odcepitve in združitve z drugimi narodi ter v skladu z voljo vseh narodov Jugoslavije, k se je potrdila v teku splošne narodno-osvobodilne borbe, ko je bilo skovano nerazdružljivo bratstvo narodov Jugoslavije, je AVNOJ sklenil sledeče:

1. Narodi Jugoslavije niso nikdar in nikdar ne bodo priznali razkosanj Jugoslavije, ki so ga izvršili fašistični imperialisti, ter so v splošni oboro ženi borbi dokazali svojo čvrsto voljo, da tudi nadalje ostanejo v združen Jugoslaviji.

2. Da bi se uresničila enotnost narodov Jugoslavije, da bi postala Jugo slavija prava domovina za vse svoje narode in da bi oni nikdar več n postali poprišče za katerekoli reakcionarne klike, se zgrajuje in bo zgrajen Jugoslavija po federativnem načelu, ki bo omogočilo enakopravnos narodov Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Črne Gore, Bosne in Her cegovine.

3. V skladu s takim stanjem nove Jugoslavije, ki temelji na demokr tičnih pravicah, menjalca je čejstvo, da so bili že sedaj med narodn osvobodilno vojno ustvarjeni organi narodne oblasti v posameznih pokraj nah Jugoslavije, ki jih predstavljajo narodno osvobodilni odbori v Srbij Zemaljsko antifašistično veće narodnog oslobođenja Hrvatske, Slovensl narodno osvobodilni odbor, Zemaljsko antifašističko veće narodnog osl bođenja Bosne i Hercegovine, Zemaljsko antifašističko veće Crne Gore Boke i Sandžaka, iniciativni organi Zemaljskega antifašističkega sveta narodn osvoboditve Makedonije in nadalje Antifašistični svet narodne osvoboditv Jugoslavije kot vrhovni zakonodajni ter izvršni predstavniški organ in v hovni predstavnik suverenosti narodov Jugoslavije kot celote.

4. Narodnim manjšinam v Jugoslaviji je treba zagotoviti vse njihov pravice. — 5. Ta odlok stopi takoj v veljavo.

V mestu Jajce, 29. novembra 1943.

ljudstva. Država, ki je zgrajena na misli, da je ljudstvo gospodar države, je zgrajena na neporušljivem teme- — zaslužiti za lastni žep. V letih osv bodilnega boja so postali Judeži svo države. Tvorci nove države so iz

44 4. – 5. januar: KONGRES KULTURNIH DELAVCEV – V Semiču je bil prvi kongres slovenskih kulturnih delavcev. Udeležilo se ga je 70 ljudi. Temeljni referat o kulturi in narodnoosvobodilnem boju je imel predsednik IO OF Josip Vidmar, Božidar Jakac pa je poročal o snovi, ki jo nudi osvobodilni boj slovenskim umetnikom.

25. maj: DESANT NA DRVAR – Nemška vojska je izvedla zračni desant na Drvar. Njen cilj je bil uničiti CK KPJ, vrhovni štab NOV in POJ ter nacionalni komite na čelu s Titom. Napad se ni posrečil, saj so borci spremljevalnega bataljona vrhovnega štaba in slušatelji oficirske šole, ki so hitro posegli v boj, štabu omogočili umik iz sovražnikovega obroča.

14. – 16. junij: SPORAZUM TITO – ŠUBAŠIĆ – Delegaciji NKOJ in begunske vlade Jugoslavije sta se na Visu sporazumeli, da ostane oblast v rokah narodnoosvobodilnih odborov, begunska vlada pa bo pomagala borcem in ljudstvu v domovini. Dva meseca pozneje, 12. avgusta, sta se pri Neaplju sestala Josip Broz Tito in britanski premier Winston Churchill.

29. avgust: VODITELJ JE TITO – Peter II. je priznal Josipa Broza Tita za edinega voditelja odporniških sil v Jugoslaviji.

6. september: PRIHOD RDEČE ARMADE – Enote Rdeče armade so prispele na jugoslovansko–romunsko mejo. V Moskvi, kamor je Tito odšel 21. septembra, so sklenili sporazum o sodelovanju med Rdečo armado in narodnoosvobodilno vojsko v Jugoslaviji.

2. november: DRUGI SPORAZUM – Drugi pogovor oziroma nadaljevanje prejšnjih pogovorov med Titom in Šubašičem je bilo v Beogradu. Sporazumela sta se o ustanovitvi enotne jugoslovanske vlade, ki bo za svoje delo odgovarjala AVNOJ. Obveljal je sklep Avnoja, da se kralj ne more vrniti v domovino, dokler se ljudstvo v ustavodajni skupščini ne bo odločilo, kakšna bo oblika vladavine.

45 4. februar: KONFERENCA NA JALTI – Na Jalti na polotoku Krimu se je začela konferenca voditeljev treh zavezniških sil: ZDA, ZSSR in Velike Britanije. Zahtevali so uveljavitev sporazuma Tito-Šubašić.

7. marec: VLADA DFJ – V Beogradu je bila ustanovljena začasna enotna vlada Demokratične federativne Jugoslavije pod predsedstvom maršala Tita. V vladi so bili tudi predstavniki begunske vlade.

25. april: USTANOVNA LISTINA OZN – V San Franciscu se je začela ustanovna konferenca Združenih narodov. Ustanovno listino OZN je podpisalo 50 držav, med njimi tudi Jugoslavija.

5. maj: PRVA SLOVENSKA VLADA – Predsedstvo slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je na seji v Ajdovščini imenovalo prvo narodno vlado Slovenije. Njen predsednik je postal Boris Kidrič, podpredsednik pa dr. Marijan Brecelj.

9. maj: KONEC II. SVETOVNE VOJNE – Po veliki ofenzivi sovjetske armade, ki je prestopila reko Odro, in akcijah angloameriških sil onstran Rena so sovjetske enote 2. maja zasedle Berlin. Druga svetovna vojna se je končala. V jutranjih urah so partizanske enote vkorakale v Ljubljano.

16. maj: ZEDINJENJE JUŽNE KOROŠKE – Slovenski in avstrijski protifašisti so izvolili pokrajinski NOO za slovensko Koroško in proglasili zedinjenje južne Koroške z matičnim narodom. Na pritisk zaveznikov je jugoslovanska armada morala 21. maja zapustiti Koroško.

7.–10. avgust: III. ZASEDANJE AVNOJ – AVNOJ je na III. zasedanju v Beogradu sprejel resolucijo o preimenovanju v začasno ljudsko skupščino.

23. avgust: AGRARNA REFORMA – Začasna ljudska skupščina je sprejela zakon o agrarni reformi. Del veleposesti je bil razdeljen kmečkemu proletariatu in malim kmetom.

29. november: RAZGLASITEV REPUBLIKE – Novoizvoljena ustavodajna skupščina je proglasila Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo. S tem je bila ukinjena monarhija.

46 31. januar: PRVA USTAVA – V zgradbi jugoslovanske skupščine v Beogradu so proglasili prvo ustavo Federativne ljudske republike Jugoslavije. To je bila hkrati prva ustava v Evropi, sprejeta po drugi svetovni vojni. Dan pozneje je ljudska skupščina zaupala mandat za sestavo vlade FLRJ Josipu Brozu Titu.

1. maj: MLADINSKE BRIGADE – Začele so delo prve mladinske delovne brigade. Več kot 60 tisoč mladih je do novembra zgradilo 90 kilometrov dolgo železniško progo Brčko–Banovići. Ta dan je pomenil tudi začetek prostovoljnega mladinskega dela v Jugoslaviji.

9. maj: PRVA MEDNARODNA NOGOMETNA TEKMA – Prvo mednarodno tekmo je nogometna reprezentanca nove Jugoslavije odigrala v Pragi s Češkoslovaško in zmagala z 2:0. Strelca sta bila Tomašević in Mitić.

21. maj: ZAKON O LJUDSKIH ODBORIH – Ljudska skupščina je v zakonu o ljudskih odborih razčlenila demokratična načela njihove organizacije. Odbori so bili temeljni organi oblasti.

15. avgust: SOJENJE MIHAILOVIĆU – Višje vojaško sodišče Jugoslavije je obsodilo Draža Mihailovića na smrt.

21.–30. avgust: SODNI PROCES – V Ljubljani se je pričel sodni proces proti Rupniku, Rožmanu, Rösenerju in drugim.

4. november: MIROVNI SPORAZUM – V New Yorku se je sestal svet zunanjih ministrov, ki je izdelal končno besedilo mirovnega sporazuma z Italijo. Z njim je Jugoslavija ponovno dobila Istro, otoke Cres, Lošinj in Lastovo ter nekatere manjše in mesto Zadar. Na mirovni konferenci, ki je bila v Parizu, je prišlo med Italijo in Jugoslavijo do spora zaradi Trsta. S pogodbo je bilo sklenjeno, da se ustanovi svobodno tržaško ozemlje, razdeljeno na dve coni.

5. december: NACIONALIZACIJA – Sprejet je bil zakon o nacionalizaciji privatnih gospodarskih podjetij, s katerim je bila podržavljena vsa industrija zveznega in republiškega pomena, 70 odstotkov lokalne industrije, banke, zunanja in notranja trgovina na veliko, promet in sredstva za zveze. S tem zakonom je bilo popolnoma ukinjeno sodelovanje tujega kapitala.

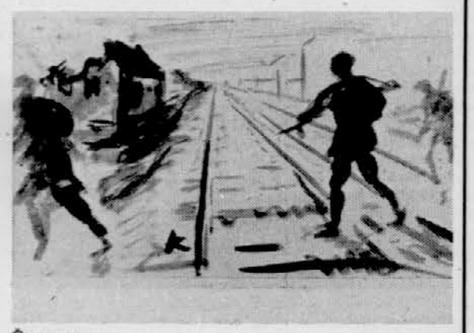
Čez Kolpo

Ponoči na ustaškem terenu

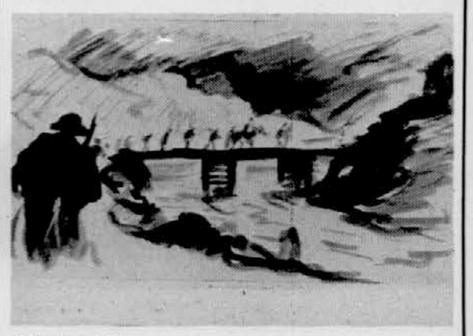
Kolona

Čez progo

Lirična krajina

Prehod čez Dubavo

Nočni telegram v Kairo: izvolili začasni nacionalni komite za Jugoslavijo, Tito predsednik

Prvi znak, da partizansko vodstvo namerava ustanoviti politično oblast, je bilo zaslutiti iz uradnega obiska, ki ga je pri britanski misiji v Jajcu opravil 7. oktobra 1943 general Velebit. Ta je takrat deloval kot oficir za zvezo med nami in Titovim vrhovnim štabom.

V odsotnosti generala MacLeana, ki je ravno odpotoval v Kairo, da bi tam poročal o svojih prvih splošnih vtisih kot novi šef misije, sem sprejel Velebita v hiši nekdanjega direktorja kemične tovarne na drugi strani reke.
Velebit je pojasnil, da ja namen njegovega obiska v tem, da ustno posreduje uradna Titova stališča do splošnega političnega stanja v Jugoslaviji.
Najin pogovor sem si zapisal. Ohranil se je v obliki beležk, napisanih s črnilom

Glede kralja bo odločalo ljudstvo

Velebit je na osnovi posebnih Titovih navodil izjavil, da o prihodnjem političnem programu še niso razpravljali, da pa bo še pred koncem meseca prišlo do sestanka ožjega kroga voditeljev.
Glede kralja ni bilo nobene uradne odločitve ali izjave in tudi nikakršna propaganda ni bila naperjena zoper njega, »kajti to je zadeva, o kateri bo moralo odločati ljudstvo«. Toda rečeno in poudarjeno je bilo, da kralj kot predstavnik pansrbske tradicije ne uživa nobene podpore med Hrvati in Slovenci, zloraba njegovega imena, zlasti v Srbiji, pa je na splošno oslabila monarhijo.
Velebit je dodal: »Partizansko vodstvo nima nikakršnega načrta ali namena za takojšnjo družbeno revolucijo, zavedajoč se, da bi revolucionarni program povzročil notranje boje, kar bi usodno oslabilo deželo.«
Povzetek tega pomembnega pogovora smo bržkone telegrafsko sporočili v Kairo.
Ta novica, posredovana v zavestno zmernem tonu, za nas ni bila povsem nepričakovana.
Splošni vojaški in politični položaj v Jugoslaviji se je v zadnjih tednih revolucioniziral. Italijanska kapitulacija in masovna zaplemba opreme in zalog sta partizanom omogočili, da so svoje oborožene sile dramatično okrepili na kakih dvesto tisoč mož.
Ta bliskovita razširitev na nova osvobojena ozemlja, ki so obsegala pol dežele, je vzporedno zahtevala vzpostavitev in razširitev tako krajevne kot regionalne uprave, poleg tega pa tudi ustanovitev centralne politične oblasti. Osnovno načelo, ki ga je o združeni Jugoslaviji začrtal Tito, je zahtevalo nujno uresničitev.

Zasnovan je federalni okvir

MacLean je v zvezi s tem 5. novembra 1943 zapisal: »Zasnovan je federalni okvir, v katerem naj bi Srbi, Hrvati in Slovenci uživali enake pravice in živeli v dobrih medsebojnih odnosih pod vodstvom osrednje vlade in v katerem nobena rasa ne bi vladala drugi. Hkrati partizani bi bili tistikrat v Jajcu vedeli tudi mi, je Tito sondiral mnenje pri Rusih, podobno kot je to storil Velebit pri Britancih.
Tito je zvedel, da britanski in ameriški zunanji minister nameravata imeti v Moskvi sestanek z njunim sovjetskim kolegom. Sklepal je, da bodo razpravljali o celotnem jugoslovanskem vprašanju. Trenutek je bil videti idealen.

Tito je zahteval mnenje Moskve

Dne 4. oktobra je poslal Dimitrovu brzojavko z vsebino, podobno tisti, ki jo je posredoval Velebit.
»Edina zakonita nacionalna oblast so narodnoosvobodilni odbori na čelu z antifašističnimi sveti . . . Sedaj smo dali enako izjavo britanski misiji pri našem štabu. Britanski general je že dal vedeti, da britanska vlada ne bo preveč vztrajala glede kralja in begunske vlade.«

Sir William Deakin, rojen leta 1913, zgodovinar, član British Academy, nekdaji rektor St. Anthony's Collegea v Oxfordu in predsednik britanskega komiteja za zgodovino druge svetovne vojne, je bil pred izbruhom vojne docent na oxfordski univerzi in Churchillov pomočnik pri pisanju zgodovine vojvodske rodovine Marlboroughov (katere potomec je bil Churchill), med vojno pa najprej kapetan in nato polkovnik vojske. Po smrti kapetana Stuarta je postal vodja prve britanske vojaške misije »Typical« pri Vrhovnem štabu NOV in POJ, 3. decembra je odnesel s seboj v Kairo izvirno besedilo sklepov drugega zasedanja Avnoj. Pričujoče besedilo je sir William Deakin napisal posebej za našo praznično številko.

Dne 12. oktobra je Tito spet brzojavil in nujno zahteval mnenje Moskve o svojem telegramu, še zlasti zato, »ker iz Slovenije in Hrvatske predlagajo, naj bi postal predsednik izvršnega komiteja AVNOJ«.
Edini odgovor, ki je prišel, je kratko, lakonično zahteval, naj ta zadnji predlog umaknejo.
V razvoju dogodkov Molotov na moskovskem sestanku ni hotel razpravljati o jugoslovanskem vprašanju.
Britanska misija v Jajcu ni dobila nobene informacije o teh zadevah.
MacLean je bil v Kairu in si je posebej prizadeval, da bi prepričal britanske oblasti, naj sprejmejo predstavnika jugoslovanske partizanske vojaške misije in se pogovorijo o dobavah jugoslovanski narodnoosvobodilni vojski.
Potem so sledili dnevi molka.
Tisto noč (30. novembra) sem napisal in poslal telegram v Kairo. Glede na omejene možnosti radijskega poročanja sem poskušal posredovati bistvo revolucionarnih sklepov: »Na sestanku, ki je trajal vso noč, je svet na predlog slovenskih delegatov izvolil začasni nacionalni komite za Jugoslavijo. Tito: predsednik, Ribar: prvi podpredsednik.«
»Obsodbo begunske vlade (in) vprašanje kralja bodo obravnavali po koncu vojne. Dobil bom imena članov komiteja in besedilo vseh sklepov.«
Zasedanja so se udeležili delegati iz vseh pokrajin Jugoslavije. Dejanske volitve so bile v Sloveniji, Hrvaški, Bosni, Hercegovini, Črni gori in Sandžaku. Delegati iz antifašističnih teles v Srbiji in Makedoniji so bili imenovani.«
»Govori poudarjali potrebo po zvezni združeni Jugoslaviji z namigi po širši federaciji z Bolgarijo. To zadnje zlasti v Titovem govoru. Telegram Dimitrova prebran. Govor predstavnika komunistične partije poudaril nacionalni nepartijski aspekt boja. Tito proglašen za maršala vojske . . . Podrobnosti bodo pojasnjene«.

Sklepi AVNOJ v britanskih rokah

Naša navzočnost pri tem dogodku je bila naključna. Malo prej so iz Kaira prišla navodila, naj pripeljem predlagano jugoslovansko misijo, ki sta jo – po nesreči na Glamoču – vodila zdaj Velebit in Milojević.
Pred odhodom iz Jajca pa sem od Moše Pijada dobil besedilo sklepov Avnoja.
Skupino je na glamoškem letališču pobralo britansko letalo. V njem nas je sprejel general MacLean.
Ob prihodu v Kairo sem izročil dokumente, ki sem jih imel pri sebi.
Na ta način so sklepi AVNOJ 4. decembra 1943 prišli v roke britanskim oblastem. Istega dne torej, ko je radio Svobodna Jugoslavija v svoji oddaji za svet sporočil povzetek dogodka v Jajcu.
Na Foreign Officeu in agencijah je potem bilo, da proučijo resolucije in vse politične implikacije, ki so jih sprejeli partizanski voditelji.
Prve britanske reakcije so bile zmerne.
Povzete so bile v beležki, katere osnutek je v Kairu naredil general MacLean:
»Poudarjena je začasnost oblasti. Vnovič je pojasnjena želja partizanov, da – po načelih atlantske listine – naj bo ljudstvu dovoljeno, da se svobodno odloči za obliko vladavine po svoji izbiri, ko bodo pregnani Nemci.«
»Medtem pa sami še niso pripravljeni presoditi vprašanja monarhije. O tem, pravijo, mora odločiti ljudstvo kot celota. Partizanska propaganda ima stroga navodila, naj do takrat ne napada kralja Petra.«
»Novi komite je sestavljen vsestrankarsko. V njem sta dva člana Jugoslovanskega komiteja iz 1918, dva člana hrvaške kmečke stranke, krščanski socialist iz Slovenije in le trije člani komunistične partije. Poleg tega so se v zadnjem času pokazali še drugi znaki nagiba k temu, da se razširi vpliv nekomunističnih elementov v gibanju in se poudari nestrankarski značaj.«
»Uradno« stališče Foreign Officea se je kristaliziralo v naslednjih dneh. Izraža razumevanje potrebe po tem, da partizanski voditelji uvajajo oblastvene ukrepe, kateri pa ne bodo vplivali na britansko politiko do Jugoslavije in na sedanje odnose s partizanskim gibanjem. Upati pa je, da bosta Tito in kralj našla osnovo za sodelovanje v skupni nalogi za osvoboditev Jugoslavije.
Sovjetska vlada je bila zaprošena za svoje stališče. Ni odgovorila.
Zaradi avnojskih sklepov je morala britanska vlada ponovno v celoti proučiti svoj odnos do Jugoslavije.
Vojaško in politično prevlado partizanov je treba poslej sprejeti kot dejstvo in ga prej ali slej priznati.

Enake pravice narodom in manjšinam

Sklepi, sprejeti v Jajcu, so razčistili nekatere stvari in precizirali naslednje opredelitve: Jugoslavija bo konstituirana na federalni osnovi, kar bo zagotavljalo enake pravice konstituantnim narodom in nacionalnim manjšinam. Vlada v izgnanstvu in Mihailović sta kategorično obsojena, skupaj s kraljem, ki se ne sme vrniti v deželo, dokler ta v celoti ne bo osvobojena.
Možnost pogajanja, ki je bila prepuščena britanski vladi, je bila omejena na morebitni poskus, da se po nekakšni sporazumni formuli reši položaj kralja – vsaj do konca vojne.
Treba se je spopasti z vprašanjem o prekinitvi celotne pomoči Mihailoviću in se o tem odločiti – s trdno implikacijo, da bo Srbija prej ali slej vključena v zvezno republikansko Jugoslavijo kot enota, enakovredna drugim narodom.
Tistikrat je v Kairo prišel britanski ministrski predsednik g. Churchill. Vračal se je s teheranske konference, kjer so se sporazumeli o vojaški pomoči Titu.
Churchill je bil soočen s političnimi vprašanji, ki so jih načeli avnojski sklepi. V tistih zgodnjih decembrskih dneh se je zasebno posvetoval z obema, z MacLeanom in z menoj. Oba sva poudarila, da je izključeno kakršnokoli upanje v sporazum med kraljem in Titom, če Britanija ne neha podpirati Mihailovića. To bi bil bistven pogoj za politično razpravo.
Churchill je sprejel (toda ne vsi njegovi kolegi) oboje: da obstajajo podatki o Mihailovićevem sodelovanju z Nemci in da ni nobenega razloga za nadaljnjo podporo vlade v izgnanstvu v njeni sedanji obliki, kot tudi ne Mihailovića kot zavezniškega poveljnika.
Odprta je ostala le še usoda kralja Petra. Tanka nit dogovorjenega sporazuma s Titom v razpravah o začasni kompromisni koaliciji se je vlekla skozi vse leto 1944.
Takojšen in najbolj pozitiven rezultat Avnoja pa je bila nesporna uveljavitev koncepta o združeni in zvezni Jugoslaviji.
10/11. november 1983
Prevladujoča vojaška sila partizanov, ki so jo Britanci z lastno privolitvijo razvijali z dobavami in opremo, neogibno vodi k določeni obliki političnega priznanja.
Rusi so takoj priznali to stanje (14. decembra 1943) in predlagali, da v bližnji prihodnosti pošljejo vojaško misijo k Titu. Hkrati pa so se vzdržali vsakršnih političnih izjav.
Toda Tito se je že bil odločil, da bo deloval sam – in potem počakal na zavezniško reakcijo.
Narodnoosvobodilno gibanje je bilo tako potisnjeno v mednarodno prizorišče.
Bilo je očitno, da bo po vsej Jugoslaviji uvedena centralizirana oblast gibanja, pa če to zavezniki uradno priznajo ali ne. Nikoli ne bo prišlo do delitve dežele na dva dela: monarhistično Srbijo in na republiko, ki bi jo pod Titovem vodstvom sestavljali drugi narodi.
Toda to je že druga zgodba.

SIR WILLIAM DEAKIN

Federacija po zveznih organih . . .

. . . določa zunanjo politiko Socialistične federativne republike Jugoslavije in skrbi za njeno izvajanje; vzdržuje politične, ekonomske in druge odnose z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami; pospešuje in spodbuja sodelovanje z državami v razvoju in zagotavlja sredstva za razvoj ekonomskih odnosov s temi državami in uresničevanje solidarnosti z osvobodilnimi gibanji; sklepa in ratificira mednarodne pogodbe in zagotavlja njihovo izvrševanje; zagotavlja izpolnjevanje mednarodnih obveznosti Socialistične federativne republike Jugoslavije; varuje državljane Socialistične federativne republike Jugoslavije ter njihove interese in interese domačih pravnih oseb v tujini; ureja uresničevanje mednarodnih odnosov; ureja organizacijo in dejavnost služb za zunanje zadeve federacije.

(Ustava SFRJ, člen 281)

SLOVENSKI POROČEVALEC
Smrt fašizmu — svobodo narodu!
GLASILO OSVOBODILNE FRONTE
Štev. 3. Ljubljana, petek, 11. maja 1945 Cena L 2.—

Ljubljana pozdravlja svojo narodno vlado

Predsednik vlade Boris Kidrič:
Za nami zmaga, pred nami trdo delo

ostro spodbijajo vse separatistične tendence in se zavzemajo za sožitje in enotnost, ki naj bi prevladovala v njihovih lastnih vrstah, v katerih so dobro zastopane vse narodnosti, od katerih je v bistvu največ Srbov.«
Med mojimi osebnimi papirji iz tistega časa je povzetek resolucij, ki so bile sprejete na prvem poskusnem Avnoju, ki je bil v Bihaću novembra 1942.
Vedel sem tudi, da obstaja ogrodje komiteja AVNOJ. Nekateri izmed njegovih članov so potovali skupaj s Titovim štabom in britansko misijo med peto ofenzivo.
Že same notranje zadeve so logično zahtevale razmislek o političnem in zveznem telesu, ki bi bilo pooblaščeno, da sprejema izvršne odločitve, hkrati pa tudi razvija zunanje odnose gibanja.
Tito in njegovi svetovalci so se sedaj odločili, da si priborijo notranje priznanje partizanskega gibanja. Ne da

Pomagale niso niti pesti, kaj šele miganje z mezincem

Avtentična in neodvisna jugoslovanska revolucija, ki je že v času vojne privedla do nastanka novega zakonodajnega telesa in prve ljudske vlade, je kmalu vtisnila neizbrisen pečat tudi jugoslovanskim odnosom s tujino. Kaj hitro so se namreč začele majati sherne, ki jih je povojni Evropi vsilila blokovska delitev sveta, s tem pa tudi vse tisto, kar je v prvih letih v Jugoslaviji kazalo na »posebne odnose« s Sovjetsko zvezo.

Sovjetski avtorji danes sami priznavajo, da so jugoslovansko-sovjetski odnosi šli v štiridesetih letih, kolikor jih je minilo od drugega zasedanja Avnoja, skozi resne preizkušnje in da so jugoslovanskim narodom prinesla ta leta tudi mnoge bridke trenutke. Stalinove grožnje leta 1948, na primer, in trditve, da samo »migne z mezincem pa Tita ne bo več«, so pokazale, da lahko pride do hudih konfliktov med socialističnimi državami, če partije ne spoštujejo načel o nevmešavanju v zadeve drugih držav. Prav tako je kasnejša normalizacija odnosov med **SFRJ** in **ZSSR** po drugi strani pokazala, da lahko socialistične države med seboj tudi dobro sodelujejo kljub političnim in ideološkim razlikam v graditvi socialistične družbe.

Stalinovo »miganje z mezincem« . . .

Jugoslovansko-sovjetski odnosi, ki se v zadnjih letih uspešno razvijajo na mnogih področjih, so tako potrdili, da so odkrite razprave med komunističnimi partijami zelo pomembne za nadaljnji razvoj vsega socialističnega sveta in da to velja tudi za odnos s »prvo deželo socializma«, ki je ravno na jugoslovanskem primeru hitro po vojni pokazala, da se lahko tudi zmoti. Čeprav v Moskvi o tem še vedno ne govorijo radi in informbirojevski gonji pripisujejo zgolj »epizodni pomen«, ki naj bi izhajal iz Stalinovega »kulta osebnosti«, Jurij Girenko v najnovejši knjigi o odnosih med **SFRJ** in **ZSSR** kljub vsemu ne more mimo priznanja, da je do napada na Jugoslavijo prišlo zaradi nespoštovanja načela o enakopravnih odnosih med komunističnimi partijami in socialističnimi državami.
To je dejal odkrito tudi Nikita Hruščov, ko je prišel konec maja 1955 v Beograd, da bi z jugoslovanskim vodstvom podpisal deklaracijo o normalizaciji medsebojnih odnosov in o »novem začetku« v jugoslovansko-sovjetskem sodelovanju. Kaj je pri tem povedal Tito o svojem pogovoru s Stalinom v prvih dneh informbirojevskega napada na Jugoslavijo in o Stalinovem »Mezincu« niti ni pomembno (v tajnem referendumu na 20. kongresu **KPSZ** je dejal, da Tito ni padel, čeprav Stalin menda »ni le migal z vsemi prsti na roki, marveč tudi s pestmi udarjal po mizi«), pomembneje je, da se je z beograjsko deklaracijo začelo v jugoslovansko-sovjetskih odnosih novo obdobje, ki je prineslo Jugoslaviji in njenemu samoupravljanju ter neuvrščenosti priznanje tudi od tam, od koder so bili v začetku pritiski in napadi največji.
S tem se je začelo novo obdobje kajpada tudi v mednarodnem komunističnem in delavskem gibanju, ki je bilo dolgo brez pridržkov podrejeno »kominternovskim zahtevam« in moskovski »vodilni vlogi«, saj je bilo prvič jasno in glasno rečeno, da je več poti v socializem in da »sovjetska praksa« ni obvezna za vse dežele, ki so stopile na pot revolucionarne preobrazbe. Tako je bil to začetek zelo širokega procesa, ki je sprožil nove presoje praktično na vseh področjih družbenega razvoja, premaknil mnoge dogme o »brezkonfliktnem značaju« ljudskih demokracij in pokazal, da gre politika hegemonizma daleč čez meje blokovske konfrontacije. Niso bili sicer redki, ki so jih pri tem nenadne spremembe tudi prestrašile, saj se niso mogli znajti v »ideološki gneči«, ki jo je povzročilo rušenje »hierarhij« in padanje včerajšnjih »avtoritet«, vendar pa je proces demokratizacije spoznanj in dejanj kljub vsemu pri večini utrdil prepričanje, da temelji pot univerzalnega človekovega napredka na spoštovanju njegove svobode.

Pravice partij do različnih pogledov

Podpis beograjske deklaracije leta 1955 in moskovske izjave leta 1956 seveda tudi v kasnejšem obdobju ni izključeval političnih razhajanj v jugoslovansko-sovjetskih odnosih in svetovni politiki. Jugoslovanski sistem samoupravljanja, ki je svojo politično legitimnost črpal iz avnojskih odločitev, je zbujal »pomisleke« in »dvome« v Moskvi vsakokrat, kadar so ideje o samostojnem socialističnem razvoju prišle navzkriž z interesi »realnega socializma« in ideološko in politično strnjenostjo vzhodnega bloka.
Praška pomlad leta 1968 in zahteve poljskega delavskega razreda so v zadnjih letih nekajkrat povzročile med jugoslovanskimi in sovjetskimi stališči vsaj posredne polemike o naravi družbenih kriz v socializmu, če že ne povsem odkritih razhajanj v pogledih na delavske proteste na vzhodu. Vendar pa ta razhajanja niso več vodila v konflikte med državama in tudi niso povzročila v medpartijskih odnosih tistih problemov, ki so v času informbiroja rezali najglobje tkivo naše družbe. Jugoslovansko gospodarsko sodelovanje se je v vseh letih vztrajno krepilo in doseglo lani vrednost skoraj osem milijard ameriških dolarjev.
Razhajanja v jugoslovanskih in sovjetskih pogledih pa so se kajpada pojavljala tudi na zunanjepolitičnem področju, saj sta državi pogosto zavzemali povsem različna stališča do mednarodnih dogodkov in procesov. Jugoslovanska neuvrščenost je prihajala v navzkrižje s sovjetsko politiko na vseh tistih točkah, kjer se je Sovjetska zveza zavzemala za blokovske interese in krepitev »interesnih sfer«.
To »utrjevanje vrst« je bilo sicer mogoče res naperjeno proti ZDA, kot so to nenehno zatrjevali v Kremlju, vendar pa je hkrati tudi zaviralo procese osamosvajanja ter demokratizacije znotraj blokovskih struktur in na širšem prostoru »tretjega sveta«.

Razlike ne smejo biti ovire

Jugoslavija je s svojo odločno dejavnostjo v gibanju neuvrščenih tudi prispevala k temu, da so neuvrščeni v zadnjem obdobju javno obsodili nekatere blokovske korake Sovjetske zveze (intervencijo v Afganistanu, vietnamsko »posredovanje« v Kampučiji itd.), ki so v mednarodnih odnosih povzročili nadaljnje zaostrovanje. Čeprav v Moskvi niso neposredno odgovarjali na očitke, se je videlo, da so nezadovoljni, saj so pogosto opozarjali na »enakost v družbenih ureditvah, občo ideologijo, iste končne cilje in skupni boj za mir, socializem ter komunizem«, ki naj bi razmejeval med tistimi, ki »razumejo, in tistimi, ki ne razumejo« sovjetske politike,
Prišlo je celo tako daleč, da so letos poleti tukaj zanikali, da bi bila Sovjetska zveza sploh kdaj sodelovala pri delitvi interesnih sfer na Balkanu in pri oblikovanju razvpite formule »fifty-fifty« v Jugoslaviji. Jurij Girenko trdi, da menda sploh ni res, da bi bil na sestanku v Kremlju oktobra 1944 Josif Visarionovič lastnoročno naredil »kljukico« na usodnem lističu z »odstotki«, kar je vrglo imperialno senco tudi na Sovjetsko zvezo, marveč naj bi si vse skupaj kasneje izmislil Churchill sam. Sovjetski avtorji pravijo, da je Sovjetska zveza ves čas »dosledno zagovarjala interese jugoslovanskega osvobodilnega gibanja« in da je »kmalu« po 29. novembru leta 1943 tudi javno podprla sklepe Avnoja, na jugoslovansko osvobojeno ozemlje pa poslala svoje vojaške odposlance.
Kakorkoli že, štiridesetletno obdobje v jugoslovansko-sovjetskih odnosih je pokazalo, da je bila za obe državi in njuno sodelovanje vedno najbolj koristna le odkrita beseda in da je vsako odmikanje od načel samostojne in neodvisne socialistične graditve povzročilo nova nasprotja in nezaupanje. Vse to velja kajpada še posebej danes, ko se sodobni socializem spopada z mnogimi dilemami in problemi in ko je bolj kot kdaj v preteklosti jasno, da rešitev iz krize ni v vračanju k starim dogmam in preživelim odnosom med socialističnimi državami. Odgovor je namreč le v kritični presoji sveta, ki so mu trezni pogledi v pomoč, ne pa v napoto.

DANILO SLIVNIK

47

16. januar: SLOVENSKA USTAVA – Ustavodajna skupščina Ljudske republike Slovenije se je s sprejetjem ustave preimenovala v Ljudsko skupščino LRS. To leto so sprejele svoje ustave še Črna gora, Srbija in Hrvaška, ustavi LR Bosne in Hercegovine in Makedonije pa sta bili sprejeti zadnji dan leta 1946.

8. februar: PREŠERNOVE NAGRADE – V okviru proslav ob obletnici smrti pesnika Franceta Prešerna so bile prvič podeljene Prešernove nagrade.

10. februar: PODPIS MIROVNE POGODBE – Jugoslavija je podpisala mirovno pogodbo z Italijo. Pogodba je začela veljati 15. septembra, ko so štiri velesile deponirale ratifikacijske listine pri francoski vladi.

17.–23. marec: PLANICA – Prvi povojni smučarski poleti v Planici, brez tekme. Najdaljši poleti: Finžgar 102 m, Blum 101 m, Tschannen (oba Švica) 100 m.

28. april: PRVA PETLETKA – Ljudska skupščina je sprejela zakon o petletnem razvoju FLRJ 1947/1951. Načrtovano je bilo, da bo industrijska proizvodnja narasla za petkrat, kmetijska za 1,5-krat, število kvalificiranih delavcev naj bi se povečalo od 350.000 na 750.000, Kot posebna naloga je bil poudarjen razvoj manj razvitih republik. Julija je podoben petletni gospodarski načrt sprejela SR Slovenija.

11. julij: SEDEMLETNO ŠOLANJE – Izšel je temeljni zakon o obveznem sedemletnem šolanju.

1. september: LITOSTROJ – V Ljubljani je začela obratovati livarna tovarne Litostroj. Ob tej priložnosti je Josip Broz Tito spregovoril delavcem Litostroja.

16. september: PRIKLJUČITEV SLOVENSKEGA PRIMORJA – Enote JLA so zasedle ozemlje Slovenskega primorja in Istre, Zadra in Reke, ki je bilo priključeno k FLRJ na podlagi mirovne pogodbe z Italijo.

15. november: PRVI SLOVENSKI FILM – Ogledali smo si lahko prvi povojni slovenski celovečerni film Na svoji zemlji scenarista Cirila Kosmača in režiserja Franceta Štiglica.

48

30. januar: OLIMPIJSKE IGRE – V St. Moritzu so se začele prve povojne olimpijske igre, na katerih je sodelovala tudi ekipa nove Jugoslavije. Letne so bile v Londonu julija in avgusta.

1. marec: PROTI FEDERACIJI Z BOLGARIJO – CK KPJ in Josip Broz Tito sta zavrnila Stalinovo februarsko zahtevo, da bi FLRJ sklenila federacijo z Bolgarijo.

28. junij: RESOLUCIJA INFORMBIROJA – »Naj kdorkoli izmed nas še tako ljubi prvo državo socializma – ZSSR – ne sme nič manj ljubiti svoje države, ki prav tako gradi socializem.« Stavek iz pisma, ki ga je CK KPJ po plenarnem zasedanju 12. in 13. aprila poslal Stalinu in Molotovu, je eden izmed značilnih v obdobju spopada jugoslovanskih komunistov z informbirojem. S tem pismom je CK KPJ odgovoril na pismo CK SKP z dne 27. marca 1948, ki je obtoževalo KPJ in je bilo poslano vsem članicam IB – informacijskega biroja komunističnih in delavskih partij.
Sovjetska zveza je že dober teden pred objavo tega pisma odpoklicala iz Jugoslavije sovjetske vojaške in civilne strokovnjake. Nove obtožbe pa sta Stalin in Molotov 4. maja navedla v pismu jugoslovanski partiji in v njem tudi predlagala, da se sporna vprašanja obravnavajo na najbližjem sestanku informbiroja devetih partij. Ta je bil 28. junija, ko je bila objavljena Resolucija o stanju v KPJ.
Centralni komite KPJ je 20. maja dokončno sklenil, da ne pošlje svojih delegatov na ta sestanek, temveč da skliče V. kongres KPJ in tako seznani s spornimi vprašanji celotno partijsko članstvo in jugoslovanske narode ter narodnosti.
21. – 29. junij: KONGRES KPJ – V Domu garde v Beogradu je bil V. kongres KPJ. Soglasno je zavrnil sovražne, nepravične in neresnične obtožbe naše partije in napade Stalina ter informbiroja. Tito jih je na kongresu označil z besedami: »Prisiliti nas hočejo, da se pri graditvi našega socializma držimo le strogo določenih receptov.«
24. – 28. oktober: ZVEZA SINDIKATOV – V Beogradu je bil prvi kongres enotnih sindikatov Jugoslavije. Sprejeli so sindikalni statut in se preimenovali v Zvezo sindikatov Jugoslavije.

Mimo požganih domov

Opolnoči smo prečkali cesto

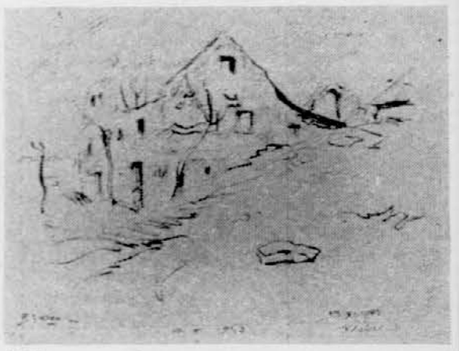
Zora na pohodu

Proti Jajcu

Čez Mrežnico

Plaški

Spopad s Stalinom in odločno potrjevanje samoupravljanja

Če človek gleda na ves razvoj odnosov med obema partijama od prvega zasedanja AVNOJ in mahinacij, ki jih je sprožil Ždanov na sestanku v Jelenii Gòri, pa vse do vrhunca spora s Stalinom, potem se jasno vidi, da je Stalin ves ta čas nosil v svoji glavi načrt, kako bi likvidiral samostojnost in neodvisnost Titove Jugoslavije.

Ničesar ni odpuščal, celo kadar je popuščal. Konflikt v zvezi z Dražom Mihailovićem 1941. leta; zelo oster spor v zvezi z drugim zasedanjem AVNOJ, ki je bilo brez vednosti Moskve in na katero je Moskva ostro negativno reagirala; konflikt v zvezi s strokovnjaki in mešanimi družbami, ki je bil sicer gladko rešen, ker je Stalin menil, da je še prezgodaj začeti bitko proti Jugoslaviji, in je zato jugoslovansko zahtevo hitro sprejel, končno pa cela vrsta drugih podobnih konfliktov, ki jih je Stalin imel z nami, ker si drugi niso upali narediti takšnih korakov – vse to je bilo trn v peti Stalinu in vsa štiri leta se je pripravljal na končno ofenzivo.

Nekako konec marca leta 1948 je prišel k Titu specialni odposlanec iz Moskve, oficir NKVD, in mu prinesel dobro zapečateno pismo, naslovljeno na Tita in name, vendar še vedno naslovljeno »Tovarišema Titu in Kardelju«. Pismo je bilo napisano sicer v razmeroma vljudnem tonu, toda v njem so bile cele litanije napak, ki naj bi jih naredili v naši notranji in zunanji politiki in zaradi katerih je sovjetsko vodstvo resno zaskrbljeno.

Na seji politbiroja CK KPJ smo menili, da so ti očitki obrekovanje, in sklenili, da jih zavrnemo. Edini, ki je v tej fazi razpleta spora s Stalinom nastopil z nasprotnim mnenjem, je bil Šreten Žujović. Predlagal je, naj priznamo napake, ki nam jih očita Stalin. Žujović se je pri tem trudil dokazati, da te napake res delamo. Toda ostal je sam, medtem ko je Hebrang, ki se mu je pridružil pozneje, takrat še molčal, ker je verjetno čakal na razplet položaja ali pa je imel takšno direktivo iz Moskve. Vsi drugi člani politbiroja so odločno podprli Tita oziroma njegov predlog, da se pismo zavrne.

Tito je napisal odgovor na to prvo pismo iz Moskve in ga dal na vpogled vsem članom politbiroja. Vsakteri izmed nas je kaj dodal ali kaj odvzel, toda v glavnem je obveljal Titov tekst odgovora.

Nekoliko pozneje je sledilo novo, drugo pismo iz Moskve. Bilo je prav tako naslovljeno na Tita in Kardelja, toda kolikor se spominjam, brez nagovora »tovarišema«. Pismo je bilo grobo, agresivno, očitke iz prvega pisma pa je razširjalo na vsa mogoča področja. Končalo se je z zahtevo, naj priznamo napake in jih popravimo, da pa bi to mogli narediti, mora Komunistična partija Jugoslavije izvoliti boljše vodstvo, ki bo znalo voditi partijo.

Mi smo tudi na to pismo odgovorili z energičnim »ne« in tistim, ki so nas kritizirali, očitali, da ne poznajo dovolj naših razmer, sicer ne bi mogli pisati takšnih očitnih neresnic.

Nato je prišlo še tretje pismo iz Moskve, ki pa že ni bilo več naslovljeno na Tita in Kardelja, ampak na Tita in Hebranga. Iz tega je očitno izhajalo, da naj bi Hebrang nasledil Tita. To je bilo obenem opozorilo politbiroju KPJ, kdo bo bodoča figura jugoslovanske Komunistične partije. Hebrang je malo pred tem napisal pismo politbiroju, v katerem je podrobno razložil svoje stališče in ostro kritiziral politiko naše partije na vseh področjih, seveda v skladu s Stalinovimi pismi. To je bila nekakšna disertacija za bodočega šefa Komunistične partije Jugoslavije.

S tretjim pismom so nas obenem obvestili, da je sklicano drugo zasedanje Kominforma v Bukarešti z dnevnim redom: jugoslovansko vprašanje. Pozivajo nas, naj se zasedanja udeležimo, obenem pa nam očitajo, da skrivamo ves spor pred svojim ljudstvom, da si ne upamo objaviti Stalinovih pisem, ker bi nas ljudstvo takoj odstranilo itd. V resnici pa je bilo narobe – Stalin, ne pa mi, je pošiljal svoja pisma pod devetimi pečati po posebnem odposlancu, oficirju NKVD. Toda na takšen izziv smo sklenili objaviti vsa pisma za vso javnost. Pisma so bila objavljena in so seveda izzvala popolnoma drugačno reagiranje, kakršno je pričakoval Stalin.

Stalin je mislil, da bo šlo vse enostavno že ob omembi njegovega imena, pozabil pa je, da je takšno stanje ustvaril samo v Sovjetski zvezi, ne pa tudi zunaj njenih meja. Narodi Jugoslavije, privrženi svoji neodvisnosti, so instinktivno čutili, da so ta pisma smrtna nevarnost za njihovo neodvisnost. Zato je nastala burna reakcija proti Stalinu in sovjetski vladi, naša partija pa je dobila najširšo podporo ljudskih množic. Nekako v tem času smo priprli Hebranga in Žujovića, in sicer ne zaradi njunih stališč, pač pa zato, ker smo se bali, da bi ju utegnili prepeljati čez mejo v Romunijo in da bi se tako pojavila na zasedanju Informbiroja. To sicer ne bi bilo katastrofalno za nas, za našo partijo, vendar bi nam znatno povečalo težave. Razen tega sta pričela z odkrito politično akcijo in z akcijo na razbijanju enotnosti partije, kar smo morali preprečiti.

Stalinov boj za duše

Začela se je bitka za življenje in smrt. Mobilizirali smo ne le vojsko, ampak tudi velik del ljudstva. Na vseh mejah z vzhodnoevropskimi državami smo kopali jarke in gradili utrdbe. Dežela se je utrjevala z vsemi sredstvi. Če bi ponovno prišlo do takih dogodkov, bi spet morali ravnati podobno. Bili smo surovi do notranjih agentur Kominforma, toda drugačni nismo mogli biti, ker bi sicer direktno odpirali vrata Stalinu.

Stalin jo organiziral pravi boj za duše. Vsak dan nam je pobegnil kakšen komunist, oficir, uslužbenec, diplomat, veleposlanik itd. Skupno število vseh teh beguncev sicer ni bilo veliko, vendar je neprestano ustvarjalo ozračje nemira. Jaz sem bil takrat imenovan za ministra za zunanje zadeve, in prvo, kar sem zjutraj, ko sem prišel v pisarno, vsakokrat storil, je bilo, da sem ugotovil, ali mi ni ušel kakšen diplomat bodisi iz tujine bodisi iz domovine. Na srečo so se tako diplomatski aparat, kakor tudi administrativni državni aparat in vojska trdno držali. Stalinistom je uspelo pridobiti samo manjše število oficirjev, vendar so tudi to bili ljudje, ki so prebegnili na drugo stran zaradi svojih ambicij, ne pa iz nekakšnega ideološkega prepričanja.

Najtežji problem pa je bil v nas samih. Od svojega šestnajstega leta sem bil v komunističnem gibanju, brez pridržkov sem zaupal Sovjetski zvezi in Stalinu. Ko sem leta 1934 prvikrat prišel v Sovjetsko zvezo kot emigrant, so mi stopile solze v oči od navdušenja. Bil sem marksist in sem šel skozi vrsto tečajev in šol, in to, v kar sem verjel, ni bila kratko malo vera, ampak tudi teoretično prepričanje. Prva dežela socialistične revolucije nam je bila ves čas vzor in opora. Toda prav s to deželo in z njenim vodilnim človekom – Stalinom smo sedaj prišli ne samo v konflikt, ampak v takšen spor, v katerem smo eni drugim očitali vsakršna izdajstva.

SLOVENSKI POROČEVALEC

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

GLASILO OBVEZOVEDILNE FRONTE

Štiri leta upanja

V novo življenje

Vsi so nam pokazali hrbet

Spočetka smo upali, da nam bodo vsaj nekatere druge komunistične partije pomagale v tem boju. Toda ena za drugo so pokleknile pred Stalinovo diktaturo. Računali smo na primer na Albanijo, toda ta se je med prvimi obrnila proti nam. Računali smo na Madžarsko, s katero smo imeli zelo dobre odnose, toda Rákoszi nam je v pismu odgovoril: »Ne more biti vsak petelin gospodar na svojem kupu gnoja.« Potem so se temu pridružile Komunistična partija Francije in italijanska komunistična partija in partije držav vsega sveta. Samo posamezne skupine, ki so se zavedale, kaj pomeni ta spor, in ko so se odcepile od teh partij, so nam skušale pomagati. Toda to je bil glas vpijočega v puščavi, ki ga ni nihče slišal.

V začetku se je Dimitrov držal razmeroma rezervirano v tej kampanji. Ko se je v tistem času nekoč peljal skozi Beograd, je Djilasu celo rekel: »Držite se!« Toda po vrnitvi v Sofijo je prav kmalu tudi on pokleknil in začel dajati izjave proti nam.

Zahod je bil razdeljen v svojih stališčih. Eni so menili, da je napočil konec Titove Jugoslavije in da je popolnoma nemogoče, da bi zdržala Stalinov pritisk, drugi, dejal bi manjšina, pa so verjeli, da Jugoslavija lahko zdrži v svojem odporu in zmaga, in so nam pričeli dajati prvo gospodarsko in materialno pomoč v obliki pospeševanja trgovinske menjave itd. Bili pa so še tretji, ki so bili do te mere protikomunisti, da so menili, da je vse to aranžirano med komunisti, da bi laže vplivali na Zahod.

S političnega področja se je bitka prenesla na gospodarsko. Postopoma, toda v zelo hitrem tempu so se zapirale meje, razveljavili vsi gospodarski sporazumi z Jugoslavijo, prekinile železniške in poštne zveze, na drugi strani meje pa so gradili tudi visoke žične ovire in opazovalnice, preorali so zemljo ob žični ograji, da bi se videle stopinje tistih, ki bi se morebiti na skrivaj vtihotapili v državo ali šli iz nje itd. Skratka, od zahodnega konca Madžarske do juga Bolgarije in vzdolž meje z Albanijo so bile pretrgane vse vrste zvez med nami in temi našimi sosedami, kakor da ni nas tukaj in ne njih tam. Vse, kar je ostalo, so bili samo stalni obmejni incidenti, spopadi in kot žrtve mrtvi, ranjenci itd.

Seveda smo se poleg vseh vrst obrambe na naših mejah angažirali tudi na vseh drugih področjih. Naš glavni cilj je bil odpreti kanale ekonomskega sodelovanja in trgovinske menjave z zahodnimi državami. Kajti takoj po sporu s Stalinom smo bili nekaj časa popolnoma ali skoraj popolnoma blokirani. Naše ekonomsko sodelovanje z Zahodom je bilo razmeroma skromno in še zdaleč ni moglo zadovoljiti naših potreb, z Vzhodom pa je bila čez noč pretrgana ekonomska zveza in so se zaprli vsi viri pomoči za ekonomski razvoj Jugoslavije.

Proces odpiranja k Zahodu je potekal razmeroma počasi, vendar je tekel. Spočetka ga je ovirala tudi naša prehodna politika. Mi namreč nismo hoteli takoj nastopiti, da tako rečem, »z vsemi topovi« proti Sovjetski zvezi, da ne bi dali povoda za vojaško intervencijo proti Jugoslaviji. Spominjam se, da sem na zasedanju generalne skupščine Združenih narodov leta 1948, čeprav je takrat spor s Sovjetsko zvezo dosegel vrhunec, govoril tako, kakor da se še vedno ni nič spremenilo v naših odnosih.

Vera v vodilne nosilce tiste ideologije, kateri smo pripadali tudi mi, je ugasnila tako rekoč čez noč. Preživljal sem mučno notranjo krizo, ki sem jo prebolel šele po nekaj mesecih. To ni bilo omahovanje glede odločitve pri vsej stvari. Odločitev o tem sem sprejel že prvi dan. Kajti vedno mi je bila resnica vodilno načelo, to, kar pa je Stalin počel z nami, je bilo tako polno očitnih neresnic in obrekovanj, da bi človek moral postati pravi podlež, če bi podprl takšne laži in obrekovanja.

Pošastne spremembe

Ta notranja kriza je imela svoje prave korenine pravzaprav v vprašanjih: zakaj in kako se je moglo vse to zgoditi, kje in kakšni so vzroki za takšne pošastne spremembe v razvoju socializma, kakšna je perspektiva za nadaljnji razvoj socializma, kaj storiti, da bi se sami izognili takšnim brutalnim zgodovinskim napakam in odklonom.

Spominjam se, da sem včasih ure in ure hodil po svoji sobi in ob zvokih Beethovnove simfonije in podobne glasbe na gramofonu premišljeval o teh vprašanjih. Premišljal sem o prihodnosti, ne o preteklosti. Do takrat sem v življenju obiskoval več tečajev in več šol marksizma, pa tudi sam sem mnogo časa presedel pri knjigah. V glavi sem obujal vse mogoče citate iz Marxovih, Leninovih in drugih del, ki so opozarjali, da se lahko v socializmu zgodi kaj takega. Ko smo o vsem tem brali kot mladi ljudje, se nam je to zdela nekakšna teoretična možnost, do katere ne bo nikoli prišlo. Prav zdaj pa so se, da tako rečem, na naši koži potrdile Marxove in Leninove teze. Seveda je podobno premišljeval vsakteri od nas članov politbiroja. Kar naprej smo se sestajali pri Titu ali se medsebojno pogovarjali. Sam sem zelo veliko razpravljal s Kidričem, ki je takrat vodil najtežje področje našega družbenega življenja – ekonomiko. Čeprav je bil v delo zakopan noč in dan, je vendarle zelo aktivno sodeloval tudi v vseh drugih naših diskusijah.

Poglavitno za vse nas je bilo vprašanje, kje so vzroki takih pojavov v socialistični družbi. Nismo bili naivni, nismo mislili, da bo socializem živel brez konfliktov, ker smo tudi sami že prej doživljali konflikte s Stalinom. Toda nobeden izmed nas, vsaj jaz ne, še pomisliti ni mogel, da bi konflikt lahko dobil takšne pošastne razsežnosti in oblike.

In tako smo po dolgotrajnih skupnih diskusijah prišli do sklepa, da sta poglavitno vlogo pri tem imela – in da lahko tudi v prihodnje imata takšno ali še hujšo vlogo – dva momenta, dva vzroka: prvič, deformacija komunistične partije, ki se je identificirala z državnim aparatom, celo s policijskim aparatom. Tako se je načelo proletarske države spremenilo v načelo diktature enega človeka in aparata okrog njega.

Drugi vzrok pa je bil po našem mnenju v tem, da so množice delavskega razreda odtrgane od oblasti, in sicer ločene od vseh oblik izvrševanja oblasti, odvzete so jim celo tiste pravice, ki jih je delavcem dala prva oblika sovjeta delavskih in kmečkih deputantov. Delavec je postal nekakšen mezdni delavec države.

Razen tega pa je bil tretji in zelo vpliven faktor dejstvo, da je bila oktobrska revolucija izvedena v izrazito zaostali državi, ne samo v ekonomskem pogledu, ampak tudi glede odnosov med ljudmi, ki so še bili pod vplivom mentalitete stare Rusije, oziroma velik del ljudi je bil obremenjen s tako mentaliteto.

Ponovno oživljena ideja

Jasno nam je postalo, da se moramo osredotočiti na reševanje tistih vprašanj v naši družbi, ki so bila povezana predvsem s prvima dvema faktorjema. Tako je ponovno oživela ideja samoupravljanja. To ni bilo težko, pa tudi novo ne, kajti ta ideja se je rodila že v narodnoosvobodilnem boju oziroma vsa ljudska oblast v času narodnoosvobodilnega boja je bila dejansko samoupravljanje. Tudi po vojni smo opozarjali, da partija ne sme izgubiti stika z množicami. Tito je o tem neštetokrat govoril, a tudi sam sem o tem napisal poseben članek – Moč ljudskih množic.

Vsa partija je bila orientirana v tej smeri, veliko pozornost smo posvečali razvoju Narodnoosvobodilne fronte, trudili smo se, da ne bi izgubili nobenega patriota zaveznika iz časa narodnoosvobodilne vojne, prizadevali smo si ustvariti čimbolj demokratično ozračje v tovarnah itd. Res pa je, da je sčasoma predvsem pod vplivom stalinističnega dogmatizma in stalinistične prakse tudi pri nas dobival vse globlje korenine birokratizem. Poleg tega je birokratizem dobival pri nas podporo tudi v nekem objektivnem faktorju, to je v izredno velikih ekonomskih težavah, v pomanjkanju na vseh straneh in vseh vrst stvari, ki so jih ljudje potrebovali, kar je vse terjalo, da se centralistično vodi tisto malo, kar smo imeli. Toda kljub vsemu lahko rečemo, da samoupravljanje, nastalo v narodnoosvobodilnem boju, v prvih letih po vojni ni zamrlo in da je prav to bil eden od poglavitnih vzrokov Stalinovega napada na nas.

Vrh tega so po vojni pri nas spontano nastajale tudi nove oblike samoupravljanja. Ko smo se znašli v popolni blokadi z Vzhoda in v zelo omejenem ekonomskem sodelovanju z Zahodom, ki je prav tako pomenilo skorajda blokado, smo našim delavcem morali povedati resnico o vsem tem, pa tudi to, da se moramo postaviti na lastne noge, oziroma rekli smo jim: kar boste proizvedli – to bomo tudi imeli. Delavci so dobro razumeli položaj in so se zavestno lotili intenzivnega dela na vseh področjih. V kratkem času smo obnovili vse, kar je bilo nujno potrebno, in zgradili vrsto novih objektov, obenem pa se je postopoma popravljalo tudi naše gospodarsko sodelovanje z Zahodom, kar nam je pomagalo, da smo pospešili tempo našega gospodarskega razvoja. Toda brez iniciative in naporov naših delavcev, ki so jih takrat pokazali, ne bi dosegli takšnega tempa pri razvoju, kakršnega smo.

Voditi, ne pa vladati

Spominjam se, da sem že v drugi polovici 1948. leta pisal o delavskih svetih, ki spontano nastajajo v naših tovarnah, in o tem, da se moramo ob teh spontanih pojavih učiti. Seveda so to bili svobodni zbori delavcev, brez organizacije in brez kakih posebnih pravic, zbori, ki so razpravljali o perečih problemih dela, proizvodnje itd. Toda nastajali so, da tako rečem, avtomatično s takim ali drugačnim imenom in nam dejansko pokazali pot in smer, po kateri moramo iti.

Drugo vprašanje je bilo vprašanje partije – ali naj se partija identificira z državo in, še več, z državnim kapitalom ter preko tega z državno in tehnokratsko administracijo, ali pa naj ostane avantgarda delavskega razreda, ki je vladajoča sila v državi in s tem tudi vladajoča sila državne oblasti. Bolj kot kdaj prej nam je postalo jasno, da partija mora delavski razred voditi, ne pa mu vladati. Samoupraven delavski razred mora imeti odločilen vpliv na vse vzvode državne in ekonomske oblasti, partija pa mora biti tisti faktor, ki bo v to aktivnost delavskega razreda vnašal znanje, teorijo, izkušnje, metode akcije in boja proti sovražnikom socializma in delavskega razreda. Jasno nam je bilo, da je to še dolga pot, vendar edina mogoča, če se hočemo zavarovati pred deformacijami, s kakršnimi smo se srečali v spopadu s Stalinom.

To sta bila dva naša poglavitna sklepa iz vseh naših številnih in dolgotrajnih diskusij, ki so postopoma dobivale določene organizacijske oblike. In to je bil tudi, rekel bi, konec naše notranje krize, kajti sedaj smo vedeli, v kateri smeri se bo razvijala naša družba in za kaj se bomo borili. Tito je ves čas spremljal te procese in diskusije in neposredno sodeloval v njih. V razvoju Jugoslovije je nastopila nova faza, kakršne ne bi nihče pričakoval po takšnem drastičnem napadu, kakor ga je doživela Komunistična partija Jugoslavije in vsa naša država.

Nekako spomladi leta 1949 nas je nekaj članov politbiroja KPJ obiskalo Tita v Splitu, kjer je bil na oddihu. Predlagali smo mu, da oblikujemo samoupravljanje kot družbeni sistem in da spemenimo določene dele statuta Komunistične partije Jugoslavije in samo ime partije v Zvezo komunistov Jugoslavije.

Edina pot

Glede prvega, to je vprašanje samoupravljanja – ki ga je Tito, kakor sem že dejal, pazljivo spremljal v praksi – se je z našim predlogom ne le strinjal, ampak je menil, da je samoupravljanje edino možna pot socializma. Pri tem je izhajal že od starega predmarksističnega delavskega gesla: »Zemljo kmetom, tovarne delavcem!« Veliko je razmišljal o teh problemih in predlagal celo vrsto organizacijskih oblik in ukrepov, kako se lotiti uresničevanja tega predloga.

Sklenili smo, da bomo pripravili zakon o delavskih svetih kot bazo celotnega sistema samoupravljanja, ki se bo postopoma razvijal, kajti čez noč nikakor ni bilo mogoče izvršiti tako globoke družbene reforme.

Glede drugega predloga – o preimenovanju Komunistične partije Jugoslavije v Zvezo komunistov Jugoslavije – je Tito imel v Splitu v začetku določene pridržke. Kot razloge je navajal sámo tradicijo imena naše partije, predvsem pa nevarnost, da bi bila s tem družbena vloga Komunistične partije oslabljena. Toda po krajši diskusiji je tudi on sprejel predlog, ki je bil pozneje sprejet na VI. kongresu Komunistične partije Jugoslavije. Predlog o spremembi imena naše partije je Tito sprejel predvsem zato, da bi se Komunistična partija Jugoslavije, da tako rečem, tudi na zunaj razlikovala od dogmatske stalinistične partije, ki je tako drastično napadla Komunistično partijo Jugoslavije.

Leta 1950 je bil sprejet zakon o delavskih svetih ob znanem zgodovinskem Titovem uvodnem govoru, ki je še danes baza za razvoj delavskega samoupravljanja. Leta 1953 pa smo sprejeli ustavni zakon, se pravi novo ustavo, ki sicer ni bila dodelana in ki je še vedno vsebovala dele stare ustave, ki pa je v osnovne družbene odnose sistema družbene ureditve uvedla samoupravljanje in spremenila vlogo države in tehnokratske administracije in delovnega človeka ne samo v tovarnah, ampak v družbi sploh. S tem so bili postavljeni temelji za razvoj samoupravne socialistične družbe ne le v tovarnah, temveč na vseh področjih družbenega življenja.

EDVARD KARDELJ

Delavski razred in vsi delovni ljudje so nosilci oblasti in upravljanja drugih družbenih zadev. Delavski razred in vsi delovni ljudje uresničujejo oblast in upravljajo druge družbene zadeve organizirani v organizacije združenega dela in druge samoupravne organizacije in skupnosti ter v razredne in druge družbenopolitične in družbene organizacije.

(Ustava SFRJ, člen 88)

Delavci in drugi delovni ljudje s samoupravnim sporazumom in družbenim dogovorom samoupravno urejajo medsebojna razmerja, usklajujejo interese in urejajo odnose širšega družbenega pomena.

(Ustava SFRJ, člen 120)

49

28. – 30. januar: KMEČKE DELOVNE ZADRUGE – Na II. plenumu CK KPJ so obravnavali politiko KPJ na vasi in sprejeli sklep o hitrejši kolektivizaciji na deželi in o ustanavljanju kmečkih delovnih zadrug. V Sloveniji so sprejeli zakon o splošnih kmetijskih zadrugah. Po letu 1948 je imela v Sloveniji zadrugo že skoraj vsaka vas, v začetku petdesetih let pa je bilo v naši republiki že 383 kmetijsko-delovnih zadrug, v katere je bilo včlanjenih 5,3 odstotka kmečkega prebivalstva. Zaradi precej večjega sejanja industrijskih krmnih rastlin in ker je bilo, v primerjavi s predvojnim obdobjem, za 9.000 hektarov manj obdelovalnih površin, leta 1949 v Sloveniji še nismo dosegli predvojnega pridelka žita in vrtnin.

10. – 12. april: PODPORA KPJ – Kongres Ljudske fronte Jugoslavije je nov program Komunistične partije Jugoslavije sprejel kot svoj program, kar je bil ponoven dokaz, da je V. kongres KPJ strnil vse množične in družbenopolitične organizacije v boju za nadaljnjo graditev socializma po lastni poti.

26. maj: ZAKON O LJUDSKIH ODBORIH – S sprejetjem zakona o ljudskih odborih je bil storjen nov korak k uveljavljanju lokalne samouprave.

11. junij: OTON ŽUPANČIČ – Umrl je Oton Župančič, ki se je rodil leta 1878.

19. junij: VLADIMIR NAZOR – Umrl je Vladimir Nazor, ki se je rodil leta 1876.

29. september: RAZVELJAVITEV POGODB – Sovjetska vlada je enostransko razveljavila pogodbo o prijateljstvu, vzajemni pomoči in povojnem sodelovanju z Jugoslavijo. Po zgledu sovjetske vlade so nato odpovedale pogodbe z Jugoslavijo tudi druge vzhodnoevropske države.

23. december: DELAVSKI SVETI – Gospodarski svet vlade FLRJ in centralni odbor ZSJ sta izdala Navodila o ustanavljanju delavskih svetov državnih gospodarskih podjetij. Delavci tovarne cementa v Solinu pri Splitu so 31. decembra izvolili prvi delavski svet v Jugoslaviji. V Sloveniji so prva delavska sveta izvolili v tovarni avtomobilov TAM in v jeseniški železarni.

50

8. februar: SLOVENSKI PRAVOPIS – Slovenska akademija znanosti in umetnosti je v nakladi 25 tisoč izvodov izdala Slovenski pravopis in z njim nakazala pota našemu jezikoslovju.

16. junij: Ljudsko posojilo – Razpisano je bilo drugo ljudsko posojilo v vrednosti 3 milijarde dinarjev. Prvo je bilo razpisano v času sprejemanja resolucije informbiroja pod nazivom »Resnica bo zmagala«. Drugo posojilo naj bi pomagalo k uresničevanju prve gospodarske petletke, ki se je zavleklo zaradi gospodarske blokade in suše.

27. junij: TOVARNE DELAVCEM – Ta parola je spremljala sprejemanje temeljnega zakona o tem, da delovni kolektivi vodijo državna in gospodarska podjetja in višja gospodarska združenja. Sprejetju zakona je sledilo množično ustanavljanje delavskih svetov in upravnih odborov.

Ko je predsednik Tito ob 30-letnici partije govoril o pomenu zakona, je med drugim dejal: »V tem revolucionarnem zakonu so izraženi vsi temeljni elementi nove splošne usmeritve KPJ za graditev socializma v Jugoslaviji. Bistvo je v tem, da odmiranja države ne moremo odlagati v prihodnost, temveč da se mora to začeti takoj; KPJ se mora oddaljevati od državnega aparata, če želi, da ne bi izgubila bistvene odlike revolucionarne partije delavskega razreda in postala del oblastnega aparata; državno lastnino pa je treba spremeniti v družbeno pod upravo neposrednih proizvajalcev.«

5. september: LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD – Na pobudo Miroslava Krleže in ob vsestranski podpori Josipa Broza Tita in CK KPJ je bil s posebno odredbo tedanje jugoslovanske vlade ustanovljen Jugoslovanski leksikografski zavod. Prva naloga zavoda je bila priprava in izdaja »Enciklopedije Jugoslavije«, ki so jo pripravljali od leta 1950 do 1971, pri delu pa je sodelovalo 2000 znanstvenikov s Krležo na čelu.

25. september: PRIPRAVLJENOST FLRJ – Na petem zasedanju generalne skupščine OZN v New Yorku je vodja jugoslovanske delegacije Edvard Kardelj izjavil, da je vlada FLRJ pripravljena skleniti sporazum o trajnem miru in nenapadanju z vsako izmed sosednjih držav.

51

16. januar: PRENEHANJE VOJNEGA STANJA – Prezidij ljudske skupščine je sprejel sklep o odpravi vojnega stanja z Avstrijo.

30. januar: NOV GOSPODARSKI SISTEM – Ljudska skupščine FLRJ je sprejela zakon o planskem vodenju narodnega gospodarstva in zakon o proračunih. Z njima se je začel oblikovati nov gospodarski sistem, katerega bistvo je bilo: ločitev gospodarstva od državne uprave. Podjetja so svoje izdelke ponudila trgu, odpravljen je bil obvezen odkup, razen za žito, ki je veljal do leta 1952, odpravljene so bile živilske in potrošniške karte ter uvedene ekonomske cene. Plan ni več v nadrobnostih določal razvoja posameznih podjetij.

8. februar: MODERNA GALERIJA – Na Prešernov dan so v Ljubljani odprli Moderno galerijo.

1. april: ZVEZA ŠTUDENTOV – V Beogradu je bila ustanovna skupščina Zveze študentov Jugoslavije, leto zatem pa je bil prvi kongres te organizacije v Zagrebu.

3.–4. junij: PLENUM CK – V Zagrebu je bil IV. plenum CK KPJ, znan po deetatizacijskih procesih. Plenum se je zavzel tudi za samostojnost pravosodnih organov in za zaščito osebnih svoboščin in osebne varnosti državljanov.

21. julij: KONČANO VOJNO STANJE – Končalo se je vojno stanje z Nemčijo. Dve leti pozneje so bili izpuščeni še zadnji nemški ujetniki.

6.–8. oktober: KONGRES SINDIKATOV – V Zagrebu je bil II. kongres Zveze sindikatov Jugoslavije, na katerem so obravnavali predvsem vlogo sindikata pri razvijanju samoupravljanja in v boju za uresničevanje petletnega plana ob gospodarski blokadi in politični izolaciji s strani članic informbiroja.

18. december: KEKEC – Gledalcem se je predstavil prvi slovenski mladinski film Kekec režiserja Jožeta Galeta, posnet po pripovedi Josipa Vandota. Naslednje leto si je film na uglednem mednarodnem beneškem filmskem festivalu prislužil visoko priznanje – »zlatega leva« za mladinski film. To je bila prva nagrada za jugoslovanski igrani film.

Srb

Na počitku

Prek Trubara

Perjasica

Guslar

Na Komarnici

Iskra od kritike do hvale za prodor lastne pameti na svetovna tržišča

»Iskra naj bo,« je komaj nekaj mesecev po vojni predlagal Mirjan Gruden, ko so izbirali novo ime za kranjsko strojno tovarno. »Iskra zato, ker je simbol za začetek nekega procesa, ker imamo kot elektrotehniki z njo nenehno opravka, ker iz nje nastane plamen. Nova tovarna se bo razvijala in rasla. Naj se tudi razplameni.« Zdaj, 38 let pozneje, nosi to ime njena naslednica SOZD Iskra. Postala je druga največja jugoslovanska izvoznica izdelkov, ustvarja okoli 2 odstotka letnega jugoslovanskega izvoza blaga, okoli 20 odstotkov izvoza jugoslovanske elektroindustrije, nekaj manj kot 10 odstotkov letnega slovenskega izvoza ter dve tretjini izvoza elektroindustrije Slovenije.

Pravzaprav je težko zatrdno reči, kaj je resnični zametek današnje Iskre. Ali je to res kranjska Iskra, ki ji je ime in zaščitni znak pred 37 leti potrdil Franc Leskošek-Luka kot tedanji minister za industrijo? Ali pa gre za njen pravi izvor šteti združitev treh tovarn, med njimi tudi kranjske Iskre, v Združeno podjetje Iskra pred približno 23 leti? V sami organizaciji priznavajo, da vsi, tudi tisti, ki so današnjemu sozdu pridružili veliko let kasneje, štejejo Iskro od ustanovitve istoimenske tovarne v Kranju. Pravijo pa tudi, da je vsaj tako pomemben zgodovinski dogodek tudi ustanovitev združenega podjetja, ker se je že takrat predstavilo s trdno začrtanim proizvodnim programom in jasno izvozno politiko, kar vse je bilo za tiste čase in naše razmere v marsičem novo.

Tudi začetek njihove, zdaj tako odločilne izvozne usmeritve sega v tisti čas, okoli leta 1965. Seveda to ne pomeni, da do takrat sploh niso nič izvažali. V 1965. letu so na primer dosegli 3,5 milijona dolarjev izvoza. Jugoslovanski izvoz blaga, preračunan v dolarje, je bil takrat nekaj več kot milijardo dolarjev. Torej je bil Iskrin delež v njem 0,3 odstotka, kar je za zdajšnje predstave malo, predvsem pa po vrednosti doseženega izvoza skoraj stokrat manj, kot naj bi izvozili, denimo, prihodnje leto. Toda Iskrini pogledi na razvoj, na izvoz, na svoje mesto v jugoslovanskem in svetovnem gospodarstvu se vsa ta leta tako rekoč niso spremenili. Tudi tiste izpred pičlih dvajsetih let podpišejo še zdaj: elektronika je velikoserijska proizvodnja in je zato domač trg zanjo premajhen. Uspešno bodo izvažali le prek svojih enot v tujini. Vsak nov proizvodni program mora biti sposoben za izvoz, četudi morda potem njegovih izdelkov ne bodo izvažali.

Zaradi potreb domačega trga, pa tudi zato, da bi zaposlili stroje in ljudi, je bil proizvodni program kranjske Iskre že prva povojna leta kar pisan in je obsegal tudi izdelavo predmetov, ki jih sicer niso imeli v svojem proizvodnem načrtu in tja tudi sodili niso. Kar tako, mimogrede, so delali še podplate za čevlje, ventile za avtomobilske gume, bikove obroče za kmetijstvo, kemične svinčnike, seveda pa tudi stvari, v katere so vlagali veliko več svojega dela in znanja. Ko so dve leti po vojni praznovali prve proizvodne uspehe, so na častno mesto postavili novo nožno stiskalnico. Prav v tem obdobju so se začeli ukvarjati tudi z izdelavo stenske nihalne ure. Z njimi so jugoslovanske železnice nameravale opremiti vse svoje postaje v državi. To je bil tedaj za Iskro najbolj pomemben izdelek, veliko bolj popoln od vrtalnih strojev, pa poln pasti za mehanika, ki ni bil vajen urarskega dela. Toda administrativna delitev proizvodnih programov, ki jo je čez leto ali dve izpeljal zvezni minister za industrijo, je to proizvodnjo vzela Iskri. Z vso dokumentacijo in napravami jo je morala izročiti podjetju Borac iz Beograda, ki je dotlej ure izdelovala obrtniško. V zameno je od tovarne Rade Končar dobila opremo in dokumentacijo za izdelavo telefonov. Iskrini telefoni so prišli na trg 1949. leta in jih delajo še zdaj, Iskrinih ur pa podjetje Borac potem sploh ni začelo delati.

Licencomanija jih ni okužila

Taka razvojna politika je zagotavljala Iskri dolgoročen razvoj, ne pa tudi takojšnje skokovite proizvodne rasti. Zato so jo včasih razglašali za konservativno organizacijo, ki ne zna ali noče uživati in izkoriščati sadov hitrega gospodarskega napredka. Zdelo se jim je premalo, da Iskra vsako leto poveča proizvodnjo za 20 odstotkov, in silili so jo, naj s spremembo proizvodnega programa, z

V proizvodnem načrtu Iskre se je konec 1945. leta pojavil tedaj edini predstavnik elektronske tehnike – štiricevni radijski sprejemnik. Toda ta izdelek ni nikoli prišel na trg, ker je zvezno ministrstvo za industrijo menilo, da proizvodnja elektronskih izdelkov ne sodi v bližino zahodne meje države in je zanjo treba najti varnejše mesto. V tistem času so se v Beogradu domislili, da je treba tovarno za izdelke elektronike ustanoviti v Nišu. Z izgovorom o strateški varnosti so tako administrativno preprečili prvi poskus, da bi Iskra prišla na trg s sodobnim izdelkom iz elektronske dejavnosti. No, po 1948. letu je postal strateško nevarnejši vzhodni del meje naše države.

več izdelki za široko porabo, doseže hitrejšo rast. Tudi njihova rast je bila počasnejša zato, ker so se lotili lastnega razvoja, ker usposobitev njihove proizvodnje zahteva veliko denarja, ker nikdar niso veliko zgolj sestavljali, pa tudi, ker so se usmerili v profesionalno proizvodnjo, deleža izdelkov za široko porabo pa niso povečevali prek 20 odstotkov.

SLOVENSKI POROČEVALEC

Ljudska skupščina FLRJ je sprejela zakon o nacionalizaciji privatnih gospodarskih podjetij

Po gospodarski reformi 1965. leta je namreč Jugoslavija začela množično kupovati tuje znanje, tujo tehnologijo, da bi hitreje povečevali izvoz. V tem letu smo pri nas plačali za uvoz patentov, licenc in projektov 1,8 milijona dolarjev, pet let kasneje pa po podatkih Narodne banke Jugoslavije že čez 4 milijone dolarjev. Več podjetij je kupovalo enake ali podobne licence in nekatere so bile že ob nakupu zastarele. Licencomanija se je široko razmahnila, pa tudi vrednotenje tistega, kar je naredil kdo drug. Je potem mar čudno, da so nekateri, obkroženi z izumi, stroji, napravami, ki človeku lajšajo življenje, z grenkobo ugotavljali: »Mi si nismo izmislili nobene od teh reči ...«

Gospodarska politika izvozniku nikoli ni bila posebno naklonjena. Tako je bilo pred desetimi, petnajstimi leti, ko deviz še nismo tako zelo potrebovali, pa tudi zdaj ni veliko drugače. Kljub temu je Iskra izhajajoč iz ciljev, ki so vseskozi določali njen razvoj, nenehno povečevala izvoz. Ta se od 1965. leta do zdaj v nobenem letu ni zmanjšal. Šele zdaj se je pravzaprav pokazalo, kako modro so ravnali v Iskri, ko kljub dohodkovno nespodbudnemu izvozu niso zapuščali tujih trgov. Marsikatere jugoslovanske tovarne so to delale.

Zato se je rast jugoslovanskega izvoza občutno zmanjševala. Gospodarski položaj Iskre pa takrat na srečo ni bil tako slab, da bi bila prisiljena slediti takim zgledom. Zato pa v naši državi niso ravno z razumevanjem sprejemali njene zamisli o lastni zunanjetrgovinski mreži. Oboje pa današnji Iskri pri izpolnjevanju njenih izvoznih nalog krepko pomaga. S svojo zunanjetrgovinsko mrežo ustvarijo okoli tri četrtine izvoza na leto. Zato je razumljivo, da bodo naredili vse, da jo bodo kolikor mogoče neokrnjeno ohranili tudi v zdajšnjih časih, ko bi nekateri radi kar povprek in na pamet določali, katera enota v tujini še lahko ostane in katero je treba zapreti. Če bi se togo držali sprejetih meril, bi morala Iskra odpoklicati svojega predstavnika iz Turčije (enega njenih najstarejših trgov) prav v času, ko so tam podpisovali pogodbo za 44 milijonov dolarjev izvoza.

Od kazni do nagrade

Na srečo se pogledi na posamezna vprašanja v naši družbi z leti včasih spreminjajo tudi na boljše. Kar se enkrat zdi nesprejemljivo in nevarno, dobi kdaj čez čas celo družbeno veljavo. Tako nekako se je zgodilo tudi z Iskro, ki so jo po 1977. letu celo sodno preganjali zaradi notranjih izvoznih spodbud, češ da so naredili devizni prekršek, čez čas pa jo dajali za vzor drugim, kako je take reči treba dobro urediti.

Izvozne potrebe naše družbe so zdaj precej drugačne kot pred leti. Zato se polagoma začenja tudi bolj zavedati pomena takih organizacij, ki so vseskozi zagovarjale zdrav, na lastnem znanju temelječ razvoj, in organizacij, ki se niso zadovoljile s tem, da bi le doma nekaj pomenile. Tako nove izvozne naloge Iskre niso našle nepripravljene. Kot je zdaj zaradi izkušenj, ki si jih je pridobila ob ustanovitvi Združenega podjetja, lažje premagovala težave ob organizaciji v sozd, tako se je zaradi dolgoletnih izvoznih izkušenj lahko manj boleče vključila v povečane izvozne napore naše države. V tem okviru nameravajo v naslednjih petnajstih letih, torej do leta 2000, povečati delež izvoza v proizvodnji od zdajšnje tretjine na polovico. To je, pravijo, tudi edini pogoj, če hočejo slediti razvoju elektronske industrije v svetu, ki vsako leto poveča proizvodnjo za 10 do 20 odstotkov.

Izpraznjen sedež zasede drug

Toda uresničitev tega cilja ni odvisna samo od njih, ampak tudi od družbe, ki potrebuje njihove devize. Družba je doslej Iskri in podobnim izvoznim organizacijam premalo pomagala pri naložbah. Veliko luknjo pri tem čutijo še zlasti zadnja leta, ko zaradi uvoznih omejitev zmorejo izpolniti le 50 do 60 odstotkov načrtovanega letnega uvoza opreme. Letošnji uvoz opreme v Jugoslaviji je po nekaterih podatkih že presegel predvideno milijardo dolarjev. Od te si bo Iskra, ki je drugi največji izvoznik v državi, lahko odtrgala le košček, vreden 6 milijonov dolarjev. Pri uvozu opreme je naša družba do izvoznikov, še posebej konvertibilnih, silno mačehovska. Če bi to ne bilo res, bi zdaj ne bili v tolikšni devizni zagati. Pravijo sicer, da morajo pri tem obravnavati vse enako. Pa tega v praksi ne delajo. Ker se v Iskri niso mogli pravočasno oskrbeti s potrebno opremo za izdelavo elektronsko vodene telefonije, so pri teh izdelkih izgubili turški trg in vso Latinsko Ameriko. Klasični telefoni sploh ne gredo več v denar. Zdaj sicer pričakujejo, da se bodo za novo, sodobnejšo proizvodnjo le usposobili. Toda treba bo spet plačati vstopnico za trge, ki so jih že izgubili, in nato še počakati, da se bo kak sedež izpraznil.

Taka je cena za nespametno omejevanje in zapletene upravne postopke in v takih razmerah ni lahko obdržati priborjenih položajev na svetovnem trgu. Zlasti pri nekaterih izdelkih, pri nekaterih elektronskih komponentah, elektromotorjih, je namreč Iskra med vodilnimi izdelovalci v Evropi. Njihov delež v svetovni prodaji pa vendarle ni tolikšen, da bi ga ne mogli še povečati. Zato bodo tisto, kar bodo več naredili, vse izvozili in ne bodo povečevali prodaje doma. Kot nadaljevanje svoje pospešene dvajsetletne izvozne aktivnosti naj bi ustanovili posebni razvojni točki Iskre v tujini v ZDA in na Japonskem, točki, ki naj bi jih kar najhitreje seznanjali z napredkom tehnologije v njihovi dejavnosti ter spodbujali njihov razvoj in izvoz, če se seveda v državi ne bodo hoteli togo držati meril za to, da posamezna poslovna enota v tujini lahko deluje. V Jugoslaviji namreč vse preradi pozabljamo na to, da je izvoz tipična dolgoročna zadeva, pa bi zato radi v nekaj letih uredili devizne razmere v državi, ki so se slabšale dolgo vrsto let.

VESNA BERTONCELJ-POPIT

Delavci v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela in delovni ljudje v samoupravnih interesnih skupnostih, krajevnih skupnostih in v drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih, v katerih upravljajo zadeve in sredstva družbene reprodukcije, imajo pravico in dolžnost, da, opirajoč se na znanstvena spoznanja in na njih temelječe razvojne možnosti in upoštevajoč ekonomske zakonitosti, samostojno sprejemajo plane in programe za delo in razvoj svojih organizacij in skupnosti, da te plane in programe usklajujejo med seboj in z družbenimi plani družbenopolitičnih skupnosti ter na tej podlagi zagotavljajo usklajevanje odnosov v celotni družbeni reprodukciji in usmerjanje celotnega materialnega in družbenega razvoja v skladu s skupnimi, na samoupravnih temeljih določenimi interesi in cilji.

(Ustava SFRJ, člen 69)

Svet je potreboval Jugoslavijo, Jugoslavija je potrebovala svet

Naša dosledna samosvojost je bila z iskanjem izvirnih razvojnih poti vred tisti ključ, ki nam je odpiral vrata v svet in ki je povzročil nekaj, kar mnogi težko razumejo: da je namreč Jugoslavija na mednarodnem prizorišču v mnogočem dobila večjo težo, kot bi jo dopuščali kvadratni kilometri njenega ozemlja in število njenega prebivalstva. A za to so bili zgodovinski razlogi: svet je potreboval Jugoslavijo, kot je Jugoslavija potrebovala svet.

Začelo se je pravzaprav že z Avnojem, ki je bil s samosvojimi odločitvami, sprejetimi navkljub pomislekom velikih zaveznikov, v resnici že prvi »neuvrščeni izziv«. Neuvrščenost je sicer nastala v času hladne vojne kot odpor narodov, ki so izšli iz svetovne antiimperialistične revolucije, blokovski delitvi sveta in poskusom uveljavljanja, največ s silo, vplivnostnih sfer in uvrščanja držav. Toda korenine te nove politike, ki je nastala kot zgodovinska nuja, segajo, kot je opozoril Edvard Kardelj, v čas druge svetovne vojne: »Že med drugo svetovno vojno so napredne družbene sile čedalje bolj spreminjale vojno v njeno nasprotje – v vojno za osvoboditev narodov, za njihovo gospodarsko in politično neodvisnost, za demokratizacijo mednarodnih odnosov, ki bi temeljili na enakopravnosti vseh narodov ...

Temelji za takšne nove odnose med narodi so bili postavljeni ravno v Jajcu, zato je Jugoslavija s svojim zgledom že tedaj opozorila svet nase. Tako se je zgodilo, da je že med pariško konferenco leta 1946 prišlo do prvih tesnejših stikov z Etiopijo, ki je pokazala odkrite simpatije do našega boja. Še opazneje pa je Jugoslavija opozorila nase leta 1948, in sicer s svojim pogumnim odporom Stalinovemu diktatu, se pravi poskusu vsiliti hegemonistične odnose med socialističnimi državami. To je bil novi, bistveni prispevek Jugoslavije k osamosvajanju narodov.

Titova potovanja

Jugoslavija je na politično izolacijo in ekonomsko blokado, s katero je skušal Stalin zlomiti njen odpor, odgovorila s svojim odpiranjem v svet. Pri tem so pomembno vlogo odigrala Titova potovanja, zlasti tisto znamenito prvo večje potovanje od decembra 1954 do februarja 1955, med katerim je obiskal Indijo in Etiopijo in se na povratku sešel v Suezu z egiptovskim predsednikom Naserjem. Te prve stike je leto pozneje, od decembra 1955 do januarja 1956, okrepilo potovanje v Etiopijo in Egipt.

Sledilo je zgodovinsko srečanje na Brionih julija 1956 med Titom, Nehrujem in Naserjem, ki so se jim štiri leta pozneje, na 15. rednem zasedanju generalne skupščine OZN jeseni 1960, pridružila Nkrumah in Sukarno, še leto pozneje, septembra 1961 v Beogradu, pa dvajset drugih državnikov, ustanoviteljev neuvrščenega gibanja. Odslej je ta nova politika, ki so ji sprva še iskali ime, »do »neangažiranosti« in »neblokovstva« do »tretjega sveta« ipd., nezadržno dobivala veljavo na mednarodnem prizorišču: 25 udeleženk na prvi konferenci v Beogradu, 47 na drugi v Kairu leta 1964, 54 na tretji konferenci v Lusaki leta 1970, 75 na četrti konferenci v Alžiru leta 1973, 86 v Colombu leta 1976, 95 v Havani leta 1979 in nazadnje v New Delhiju, na sedmem vrhu, že 101 udeleženka.

S to rastjo neuvrščenosti se je krepil tudi ugled Jugoslavije na vseh celinah, toda pri tem ne gre pozabiti, da je rasla navzven tudi zato, ker je rasla navznoter, z ustvarjanjem samosvojega samoupravnega socialističnega sistema in z doslednim razvijanjem avnojevske dediščine glede enakopravnosti narodov. To je bilo tisto, kar je Jugoslaviji predvsem dajalo moč navzven, ker je pač pomagala ustvarjati alternativo blokovskemu monolitizmu, teorijam o omejeni suverenosti in podrejanju globalnim interesom.

Pohajanje sape?

Nekateri menijo, da je Jugoslaviji po prvih treh desetletjih velike ofenzive v svet pošla sapa in da se je na začetku osemdesetih let začela postopno zapirati vase, v tesne okvire svojih kvadratnih kilometrov ozemlja in števila prebivalstva. Zaradi hudih notranjih stisk, s katerimi se spopada, je po mnenju nekaterih zunanjih opazovalcev začela žrtvovati svojo poprejšnjo težo na svetovnem prizorišču, s krčenjem svoje diplomatske mreže in s preusmerjanjem nalog svojih predstavnikov v svetu, tudi tako imenovanem tretjem, s političnega na ekonomsko področje. Zaradi svojih trenutnih potreb je Jugoslavija, pravijo, začela razprodajati tisti veliki politični kapital, ki si ga je v svetu ustvarila s Titovo aktivnostjo in s svojo od nekdaj vidno vlogo v neuvrščenem gibanju.

Pri tem opozarjajo še na nekaj. Z nekaterimi notranjimi omejitvenimi ukrepi, kot je bila med drugim uvedba pologa, pa s težavami, ki so nastale v notranji oskrbi, je Jugoslavija tudi navzven načela tisto podobo samosvojosti, ki ji je prej pomagala pri odpiranju v svet, in se je v očeh površnih tujih opazovalcev začela nekako izenačevati z državami tako imenovanega realnega socializma.

To so ocene drugih. Jugoslavija še zmerom močno sodeluje pri slehernem oživljanju dejavnosti neuvrščenega gibanja, kot je prav te dni ponovno izpričala na Bližnjem vzhodu s svojo udeležbo v štiričlanski misiji posebnega odbora neuvrščenih za reševanje palestinskega vprašanja. Pred tem pa je bila med tistimi, ki so najbolj odločno nastopili proti tezi o tako imenovanem naravnem zavezništvu z enim izmed blokov in proti vsiljevanju volje manjšine, nekakšnega »radikalnega jedra«, večini v gibanju.

Argumenti so doma

S tem je Jugoslavija pomagala ohraniti neodvisno in neblokovsko usmeritev gibanja, hkrati pa z iskanjem najširšega soglasja utrditi v njem demokratične metode; to je po svoje uveljavilo v gibanju pluralizem različnih interesov.

Tudi v tem pogledu je Jugoslavija izhajala iz svoje notranje prakse, iz uveljavljanja pluralizma samoupravnih interesov v njenem notranjem življenju. Kolikor bolj je bila pri tem dosledna navznoter, toliko močnejše argumente je imela navzven in toliko močnejši je bil tudi njen položaj na mednarodnem prizorišču.

Vse to je bolj ali manj znano že od nekdaj, čeprav se tega v našem vsakdanjem notranjem iskanju in pehanju, omahovanju in ponovnem postavljanju na noge morda ne zavedamo docela. Ne kaže pa pozabiti dejstva, da vsako naše odmikanje, bodisi od tistega, kar je začrtal Avnoj, ali od tistega, kar je uveljavilo samoupravljanje, ali pa od tistega, kar je v ustvarjanju naših medsebojnih demokratičnih odnosov pluralizem samoupravnih interesov, pomeni korak nazaj na svetovnem prizorišču, zmanjševanje naše veljave tako v neuvrščenem gibanju kot v svetu nasploh.

To seveda drži tudi v nasprotnem. Vsako zmanjševanje naše navzočnosti na svetovnem prizorišču, vsako žrtvovanje ustvarjenega političnega kapitala kjerkoli v svetu nam nujno slabi notranjo moč in nas usodneje izpostavlja blokovskemu prepihu v Evropi, ki nam od nekdaj ni bil naklonjen. Kot je svet potreboval takšno Jugoslavijo, ki je bila zmožna ustvarjati alternativo drugačnih odnosov med narodi, je tudi Jugoslavija potrebovala svet kot zavarovalno polico svojih iskanj. Tito je to pred desetimi leti preprosto razložil: »Vzemite vsako neuvrščeno državo posebej, majhno ali srednjo; kakšno vlogo bi lahko igrala na mednarodnem torišču? Če pa dela skupaj s 60 ali 70 drugimi, je to druga pesem ...«

Jugoslavija je prerasla svoje ozke okvire na Balkanu in zrasla v svet, v veliko družino neuvrščenih, ker je – od Avnoja naprej, prek zgodovinskega »ne« Stalinu pa do uveljavljanja samoupravnih odnosov na vseh ravneh in področjih – prerasla vse tiste veljavne modele, ki so jih hoteli vsiliti od zunaj. Samo dosledno vztrajanje na tej poti jo bo ohranilo vraščeno v svet. O tem bi kazalo razmišljati pri vsakem, na videz še tako obrobnem koraku, ki ga sprejemamo, ko uresničujemo program stabilizacije, na kar je med drugim že zgovorno opozorila uvedba pologa.

TIT DOBERŠEK

52

Februar: SNEŽNI ZAMETI – Leto 1952 se je v Sloveniji začelo s snežnimi zameti, ki so terjali več žrtev in povzročili veliko gospodarsko škodo.

1. april: SVETI PROIZVAJALCEV – Med najpomembnejšimi zakoni, ki jih je sprejela Ljudska skupščina FLRJ, je bil splošni zakon o ljudskih odborih. Postali so organi lokalne samouprave in demokratični organi oblasti na svojem območju. V strukturi ljudskih odborov, okrajev in mest so bili uvedeni zbori proizvajalcev kot nov, drugi dom, prek katerih so neposredni proizvajalci odločali o vprašanjih, ki so jih neposredno zanimala. Odpravljena je bila tudi hierarhična podrejenost ljudskih odborov centralnim organom.

9. maj: LONDONSKI SPORAZUM – Zahodne velesile so s tako imenovanim londonskim sporazumom prepustile cono A Svobodnega tržaškega ozemlja Italiji, temu pa je Jugoslavija odločno nasprotovala.

20.–27. julij: OLIMPIJSKE IGRE – V Helsinkih so bile 15. letne olimpijske igre. Prvo zlato medaljo si je priboril četverec splitskega Gusarja, srebrni kolajni pa vaterpolisti in nogometaši.

12. avgust: TRGOVINSKA ZBORNICA – V Ljubljani je bila ustanovljena Trgovinska zbornica Slovenije.

1. november: NOTA SVETEMU SEDEŽU – Vlada FLRJ je poslala Svetemu sedežu noto, v kateri je protestirala zaradi sovražne propagande proti Jugoslaviji, njenemu vodstvu in proti podpiranju ekspanzije najbolj reakcionarnih italijanskih krogov.

2.–7. november: KONGRES KPJ – Kongres v Zagrebu je potekal v času zapletenega mednarodnega položaja, korejske vojne, zaostrenih sporov med Vzhodom in Zahodom glede nemškega in avstrijskega vprašanja in tržaške krize. Tudi Jugoslavija je takrat premagovala velikanske težave zaradi popolne blokade Vzhoda (vojaški pritiski, politična izolacija. Glavni referat na kongresu je prebral Josip Broz-Tito, o organizacijskih vprašanjih je govoril Aleksandar Ranković, o zunanjepolitičnih Edvard Kardelj, o gospodarskih pa Boris Kidrič. Kongres je poudaril načela miroljubne koeksistence, na Titovo pobudo pa se je KPJ preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije.

53

13. januar: USTAVNI ZAKON – Zvezna ljudska skupščina je sprejela ustavni zakon o temeljih družbenopolitične ureditve FLRJ in zakon o njegovem izvajanju. Ustava je s tem potrdila družbenoekonomske in politične spremembe, ki so nastale z uvedbo samoupravljanja. Uzakonila je vodilno vlogo delavskega razreda v preobrazbi družbe in razglasila družbeno lastnino proizvajalnih sredstev. Z ustavnim zakonom je bil namesto vlade uveden Zvezni izvršni svet kot izvršilni politični organ skupščine.

14. januar: TITO – PRVI PREDSEDNIK FLRJ – Dan po sprejetju ustavnega zakona je Zvezna ljudska skupščina izvolila Josipa Broza Tita za prvega predsednika FLRJ.

31. marec: POPIS – Ob popisu prebivalstva so v Jugoslaviji našteli 16 milijonov 998 tisoč ljudi.

14. april: UMRL BORIS KIDRIČ – Umrl je revolucionar, državnik in politik Boris Kidrič, ki se je rodil 10. aprila 1912.

22. maj: AGRARNI MAKSIMUM – Ljudska skupščina FLRJ je sprejela zakon o agrarnem maksimumu (10 hektarov obdelovalne zemlje za zasebnega lastnika). Začela se je tudi reorganizacija kmetijskih zadrug, med katero so odpravili večino delovnih zadrug. Z drugo agrarno reformo je bilo zasebnemu sektorju odvzetih 270 tisoč hektarov zemlje. Leta 1953 je bilo v Sloveniji še vedno 42,4 odstotka kmečkega prebivalstva.

5. oktober: MEMORANDUM – V Londonu je bil podpisan sporazum o rešitvi tržaškega vprašanja, znan pod imenom Memorandum o soglasju med Italijo, Veliko Britanijo, ZDA in Jugoslavijo o Svobodnem tržaškem ozemlju. Po tej kompromisni rešitvi je celotna cona B in del cone A, kakih 11,5 kvadratnega kilometra, dobila Jugoslavija, drugi del cone A pa Italija. Trst je postal svobodno pristanišče. Josip Broz-Tito je ob tej priložnosti izjavil, da je Jugoslavija s tem, ko je sprejela sporazum v prid miru, veliko žrtvovala. Tri dni pozneje sta vladi ZDA in Velike Britanije sporočili, da sta se odločili odpraviti vojaško upravo nad cono A in jo prepustiti Italiji. Za izvršitev tega sklepa je Italija na mejah cone A zbrala vojaške enote, to je potem storila tudi FLRJ in prišlo je do tržaške krize.

54

16. – 17. januar: PRIMER MILOVAN DJILAS – Tretji izredni plenum CK ZK je obravnaval delovanja Milovana Djilasa, ki je od novembra 1953 do januarja 1954 objavil v Borbi in reviji Misao vrsto člankov, v katerih je zastopal mnenje o preseganju vloge partije in njenem izenačevanju z množicami. Po Titovih besedah Djilas ni oznanjal nove socialistične demokracije, temveč abstraktno demokracijo, ki bi bila zadovoljna sama s seboj, demokracijo, ki bi pravzaprav pomenila anarhijo. Plenum je Milovana Djilasa izključil iz CK ZKJ in ga kaznoval z zadnjo kaznijo pred izključitvijo iz zveze komunistov.

29. januar: ZASEDANJE NOVE SKUPŠČINE – V Beogradu je bilo prvo zasedanje zvezne ljudske skupščine, izvoljene po novem ustavnem zakonu. Ob tej priložnosti je Tito izrazil mnenje ZKJ, da se doseženi rezultati pri razvoju socialistične demokracije krepijo v prvi vrsti z obračunom z meščansko–liberalističnimi tendencami, ki so v sebi skrivale klice kontrarevolucionarne dejavnosti.

19. junij: SPREMEMBA POLITIKE ZSSR – Na razširjeni seji izvršnega komiteja CK ZKJ so razpravljali o predlogu CK KP SZ o normalizaciji odnosov. Izvršni komite je menil da se je politika KP SZ do Jugoslavije spremenila.

9. avgust: BALKANSKI PAKT – Na Bledu je bil podpisan sporazum o zvezi, politični in vzajemni pomoči med Grčijo, Turčijo in Jugoslavijo.

5. oktober: LONDONSKI SPORAZUM – Voditelji jugoslovanske britanske, ameriške in italijanske delegacije so v Londonu parafirali memorandum o soglasju. Jugoslavija in Italija sta z manjšimi popravki sprejeli obstoječo ozemeljsko razdelitev. Z londonskim sporazumom je bilo Jugoslaviji priključeno ozemlje nekdanjih okrajev Koper in Buje.

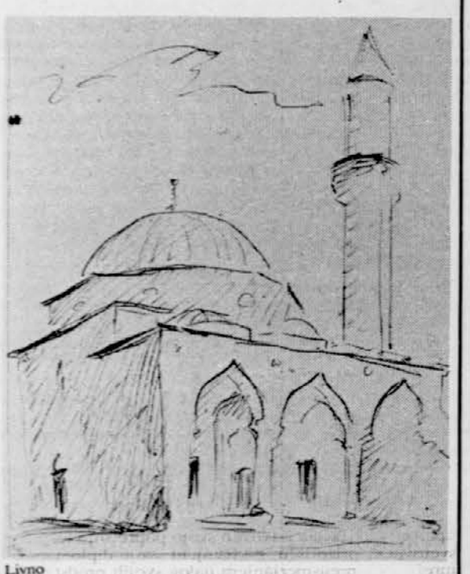
16. december: PRVO TITOVO POTOVANJE – Predsednik Tito je prvič odpotoval na daljše uradno potovanje v Indijo in Etiopijo. Na poti domov se je v Suezu 5. februarja 1955 prvič sešel z egiptovskim predsednikom Naserjem.

Livno

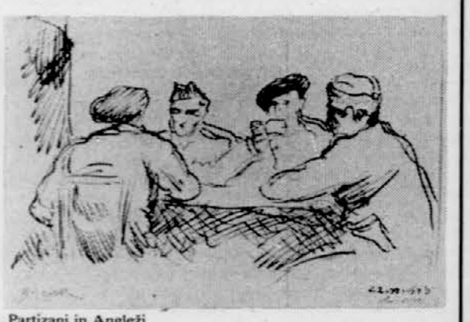
Livno

Livno

Livno

Partizani in Angleži

Dan, ko je nastala in začenjala živeti Federativna ljudska republika Jugoslavija

Bila je sreda, 28. novembra 1945. Zgodovinska noč se je šele začenjala. Štiri leta po ustanovitvi prvih narodnoosvobodilnih odborov in po prvi sovražni ofenzivi; tri leta po prvem zasedanju v Bihaću, v zgradbi, ki sta jo 20 dni pred tem zadeli dve granati iz nemške havbice, oddaljene komaj sto metrov; dve leti po drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu, v dvorani z zamračenimi okni nekdanjega Sokolskega doma, ko je Tito v zdravici na kosilu dejal: »Na svidenje v Beogradu, na tretjem zasedanju.«

Minili sta dve leti. Novoizvoljeni poslanci ustavodajne skupščine v svobodnem Beogradu, po sprejemu, ki ga je priredil Tito, hitijo na slovesno akademijo ob drugi obletnici zasedanja AVNOJ.

Prvi seji okrog polnoči – kot v Jajcu

Kot pred dvema letoma v Jajcu, sta se tokrat prvi seji začeli okrog polnoči.

Prva predhodna seja zvezne skupščine se je začela 35 minut po polnoči. Bosedo je imel najprej dr. Ivan Ribar, predsednik začasne narodne skupščine, ki je odstopil mesto predsedujočega najstarejšemu poslancu Antunu Babiću, kmetu, članu izvršnega odbora Seljačke republikanske hrvatske stranke. Ta je povezal gledališko predstavo »Matija Gubec«, ki so si jo poslanci ogledali pred sejo, s sedanjim trenutkom in poudaril, da ga boj, ki so ga lahko videli v drami, spominja na »naš minuli boj – toda naš današnji Matija Gubec, ki nas je slavno vodil skozi težko obdobje boja, naš ljubljeni maršal Tito, je imel za seboj moč svojega ljudstva, imel pa je tudi veliko več sreče od Gubca, saj je zaključil svoj boj z zmago... To je zgodovinska noč, ki bo z zlatimi črkami zapisana v zgodovino, noč, ko se za nas začenja novo, svobodno življenje, brez prejšnjih tiranov, ki so izkoriščali tuje delo in živeli na tuj račun – kot smo pravkar videli v gledališču...«

Zatem so izvolili za začasne sekretarje Aleksandra Ševića, Miloša Minića in Marka Belinića ter verifikacijski odbor.

Pozivam gospode ljudske poslance, je nadaljeval Babić, naj izročijo sekretarju skupščine svoja pooblastila. Poslanci, ki so bili izvoljeni na več krajih, bodo izročili svoja pooblastila in izjavo, kateri mandat bodo obdržali... Prosim sekretarja Miloša Minića, naj pokliče gospode ljudske poslance. Gospode ljudske poslance pa prosim, naj, ko bodo poklicani, izročijo sekretarju svoja pooblastila. Začasni predsednik je potem ob 1.35 končal sejo.

Prva predhodna seja skupščine narodov se je začela 15 minut po polnoči. Prvi je spregovoril podpredsednik začasne narodne skupščine Marko Vujačić, zatem pa je prevzel funkcijo začasnega predsednika najstarejši poslanec tega doma, minister Jaša Prodanović:

»Gospodje in gospe ljudski poslanci in poslanke, zaradi svojih let sem dobil nalogo in čast predsedovati prvi seji skupščine narodov. V nasprotju s parlamentarno navado je, da ima začasni predsednik kakršenkoli govor, zato bom rekel le: želim si, da bi bili pri delu složni in srečni.«

Za začasne sekretarje so izvolili Milana Popovića, Mihajla Grbića in Josipa Jerasa. Izvolili so tudi 20-članski verifikacijski odbor in pozvali vsakega posameznega poslanca, naj izroči pooblastila. Seja se je končala ob 1.30.

Prisegam pri svoji časti in časti naroda...

Dvajset ur pozneje so se začele druge predhodne seje obeh domov ustavodajne skupščine. Zvezna skupščina je začela svojo sejo ob 13.30 – vodil jo je Vladimir Simić, predsednik verifikacijskega odbora – skupščina narodov pa ob 14. uri pod predsedstvom Frana Frola, predsednika verifikacijskega odbora.

Potem ko so poslanci sprejeli poročili verifikacijskih odborov, so v obeh domovih prebrali prisego. Predsedujoča sta pozvala poslance, naj vstanejo in ponavljajo za njima besedilo prisege, zatem pa naj jo podpišejo in izročijo začasnemu predsedstvu doma.

»Prisegam...«, sta počasi in razločno brala predsedujoča, za njima pa ponavljali vsi poslanci, »pri svoji časti in časti svojega naroda, da bom kot ljudski poslanec pri delu ustavodajne skupščine zvesto zastopal svoj narod in da bom neutrudno varoval in branil pridobitve narodnega boja, demokratične pravice in svobodo naroda.«

Po prisegi in krajšem premoru so izvolili predsedstvi domov. Za predsednika skupščine narodov je bil izvoljen Josip Vidmar, za podpredsednika Kosan Pavlović, kmet iz Stepojevca, in generalmajor Božidar Maslarić, za sekretarje pa Ninko Petrović, Joca Milivojević in Mihajlo Grbić. Za predsednika zvezne skupščine je bil izvoljen Vladimir Simić, za podpredsednika Franjo Gaži in Sulejman Filipović, za sekretarje pa Voja Leković, Ljupčo Arsov in Stevan Jovičić.

Predlog srbskih poslancev: razglasitev republike

S tem je bilo konec nujnih, bolj proceduralnih posameznih delov konstituiranja ustavodajne skupščine. Že dolgo pričakovano dejanje, o katerem so sanjali borci med dvema jurišema in jetniki v mračnih celicah, se je začelo brez veliko hrupa, pač pa s toliko več topline, veselja in mrzlične napetosti.

Novoizvoljeni predsedniki so seznanili svoje domove s tem, da so srbski poslanci podali pismeni predlog o razglasitvi republike. Kratko, podobno pojasnilo sta prebrala tudi dr. Siniša Stanković v skupščini narodov in dr. Blagoje Nešković v zvezni skupščini; predlagala sta, naj bi po glasovanju domova imela skupno sejo. Dolgo je odmevalo navdušeno ploskanje pod kupolama velike in male dvorane skupščinske zgradbe, v katerih je bilo izjemno slovesno. Predlagatelja sta prebrala besedilo deklaracije, poslanci, ki so to poslušali stoje, pa so ju pogosto prekinjali s ploskanjem.

V enem in drugem domu je v razpravi sodelovalo več poslancev.

Prvi »za« za republiko – Josipa Broza Tita

Po razpravi, med katero so vsi poudarili zadovoljstvo narodov in svoje lastno, da se lahko neposredno udeležujejo razglasitve republike, se je začelo glasovanje, in sicer tako, da je vsak posamezni poslanec, ko so ga klicali, izjavil, ali je za deklaracijo oziroma republiko ali pa proti. V zvezni skupščini je sekretar Voja Leković najprej poklical poslanca Josipa Broza Tita, ki je vstal, stopil h govorniškemu odru, glasoval »za« in podpisal deklaracijo. Medtem je po dvorani odmevalo ploskanje in skandiranje, »Tito, Tito.« To niso bile le ovacije, marveč tudi svojevrstno priznanje najzaslužnejšemu človeku, da smo lahko z zakonskim aktom kronali tisto, kar smo si pod njegovim vodstvom izbojevali med oboroženo revolucijo.

Vsak poslanec obeh domov je, potem ko so ga poklicali, stopil k predsedniški mizi, glasoval in nato to potrdil še s podpisom deklaracije.

Siniša Stanković je stopil na govorniški oder z deklaracijo v rokah. V dvorani, prek zvočnikov pa tudi pred skupščino, v tovarniških halah in na trgih po vsej državi, so odmevale njegove besede:

»Ustavodajna skupščina je na skupni seji zvezne skupščine in skupščine narodov sklenila v imenu ljudstva in na podlagi zakonskih odlokov obeh domov:

I.

Demokratična federativna republika Jugoslavija se razglaša za ljudsko republiko z imenom Federativna ljudska republika Jugoslavija.

Federativna ljudska republika Jugoslavija je zvezna ljudska država republikanske oblike, skupnost enakopravnih narodov, ki so svobodno izrazili svojo voljo ostati združeni v Jugoslaviji.

II.

S tem sklepom se v imenu vseh jugoslovanskih narodov v Jugoslaviji končno odpravlja monarhija, Petru II. Karadjordjeviću z vso dinastijo Karadjordjevićev pa so vzete vse pravice, ki so njemu in dinastiji Karadjordjevićev pripadale.«

Zadnje besede so preglasile hrupne ovacije. Vsi poslanci so bili na nogah, ploskali in vzklikali republiki in Titu. To je trajalo kakih 10 minut.

Predsedujoči Vladimir Simić jih je miril in obvestil: »Deklaracija o razglasitvi federativne republike je bila izglasovana tako v zvezni skupščini kot v skupščini narodov soglasno in s posamičnim glasovanjem. V zvezni skupščini je bilo od 349 ljudskih poslancev navzočih 344 in za predlog so glasovali vsi navzoči. V skupščini narodov je bilo od 175 ljudskih poslancev navzočih 166 in vsi so glasovali za predlog.

V imenu obeh predsedstev, predsedstva zvezne skupščine in predsedstva skupščine narodov, kajti glasovanje je bilo ločeno, predlagam, da skupna seja glasuje o deklaraciji z aklamacijo.«

Ko je bilo to sprejeto, se je Vladimir Simić znova obrnil na poslance: »Ali se deklaracija sprejme z aklamacijo?«

»Sprejme se!« – se je ob glasnem ploskanju razleglo po dvorani.

Vsi poslanci so bili spet na nogah. Najprej tiho, potem pa vse glasneje je zadonelo »Hej, Slovani«. Peli so poslanci, ministri, gostje na galeriji.

»Objavljam, da je ustavodajna skupščina soglasno sprejela deklaracijo o razglasitvi Federativne ljudske republike Jugoslavije. Tako z današnjim dnem nastaja in začenja živeti Federativna republika Jugoslavija,« je zaključil zgodovinsko sejo Vladimir Simić.

Ura je bila točno 17 in 40 minut.

»Naj živi republika! Naj živi Tito!« – se je še naprej razlegalo po dvorani. K Titu sta stopila, ga objela in mu čestitala dr. Ivan Ribar in Vladimir Nazor. Tito je šel do predsedniške mize ter podal roko Vladimiru Simiću, Josipu Vidmarju in drugim. Pristopili so ministri zvezne vlade in mnogi poslanci. Vzajemne čestitke in objemanje poslancev so spremljale nepretrgane ovacije.

Ljudska PRAVICA

GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

IZ DANAŠNJE IZDAJE:

Izjava Centralnega komiteja KPJ ob resoluciji Informacijskega biroja komunističnih partij o stanju v KPJ

Sklep Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije o projektu programa KPJ

Na začetku naslednje skupne seje obeh domov ustavodajne skupščine 1. decembra je predsedujoči Josip Vidmar sporočil: »Predsednik zvezne vlade maršal Tito je poslal ustavodajni skupščini odstop zvezne vlade.«

Ta odstopna izjava se je glasila:

»Začasna vlada, ki ji imam čast biti predsednik, je bila ustanovljena marca meseca letos na podlagi sporazuma med nacionalnim komitejem osvoboditve Jugoslavije in kraljevo vlado v Londonu.

Ena njenih glavnih nalog je bila pripraviti in izvesti volitve za ustavodajno skupščino. Vlada je to kot tudi druge naloge opravila, zato prosim ta visoki dom, naj sprejme njen odstop, da bi lahko to visoko ljudsko predstavništvo čimprej opravilo do konca vse naloge, ki jih ima pred seboj ustavodajna skupščina.«

30. novembra 1945. leta

Beograd

PREDSEDNIK MINISTRSKEGA SVETA DEMOKRATIČNE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE

maršal Jugoslavije

Josip Broz Tito

Predsedujoči Josip Vidmar je dal zatem besedo maršalu Titu, da bi pojasnil odstop zvezne vlade. Tako kot odstopna izjava, je bila tudi obrazložitev kratka.

Josip Broz Tito: »Visoki dom, imel sem za svojo dolžnost, da danes tukaj sporočim odstop vlade, ki je bila ustanovljena na podlagi sporazuma med nacionalnim komitejem osvoboditve Jugoslavije in kraljevo vlado v Londonu, z začasnim značajem in nalogami, kot so bile: nadaljnje vodenje vojskovanja, mobilizacija vseh ljudskih sil, ker je morala razširiti bazo za zbiranje vseh ljudskih sil naše države, da bi olajšala zmago nad skupnim sovražnikom, z nalogo, da opravlja redne posle, da pripravi volitve za to današnjo ustavodajno skupščino.

Mislim, da je vlada opravila vse svoje naloge, in pričakujem vašo sodbo o tem. Pripomnim lahko samo, da je ta vlada prisegla pred ljudstvom, da je bila odgovorna samo pred ljudstvom, zato mi je toliko bolj v čast, da lahko danes tukaj pred vami sporočim odstop te vlade. Vaša stvar je, da tukaj sprejmete takšno odločitev, ki bo najsmotrnejša in najboljša za interese naše države. Zahvaljujem se začasni ljudski skupščini, vodilnim ljudem te države in jugoslovanskim narodom, ker so doslej pomagali vladi.«

Na predlog Josipa Vidmarja je ustavodajna skupščina soglašala, da še pred prehodom na dnevni red odločajo o odstopu.

Vladimir Nazor, ki so ga toplo pozdravili vsi poslanci, je zaprosil za besedo in predlagal:

»Ustavodajna skupščina, ki izraža zvezni vladi pod predsedstvom maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita priznanje za njeno dosedanje delo, vodenje državnih in ljudskih zadev na podlagi pridobitev narodnoosvobodilnega boja v času, pomembnem za oblikovanje in organizacijo državnega in ljudskega življenja, je na skupni seji obeh domov sklenila:

Ustavodajna skupščina Federativne ljudske republike Jugoslavije ne sprejme odstopa zvezne vlade in ji daje zaupnico za nadaljnje delo.«

Vsi poslanci so vstali in s ploskanjem izrazili soglasje z Nazorjevim predlogom.

Predlog Vladimira Nazorja so po razpravi ponovno prebrali in ga soglasno sprejeli s pravimi ovacijami maršalu Titu.

Ustavodajna skupščina je soglasno sprejela tudi poročilo predsedstva začasne ljudske skupščine, odobrila sklepe drugega zasedanja AVNOJ in njegovega predsedstva ter zakone začasne ljudske skupščine in njenega predsedstva.

Svoboščine in pravice človeka in občana, ki jih določa ta ustava, se uresničujejo v medsebojni solidarnosti ljudi in z izpolnjevanjem dolžnosti in odgovornosti vsakogar do vseh in vseh do vsakogar.

Svoboščine in pravice človeka in občana so omejene samo z enakimi svoboščinami in pravicami drugih in z interesi socialistične skupnosti, ki jih določa ustava.

Vsakdo je dolžan spoštovati svoboščine in pravice drugih in je za to odgovoren.

(Ustava SFRJ, člen 153)

Občani so enaki v pravicah in dolžnostih ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj. Vsi so pred zakonom enaki.

(Ustava SFRJ, člen 154)

Obdobje Demokratične federativne Jugoslavije, ko naša država ni bila več monarhija, pa tudi še ne povsem republika, se je končalo z izvolitvijo kolektivnega šefa države. Ko je Edvard Kardelj predsedstvu ustavodajne skupščine razložil, da je treba sprejeti zakon o tem organu, je poudaril, da je z razglasitvijo republike dokončno odpravljena monarhija in da je nehalo obstajati namestništvo kot predstavnik kraljeve oblasti. Zato je zdaj »nujno potrebno, da ustavodajna skupščina kot nosilka državne in narodne suverenosti FLRJ ustanovi organ, v katerega pristojnosti bodo vse funkcije zastopanja naše države v mednarodnih odnosih, hkrati pa bo opravljal določene posle najvišje zvezne državne uprave.«

Po sporazumu s predstavniki vseh skupin je dr. Blagoje Nešković prebral predlog, ki ga je ustavodajna skupščina sprejela in izvolila svoje predsedstvo v tejle sestavi:

predsednik: dr. Ivan Ribar;

podpredsedniki: Moša Pijade, Lakuš Filip, Josip Rus, Djuro Pucar, Dmitar Vlahov in Marko Vujačić;

sekretar: Mile Peruničić;

člani predsedstva: Josip Broz Tito, Bane Andrejev, Vladimir Bakarić, Dušan Brkić, Josip Vidmar, Milovan Djilas, Edvard Kardelj, Sreten Žujović, Vlada Zečević, Stevan Jakovljević, Blažo Jovanović, dr. Dragoljub Jovanović, Boris Kidrič, Sava Kosanović, Lazar Koliševski, dr. Blagoje Nešković, Jaša Prodanović, Aleksandar Ranković, Zlatan Sremac, Dobroslav Tomašević, Frane Frol, Andrija Hebrang, Avdo Humo, Rodoljub Čolaković in Vlado Šegrt.

S to izvolitvijo je bilo konec večmesečnega zagrizenega političnega boja s tako imenovano opozicijo zunaj ljudske fronte in z vsemi v vojni poraženimi silami, ki so težile k obnovitvi stare družbene ureditve.

Takoj po razglasitvi republike je stekla razprava o novi ustavi, s tem pa se je začel tudi nov politični boj, tokrat s tako imenovano opozicijo znotraj ljudske fronte z dr. Dragoljubom Jovanovićem na čelu.

(Iz knjige Aleksandra Petrovića Gospodje in tovariši)

Ljudska oblast ob Jadranu

Glasilo italijanske socialistične stranke »Avanti!« je 29. novembra 1945 priobčilo dopis, ki ga je poslal z Reke Renato Carli-Ballola in ki opisuje nastajanje nove, ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju. Pri tem omenja italijansko-jugoslovansko antifašistično fronto kot nadaljevanje tiste, ki je zrasla iz partizanskega boja. Iz tega članka objavljamo obsežne izvlečke:

V »kraljevini«, kot tu imenujejo Italijo na drugi strani Jadrana, je težko razumeti, da bi lahko obstajala demokracija, in sicer resnična demokracija, brez običajne razvrstitve desetih ali dvanajstih strank in strančic. In vendar je tako; in ta jugoslovanski eksperiment, ki odseva tudi tu, med Učko in Kvarnerjem, je kar najtoplejši zgled narodne enotnosti, utrjene v štirih letih partizanskega boja, ki so ga povzdignili z zarotniške in uporniške na politično raven. Iz krvi in trpljenja, iz vsakdanjega skupnega boja in tveganja je morda nastala ne samo neka nova politična formula, ampak nova civilizacija. Medtem ko so v Italiji, tudi na severu, narodnoosvobodilni odbori postali nekakšna tarča umazanih burk kvalunkvistov, se je tu, na nasprotni obali Jadrana, antifašistična fronta zdaj spremenila v italijansko-jugoslovansko antifašistično zvezo, ki na socialni in politični ravni nadaljuje delo fronte, zrasle iz partizanskega boja.

Tudi na Reki je ravno fronta že prve dni po osvoboditvi dala pobudo za ustanovitev raznih organov ljudske oblasti. Res da so prve ljudi imenovali malo po bližnjici, saj so jih izvolili kar z aklamacijo; toda zdaj, tako tukaj kakor tudi v Istri, razne komiteje zamenjujejo z drugimi, ki jih volijo z normalnim sistemom tajnih glasovnic in proporcionalne razdelitve. Vsi državljani, starejši od 18 let, imajo volilno pravico. Vsak izmed štirih mestnih rajonov izbere svoje predstavnike v rajonsko skupščino (v njej je 30 do 40 članov), ti pa spet izmed sebe izvolijo rajonski odbor, ki je izvršni organ. Rajonske skupščine pošljejo 80 delegatov v mestno skupščino (najvišji organ odločanja), ki zaupa izvršno oblast mestnemu ljudskemu odboru. Formalnosti za izvolitev so zelo preproste: skupina državljanov (tu na Reki jih mora biti 20) se dogovori o kandidatni listi, ki jo potem brez dodatnih formalnosti dajo na glasovanje. Tako si je mogoče razložiti, da na nekaterih rajonskih ali mestnih volitvah pod enotnim okriljem italijansko-jugoslovanske antifašistične zveze nastopa šest ali sedem različnih list.

Medtem ko je v Trstu in v coni A zavezniška uprava še preveč vidna in operativna, je jugoslovanska uprava na Reki in v Istri bolj diskretna... Titova partizanska armada se zdaj postopoma demobilizira. Država je osvobojena, maršal se je trdno zasidral v Beogradu in poslal je rakom žvižgat kralja Petra in vso njegovo kohorto generalov in politikantov, ki so se ukvarjali z »dvojno igro«, zdaj je treba zmagati v novi bitki, v boju za obnovo. Včerajšnji »proletarski odredi«, tisti, ki so nosili na rdeči zvezdi tudi srp in kladivo, bodo odredi jutrišnjih »stahanovcev«. Prepričljiv dokaz, da se vojaška uprava ne vmešava v delo civilnih oblasti, je dejstvo, da italijanski mestni ljudski odbor na Reki, ki upravlja tudi hrvaška naselja okrog mesta, ni zgolj posvetovalni organ z nejasnimi pristojnostmi, kot so mestni in četrtni sveti v Trstu, marveč je pravi samostojni organ lokalne uprave z vsemi pristojnostmi.

Če bi hoteli ocenjevati ta prvi jadranski poskus ljudske demokracije z naočniki dvomljivca ali prehudega kritika, bi kajpada lahko marsičemu oporekali. Toda ljudstvu je treba zaupati in treba je upoštevati, da je za vsako stvar potreben določen čas.

RENATO CARLI-BALLOLA

55

10. januar: NAVEZAVA ODNOSOV S KITAJSKO – V Beogradu in Pekingu je bilo objavljeno uradno sporočilo o vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in LR Kitajsko.

2. junij: BEOGRAJSKA DEKLARACIJA – Ob koncu obiska državno-partijske delegacije ZSSR, ki jo je vodil prvi sekretar CK KPSZ Nikita Hruščov, je bila podpisana deklaracija vlad obeh držav, znana kot beograjska deklaracija. V tem dokumentu so bila poudarjena načela, na katerih naj bi temeljili odnosi med državama, in sicer spoštovanje suverenosti, neodvisnosti, ozemeljske celovitosti in enakopravnosti, priznavanja in razvijanje politike miroljubnega sožitja med narodi, ne glede na ideološke razlike in razlike v družbeni ureditvi, nevmešavanje v notranje zadeve in druga. Deklaracija je poudarila, da so različne oblike razvoja socializma predvsem stvar ljudstva posameznih držav, kar pomeni potrditev različnih poti v socializem.

16. junij: UREDITEV OBČIN – Ljudska skupščina FLRJ je sprejela splošni zakon o ureditvi občin in okrajev, s katerim je bil uveden komunalni sistem, občina pa je postala temeljna teritorialna politična enota in družbenoekonomska celica.

3. julij: GRAFIČNA RAZSTAVA – V Moderni galeriji v Ljubljani so slovesno odprli prvo mednarodno grafično razstavo. Organizacijski odbor je vodil Josip Vidmar, na razstavo pa so povabili 150 domačih in tujih grafikov. Namen odbora je bil zbrati čimbolj značilna dela svetovnega grafičnega ustvarjanja v zadnjih desetih letih. Po pet grafičnih listov je razstavljalo 150 umetnikov iz 22 držav. Veliko nagrado je žirija, ki jo je vodil Božidar Jakac, podelila ameriškemu grafiku Arminu Landecku.

29. do 31. julij: SVETOVNO PRVENSTVO – V Tacnu je bilo prvo svetovno prvenstvo v kajakaštvu na divjih vodah. Med Jugoslovani se je najbolje uvrstil Jože Ilija v kategoriji F-1, kjer je dosegel tretje mesto.

11. decembra: TITO OBISKAL ETIOPIJO – Jugoslovanska delegacija na čelu s predsednikom Titom je odpotovala na obisk v Etiopijo. Konec decembra je bil Tito na prijateljskem obisku v Egiptu.

56

13.–28. april: STERIJINO POZORJE – V Novem Sadu je bilo prvič organizirano srečanje gledališč – Sterijino pozorje.

18. april: RAZPUSTITEV INFORMBIROJA – Razpuščen je bil informativni biro komunističnih in delavskih partij. Kmalu zatem so bile razpuščene tudi organizacije, sestavljene iz jugoslovanskih emigrantov, ki so v času kominforma pobegnili v vzhodnoevropske države.

15. maj: PRVI TELEVIZIJSKI PRENOS – Na dan proslave 30-letnice jugoslovanskega radia je bil v Zagrebu prvi televizijski prenos.

1. junij: TITO V MOSKVI – Jugoslovanska državno-partijska delegacija pod vodstvom predsednika Tita je odpotovala na obisk v Sovjetsko zvezo, kjer se je mudila do 22. junija. Medtem obiskom so potrdili načela beograjske deklaracije z novim dokumentom, znanim kot moskovska deklaracija.

18.–19. julij: BRIONSKA DEKLARACIJA – Na Brionih so se na dvodnevnem sestanku zbrali egiptovski predsednik Naser, indijski premier Nehru in predsednik Tito ter sprejeli skupno izjavo, ki vsebuje 12 točk o razorožitvi, napetosti v Evropi, blokovski razdelitvi sveta itd. Brionska deklaracija vsebuje tudi bandunška načela ter poudarja neblokovsko usmeritev v zunanji politiki treh držav.

5. avgust: RTV LJUBLJANA – Začele so se redne televizijske oddaje ljubljanske radiotelevizije.

3. november: PRVI SEJEM KNJIG – V Zagrebu so odprli prvi jugoslovanski sejem knjig.

23. november–1. december: KOLAJNA MARATONCU – Na 16. letnih olimpijskih igrah v Melbournu je atlet Franjo Mihalić osvojil srebrno kolajno v maratonu (2:26,32).

16. december: GORIŠKA BOLNIŠNICA – V Šempetru pri Novi Gorici so odprli goriško splošno bolnišnico.

23. december: TERMOELEKTRARNA ŠOŠTANJ – Obratovati sta začela prva agregata nove termoelektrarne v Šoštanju.

57

15. marec; UMRL MOŠA PIJADE – Tega dne je umrl legendarni »čika Janko«, takratni predsednik zvezne skupščine. Umrl je revolucionar in politik, nadarjen slikar in ploden novinar, prevajalec Marxovega Kapitala, Baudelairovih, Rabelaisovih, Villonovih pesmi, pobudnik in avtor številnih zakonov.

10. april: KIDRIČEVE NAGRADE – Prvič so podelili Kidričeve nagrade za najboljša izvirna znanstvena dela, za teoretske razprave, iznajdbe in izpopolnitve. Prve Kidričeve nagrade so dobili dr. Milan Vidmar, dr. Ivan Rakovec in Josip Priol.

9. maj: SLOVENSKA GIMNAZIJA – Dunajsko prosvetovno ministrstvo je izdalo dekret o ustanovitvi gimnazije za Slovence v Celovcu.

25. do 27. junij: I. KONGRES SAMOUPRAVLJALCEV – V Beogradu je zasedal prvi kongres samoupravljalcev Jugoslavije. Kongres se je zavzel za svobodnejše oblikovanje in delitev dohodka in za take spremembe v gospodarskem sistemu, ki bi dale več besede delavskemu samoupravljanju.

15. oktober: PRIZNANJE NDR – Jugoslovanska vlada je uradno priznala Nemško demokratično republiko. Štiri dni kasneje je zaradi tega vlada Zvezne republike Nemčije enostransko prekinila diplomatske odnose z Jugoslavijo.

16. november: POSVET 64 v MOSKVI – Ob proslavi oktobrske revolucije je bilo tudi posvetovanje 64 komunističnih in delavskih partij, ki se jih je udeležila tudi jugoslovanska delegacija. Le-ta je zavrnila udeležbo na sestanku dvanajstih komunističnih partij, ki so sprejele deklaracijo, v kateri so znova napadle ZKJ zaradi njenega stališča, da ima vsaka partija pravico do lastnega razvoja in da je odgovorna pred svojim narodom in mednarodnemu delavskemu gibanju.

4. december: DRUGA PETLETKA – Zvezna skupščina je sprejela drugi petletni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije za obdobje 1957-1961.

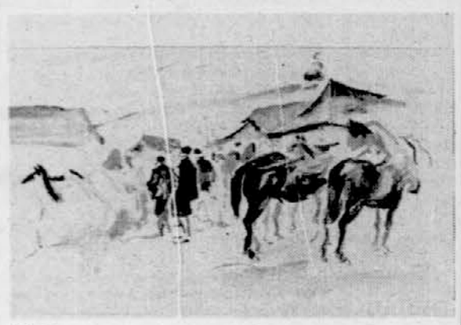
12. december: NOV ZAKON O DELOVNIH RAZMERJIH – Zvezna ljudska skupščina je sprejela nov zakon o delovnih razmerjih, po katerem so postala podjetja samostojnejša, delavci pa so dobili pravico, da prek svojih samoupravnih organov sami odločajo o odnosih, ki izhajajo iz dela.

Livno

Koncert

Livno

Skica

Livno

Livno

Potrditev slovenske narodne suverenosti in povezanosti z jugoslovanskimi narodi

V moderni evropski civilizaciji je običajno, da se narodi v trenutkih svojih političnih naporov in novih odločitev sklicujejo na svojo zgodovino, tradicijo, na svoje velike (politične in druge) programe in dejanja. Iz zgodovinske presoje črpajo zavest oziroma samozavest in voljo za sodobne odločitve. »Le zgodovinska presoja zmore osvoboditi duha teže preteklosti, ohranja njegovo objektivnost in teži k novim spoznanjem,« je poudaril znameniti italijanski filozof Benedetto Croce.

O Slovencih bi bilo težko trditi, da je pri njih prava kritična zgodovinska presoja kaj močno v čislih, in sicer niti v kulturnozgodovinski niti v politični in družbenoekonomski sferi. Ne bi hoteli iskati vzrokov za takšno posebnost slovenske narodne zavesti, ki se mnogo manj sklicuje na zgodovinsko tradicijo kot katerikoli izmed naših sosednih narodov, Avstrijci, Italijani, Madžari ali tudi bratski jugoslovanski narodi Hrvatje in Srbi.

Zgodovina in uresničevanje avnojskega dogovora

Imamo pa seveda častne izjeme. Anton Tomaž Linhart je slovenski narodni preporod odločilno podprl s svojo študijo o zgodnji slovenski zgodovini. Slovenski narodnoosvobodilni boj in ljudsko revolucijo v drugi svetovni vojni pa je Edvard Kardelj-Sperans že poprej utemeljil s svojo zgodovinsko politično študijo Razvoj slovenskega narodnega vprašanja.

Ko razmišljam danes ob oživelih razpravah v jugoslovanski družbi o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji, o njegovih zgodovinskih komponentah, o medsebojnem narodnem nepoznavanju in nerazumevanju, se čudim, kako naša politika malo računa z dognanji zgodovinske vede. Zaradi tega moramo mirno priznati, da zgodovinarji nismo storili vsega, kar bi že lahko in kar bi danes nujno potrebovali. Ugotavljam, da ob mnogočem dobro napisanem o starejši, srednjeveški in zgodnjenovoveški zgodovini, pogrešamo sintetično historično obdelavo nekaterih ključnih tem iz novejše slovenske zgodovine, ki bi lahko pripomogla k odpravljanju porajajočih se nesporazumov in dilem v jugoslovanski družbenopolitični in kulturni sferi. Če odmislimo historično sintezo na nivoju sodobne zgodovinske vede o prvi odločitvi Slovencev za jugoslovansko državo v letih prve svetovne vojne, ki je že napisana, bi zlasti potrebovali sintetičen prikaz slovenskega političnega gibanja v stari Jugoslaviji, predvsem pa politično zgodovino slovenske Osvobodilne fronte in njenih mnogovrstnih manifestacij, revolucionarne in ustvarjalne sile slovenskega duha in dejanja in njenih učinkov.

Med narodnoosvobodilnim bojem v drugi svetovni vojni se je slovenska narodna samozavest dvignila izjemno visoko in se udejanila s takšnimi edinstvenimi rezultati, ki jasno postavljajo oziroma dovoljujejo v jugoslovanski nacionalni skupnosti samo takšne medsebojne odnose in narodno življenje, kot je bilo sklenjeno na II. zasedanju Avnoja 29. novembra 1943. Zato se moramo Slovenci vedno znova spraševati, koliko smo ostali zvesti programu Osvobodilne fronte, ali ga izpolnjujemo oziroma koliko smo ga že izpolnili in kako se udejanja v Jugoslaviji avnojski dogovor.

Ves nacionalno – in socialnoosvobodilni dosežek slovenskega naroda je bil rezultat skrajnega napora in žrtvovanja vseh njegovih pozitivnih duševnih in materialnih sil.

Zgodovinska znanost bo morala še globoko pretehtano pojasniti – tudi z novimi nekonvencionalnimi prijemi od socialno psiholoških, antropoloških do etnoloških – enkraten, neobičajen vzpon borbene in revolucionarne sile slovenskega duha in dejanja.

Za zdaj se moramo zadovoljiti s posplošeno razlago, da je do vzpona nacionalne samozavesti prišlo iz samoobrambnega občutka, ko je bil narod smrtno ogrožen, najhuje v svoji zgodovini. Srečna okoliščina pa je bila, da so se v skupnem zavzemanju za mobilizacijo slovenske narodne zavesti in v boju za njegovo ohranitev našle skupaj vse demokratične politične sile slovenskega naroda na čelu s komunistično partijo.

Tako je nastala v slovenskem narodu izjemna konstelacija, ki se pojavlja le v redkih zgodovinskih obdobjih, namreč da so isto predstavo o sebi in o svojem narodu imeli njegovo politično vodstvo, utelešeno v vodstvu Osvobodilne fronte, slovenska kultura in množice trpečega in borečega se slovenskega prebivalstva. Podobo o izredno visoki samozavesti slovenskega naroda med osvobodilnim bojem je lahko dokumentirati in dokazati. Obstaja skoraj v celoti ohranjeno gradivo narodnoosvobodilnega vodstva (OF in CK ZKS), verjetno edinstveno v Evropi, ki ga hranijo slovenski arhivi.

Osvobodilna fronta v »aprilskem brezpotju«

Že sam ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte (Osvobodilne fronte) 26. aprila je bil znak narodne neuklonjivosti, volje za odpor in vere v narodno perspektivo. Iz tega so zrasli sklepi o zbiranju in povezovanju vseh slovenskih demokratičnih ljudskih množic, odporu proti okupatorju in boju za uresničitev Zedinjene Slovenije. Govorili so celo o najbolj drznem koraku, za katerega smo se Slovenci ponekod odločali – o oboroženem boju. Beograjski zgodovinar Branko Petranović v svoji knjigi Istorija Jugoslavije, Beograd 1979, govori celo, da je bila ustanovitev Protiimperialistične fronte v Sloveniji edini sončni žarek med jugoslovanskimi narodi v aprilskem brezpotju.

Velika narodna samozavest je vela iz »Gesel našega osvobodilnega boja«, ki so bila dejansko prvi osnutek programa OF, kakor ga je sprejel prvi Vrhovni plenum OF 15. junija 1941 in so bila objavljena 22. junija v Slovenskem poročevalcu: Za ilustracijo naj zadoščajo le prve tri točke:

1. Pravica slovenskega naroda do samoodločbe, vštevši pravico do odcepitve in združevanja z drugimi narodi;
2. Osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda;

Ljubljana, sobota, 8. novembra 1952

Ljudska PRAVICA

Proletarci vseh dežel, združite se!

GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

Današnja številka je posvečena šestemu kongresu KP Jugoslavije

Resolucija VI. kongresa KPJ

o nalogah in vlogi Zveze komunistov Jugoslavije

Zaključni govor tovariša Tita

3. Sloga in enotnost zasužnjenih narodov Jugoslavije in vsega Balkana v njihovem boju za osvoboditev.

V začetku julija je Kidrič v Slovenskem poročevalcu zapisal: »Še nikoli v svoji zgodovini ni doživljal slovenski narod tako globokega in borbenega preporoda kot dandanes. Aktiviste osvobodilnega slovenskega boja navdaja ponos, da so sinovi svojega rodu.«
Najmočnejši dokaz slovenske narodne samozavesti so bili vsekakor slovenski partizani, ki so se poleti 1941 že spopadli z Nemci na Jelovici, na Mežaklji in jih na Pohorju pognali v beg.

Ob vrednotenju pomena slovenskega partizanstva je Kidrič v jeseni 1941 izrekel naslednje prepričanje: »Boj slovenskih partizanov je razkrinkal kot strahopetce tiste, ki so obrekovali slovenski narod, da je strahopeten. Boj slovenskih partizanov je namreč živo nasprotje, živo zanikanje hlapčevstva, kapitulantstva, nemoralnega sožitja s tujimi zatiralci. Boj slovenskih partizanov je dokaz, da je naša narodna nesreča sprostila v narodu, to se pravi v njegovih ljudskih globinah neomahljive in neizčrpne borbene sile.«

Ta sprememba in samozavest v slovenskem narodnem značaju, je poudarilo vodstvo Osvobodilne fronte v eni izmed svojih prvih sedmih temeljnih točk, ki jih je sprejelo v začetku novembra 1941 in se glasi: »Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo proti okupatorju za svoje napredne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.«

Vsekakor velika in pogumna trditev, ki priča o samozavesti, ki verjame v narodovo perspektivo. Takšen optimizem, ki verjame kar v antropološke spremembe v narodu, je srečati le redko, le v prelomnih trenutkih v zgodovini in le pri izjemnih političnih gibanjih. Kolikor vemo iz novejše zgodovine so spremembo ljudskih značajev pričakovali od revolucije francoski jakobinci in boljševiki pri graditvi socializma v Sovjetski zvezi.

Razvoj od kulturne k politični individualnosti

O tej pogumni trditvi so bili enotno prepričani vsi člani Vrhovnega plenuma, to ni bil le nekakšen komunistični voluntarizem, kar hočejo danes dokazati nekateri »moderno kritični« družboslovci nezgodovinarji.

Tako so mislili Sokoli, krščanski socialisti in kulturni delavci. Naj tu navedemo samo misli Lojzeta Udeta o novem slovenskem človeškem liku, ki jih je zapisal spomladi 1944: »Da, to so bistvene novosti in pridobitve časa, bistvene spremembe v slovenski človeški podobi: hlapec začenja dobivati lastnosti svobodnega gospodarja na svoji zemlji: kulturno delo preteklosti dobiva svojo izpolnitev in smiselno dopolnitev v političnem dejanju, osvobojenju, slovenski narod zmaguje nasprotje med kulturno in politično usmerjenostjo, ki je bila tako značilna za našo preteklost, postaja iz naroda kot kulturne individualnosti tudi politična individualnost.«

Slovenska napredna kultura je od vsega začetka sodelovala v narodnoosvobodilnem gibanju. Prispevala je nekje precenljiv delež pri dvigovanju in utrjevanju narodne samozavesti. Spodbujala je s svojo umetniško produkcijo in tudi kot neposreden borec v gibanju. Prikličimo si v zavest samo najbolj izkristalizirane umetniške formulacije: »Veš, poet, svoj dolg«, ali »Zimzelen pod snegom«, pa tisto »Kadar čez gozdove rjujejo viharji, drevesa se svojih korenin zavedo« in morda najboljšo, najmočnejšo slovensko pesem »Samo milijon nas je« ...

Ugotavljati narodno zavest oziroma samozavest pri širokih množicah prebivalstva je seveda za zgodovinopisje najtežje. Toda odločitev za odhod v partizane je verjetno dovolj jasen izraz narodne samozavesti: Danes imamo že dve študiji, ki natančno analizirata socialni izvor in politično usmerjenost slovenskih partizanov v letih 1941 in 1942, in tu gre za več tisoč ljudi: O narodni samozavesti priča tudi sama pripadnost k Osvobodilni fronti in izpolnjevanje njenih pozivov in ukazov, kot so narodni davek in različne plebiscitarne akcije v Ljubljani v letu 1941. O narodni samozavesti pričajo odlomki iz pisem na smrt obsojenih talcev, ko zatrjujejo, da so ponosni, ker so Slovenci, in da s tem prepričanjem umirajo. O podobnem govore celo v pismih nasilno v nemško vojsko mobilizirani slovenski vojaki. Veliko od njih jih je ob prvi priliki, ki se jim je ponudila, pobegnilo iz »slavne nemške vojske« v partizane ali se predalo zaveznikom.

Ob vsej tej narodni samozavesti, v prepričanju, da se bo slovenski narod osvobodil sam in z bojem ustvaril na osnovi pravice do samoodločbe zedinjeno Slovenijo, je bilo od vsega začetka osvobodilnega boja v Sloveniji močno čutiti misel na Jugoslavijo, ki jo žele Slovenci obnoviti na novih temeljih. Poleg zavesti o narodni sorodnosti z jugoslovanskimi narodi je bil pomemben faktor jugoslovanske prisotnosti v slovenskem osvobodilnem boju Komunistična partija Jugoslavije, katere del je bila KPS, ki je tudi izvajala splošno strategijo KPJ. Seveda je bil faktor pomoči in vpliva KPJ res samo moralen, kajti v vsem boju in konkretnem političnem razvoju so bili Slovenci zvečine prepuščeni sami sebi, opirati so se morali predvsem na lastne sile. Tako je moč reči, da se je slovenski narodnoosvobodilni boj razvijal v okviru načelne strategije KPJ o samoodločbi narodov, dejansko na neki federativni način z vsemi svojimi velikimi specifičnostmi.

Socialistična družbenoekonomska ureditev Socialistične federativne republike Jugoslavije temelji na svobodnem združenem delu s produkcijskimi sredstvi, ki so družbena lastnina, ter na samoupravljanju delavcev v proizvodnji in delitvi družbenega proizvoda v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela v družbeni reprodukciji v celoti.

(Ustava SFRJ, člen 10)

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji so narodi in narodnosti enakopravni.

(Ustava SFRJ, člen 245)

Povezanost Slovencev z jugoslovanskimi narodi

Druga pomembna vez slovenskega osvobodilnega boja z jugoslovanskimi narodi je bila partizanska vojska. Slovenski vrhovni organ oblasti Slovenski narodnoosvobodilni odbor je že septembra 1941 z odlokom vključil slovensko partizansko vojsko v sestavo jugoslovanske partizanske vojske in pod poveljstvom Vrhovnega štaba, seveda pa je še naprej partizanski vojski v Sloveniji ukazoval IO OF. V slovenskem narodnoosvobodilnem tisku je bilo veliko navdušujočih člankov o razvoju partizanstva drugod po Jugoslaviji. Tako je Slovenski poročevalec 2. avgusta 1941 pisal: »Naši zasužnjeni bratje v Srbiji, Črni gori in Hercegovini so že pričeli z borbo. Tudi slovenski narod prihaja v dejanski odpor proti zatiralcem.« In teden dni nato še močnejši, samozavestnejši poziv: »Slovenci imamo dolžnost, da svoj odpor – stopnjujemo! Bratom na jugu je treba pomagati.«

Misel o usodni povezanosti Slovencev z jugoslovanskimi narodi je zaslediti v vseh najvažnejših deklaracijah Osvobodilne fronte, ko se le ta čisto jasno izraža za princip narodne samoodločbe. Takšen kontekst nudijo gesla našega osvobodilnega boja junija 1941, ki smo jih že omenili. Enako govori tretja temeljna točka Osvobodilne fronte jeseni 1941: »Stoječ na stališču usodne skupnosti jugoslovanskih narodov, OF ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost narodov Jugoslavije. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.« O narodni samoodločbi je jasno pisal Kidrič poleti 1942 v Slov. poroč. Dalje je karakteristično za slovensko domovinsko ljubezen, da si prizadeva za pravico do popolne samoodločbe slovenskega naroda vključno do odcepitve ...«

Ravnanje, ki je izviralo iz splošne zavesti o svoji suverenosti, je izpričalo slovensko narodnoosvobodilno vodstvo konec leta 1942 ob primeru samovoljnega ravnanja pooblaščenca Vrhovnega štaba Arse Jovanovića. Izvršni odbor ga je opozoril na njegove čisto določene pristojnosti, ki se tičejo samo izvajanja partizanskih vojaških operacij, o vsem drugem, o personalnih zadevah v slovenski partizanski vojski in o njeni strategiji, pa odloča le IO OF.

Ob ustanovitvi Avnoja je v Sloveniji prevladoval vtis, da nastaja nova drugačna Jugoslavija, kar je med drugimi izrazil Boris Kidrič s člankom v Slovenskem poročevalcu . januarja 1943: »V nasprotju s teorijo in prakso predaprilske Jugoslavije je bihaški zbor poudaril narodno enakopravnost. S tem je položil najtrdnejše temelje novi, svobodni, na osnovah narodne enakopravnosti zgrajeni demokratični Jugoslaviji.«

Slovenci so izkoristili svojo pravico in IO OF je suvereno imenoval slovenskega predstavnika Edvarda Kocbeka na njim rezervirano podpredsedniško mesto Avnoja.

Potrditev slovenske narodne suverenosti

Najpomembnejša afirmacija slovenske narodne suverenosti je bil Kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda in njegovi sklepi: Zbor je na predlog Edvarda Kardelja sprejel v svojo resolucijo formulacijo, »da slovenski narod vstopa v novo Jugoslavijo po lastni volji, oprt na svojo pravico do samoodločbe.«

Pravico do samoodločbe s pravico do odcepitve so jasno afirmirali v dolgih poglobljenih razgovorih med delegacijo Avnoja, ki sta jo vodila predsednik dr. Ivan Ribar in Moša Pijade, in vodstvom slovenske Osvobodilne fronte na čelu z Josipom Vidmarjem in političnim sekretarjem IO OF Borisom Kidričem po Kočevskem zboru oktobra 1943. Dogovorili so se za Jugoslavijo kot federativno državno zvezo suverenih jugoslovanskih narodov. Vsebina teh razgovorov je objavljena v knjigi S. Nešovića, Stvaranje nove Jugoslavije, Mladost, Beograd 1973. Drugo zasedanje Avnoja je Slovencem samo potrdilo stanje, kakršno so si že izbojevali v dveinpolletnem boju. Ob tej priliki je Tito sprejel slovensko delegacijo. Slovenskemu vodstvu se je posebej zahvalil, da se je tako zgodaj odločilo za Jugoslavijo in tako omogočilo nastanek Avnoja in njegove sklepe o federaciji. Izjavil jim je, da je AVNOJ zaradi kritičnih časov sicer še močno centralističen, da pa vodi pot k čim večji federalizaciji. Slovence je po vrnitvi iz Jajca prevevalo navdušenje nad novim duhom jugoslovanstva, ki so ga srečali v Bosni. Kidrič je napisal o tem dva navdušujoča članka za Slovenski poročevalec in za Ljudsko pravico. Članek v Ljudski pravici poziva Slovence, naj se tudi »učijo pri svojih južnih bratih in uporabljajo zase, kar je koristnih pozitivnih izkušenj pri drugih južnoslovanskih narodih.«

Februarja 1944 se je slovenska narodnoosvobodilna oblast konstituirala v Črnomlju v skladu s sklepi II. zasedanja Avnoja. Postavljeni so bili temelji slovenske državnosti v okviru jugoslovanske federacije. Slovenski narodnoosvobodilni odbor se je preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet, da bi z imenom poudaril pomen tega najvišjega slovenskega suverenega organa. Izbrano je bilo predsedstvo SNOS, ki pa je do nadaljnjega opravljalo tudi funkcijo slovenske narodne vlade. Ob tej priliki je izrekel Edvard Kardelj znamenite ocene, ki so lahko sklep našega razmišljanja v tem članku. Rekel je: »Uspehi, ki so doslej doseženi, dokazujejo, da je bila pot oboroženega odpora, na katero so stopili 1941. leta, pravilna, in da niso bile zaman težke in dragocene žrtve. Čvrste temelje bodočnosti smo si pridobili s svojimi lastnimi silami in brez zunanje pomoči.« In ravno tam še tale njegova trditev: »V novo jugoslovansko državno skupnost smo Slovenci stopili kot svoboden narod in po svobodni odločitvi. To pomeni, da se zavedamo svojih pravic v tej državni skupnosti, kakor tudi svojih obveznosti do nje. Nova Jugoslavija je tudi za slovenski narod njegova lastna država, v kateri bo sodeloval z vsemi svojimi silami in sredstvi, pomagal krepiti njeno moč, razvijati blaginjo v njej in utrjevati demokratične pridobitve ...«

JANKO PRUNK

58

13. do 15. januar: STAVKA V REVIRJIH – V Hrastniku in Trbovljah je stavkalo 4000 rudarjev zaradi nizkih osebnih dohodkov.

15. januar: PLAN RAZVOJA LR SLOVENIJE – Republiška skupščina je sprejela zakon o perspektivnem planu za obdobje 1957–1961. Izpolnjen je bil v štirih letih. Leta 1958 je znašal narodni dohodek na prebivalca v Jugoslaviji 220 dolarjev, v Sloveniji pa 400.

1. april: AVTOCESTA LJUBLJANA–ZAGREB – Mladinske delovne brigade iz vse Jugoslavije so začele graditi odsek avtomobilske ceste med Ljubljano in Zagrebom. Akcija je bila končana 23. novembra.

22. do 26. april: VII. KONGRES ZKJ – V Ljubljani je zasedal sedmi kongres ZKJ. Glavni referent je bil Josip Broz Tito. Na kongresu so sprejeli nov program in statut ZKJ. Za generalnega sekretarja so izvolili Josipa Broza Tita.

17. maj: PRVI JEDRSKI REAKTOR – Predsednik Tito je v inštitutu za jedrsko znanost »Boris Kidrič« v Vinči pri Beogradu pognal prvi jedrski reaktor v Jugoslaviji.

25. junij: ŠOLSKA REFORMA – Zvezna skupščina je sprejela uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu. S tem je bila šolska reforma potrjena.

22. september: WEDENIGOV ODLOK – Predsednik koroškega deželnega sveta in deželni glavar Ferdinad Wedenig je izdal odlok o odpravi obvezne dvojezične šole na južnem Koroškem.

23. september: PRVA OPERACIJA SRCA – Profesor dr. Božidar Lavrič je z 21-članskо ekipo izvedel prvo operacijo srca z aparaturami, ki jih je izdelala Avtoobnova v Ljubljani.

11. oktober: ZAČETEK SLOVENSKE TELEVIZIJE – Začel se je redni, po imenu sicer še vedno eksperimentalni program. Prvi TV studio je meril le 50 kvadratnih metrov.

23. december: TITOVO POTOVANJE – Predsednik Josip Broz Tito je z ladjo Galeb odpotoval v Azijo in Afriko. Do 25. februarja 1959 je obiskal Indonezijo, Burmo, Indijo, Cejlon, Etiopijo, Sudan in ZAR.

59

1. januar: ZAVZETJE HAVANE – Fidel Castro je po dveletnih bojih z enotami diktatorja Batiste zavzel prestolnico Kube Havano.

19. februar: NOVA SKUPŠČINSKA STAVBA – V Ljubljani so odprli novo stavbo ljudske skupščine SR Slovenije v Šubičevi ulici. Do takrat je skupščina zasedala v stavbi zdajšnje Slovenske filharmonije.

23. do 26. april: KONGRES ZVEZE SINDIKATOV JUGOSLAVIJE – V Beogradu je zasedal sindikalni kongres. Osrednji temi: krepitev vloge sindikatov v političnem življenju države in večji vpliv delavcev na družbena dogajanja.
1. maj: PRVA ŠTEVILKA DELA – Z združitvijo Ljudske pravice, ki jo je 5. oktobra leta 1934 ustanovila komunistična partija, in Slovenskega poročevalca, ki ga je 1941 ustanovila Osvobodilna fronta slovenskega naroda, je nastal nov slovenski dnevnik – Delo. Ime je prevzel po glasilu CK ZK Slovenije, ki je občasno izhajalo od leta 1940 do 1952.
23. do 25. junij: ČETRTI KONGRES ZKS – V Ljubljani je bil 4. kongres Zveze komunistov Slovenije. Obravnaval je analizo dela ZKS in uspehov, doseženih pri izboljševanju življenjskih razmer delovnih ljudi, širjenju socialistične demokracije, gospodarski rasti in spremembah v strukturi gospodarstva. Za sekretarja je bil znova izvoljen Miha Marinko.
20. september: NOVO VELENJE – V Velenju so odprli novo mestno središče. Na slavnostnem zborovanju je govoril Franc Leskošek-Luka.
1. oktober: POENOTENA OSEMLETKA – Slovenska ljudska skupščina je sprejela zakon o osnovni šoli, s katerim je bilo poenoteno osemletno osnovno šolstvo.
18. – 19. november: II. PLENUM CK ZKJ – V Beogradu je centralni komite ZKJ na plenarnem zasedanju razpravljal o gospodarskih dosežkih v luči novega programa ZKJ, sprejetega na sedmem kongresu v Ljubljani. Ugotovili so, da so novi družbeni odnosi, zasnovani na samoupravljanju, močno spodbudili neposredne proizvajalce. Jugoslavija je prav v tem času dosegla največjo rast narodnega dohodka na svetu, in sicer več kot 13 odstotkov.

60

16. marec: PRVA HIMALAJSKA ODPRAVA – Prva jugoslovanska himalajska odprava je odpotovala na Reko, kjer naj bi se vkrcala na ladjo »Velebit«. Cilj odprave takrat še ni bil znan. Kasneje je bil določen Trisul I (7120 metrov). Odpravo je vodil Stane Kersnik. Zaradi slabega vremena vrha niso dosegli, pač pa sta se Aleš Kunaver in Marjan Keršič-Belač povzpela na Trisul II., visok 6690 metrov.

18. do 20. april: PETI KONGRES SZDL JUGOSLAVIJE – Kongres je posebej potrdil idejno in politično enotnost socialistične zveze. »Na tem kongresu je prišla enotnost do veljave bolj kot kdaj koli prej. Rezultati vsestranskega razvoja v državi so bili možni prav zaradi te enotnosti,« je dejal tovariš Tito v sklepnem govoru. »Zveza komunistov, ki je kolektivno včlanjena v SZDL Jugoslavije, je dolžna idejno usmerjati socialistični razvoj. Po svoji odgovornosti in obveznostih ima avantgardno vlogo. To pa ne daje članom ZK nobenih posebnih pravic ali prednosti. Imajo take pravice kakor vsi drugi člani socialistične zveze,« je dejal Tito na kongresu, ko je odgovarjal nekaterim razpravljalcem na vprašanja pristojnosti obeh družbenopolitičnih organizacij.

25. avgust do 11. septembra: OLIMPIJSKI ZMAGOVALCI V NOGOMETU – V Rimu so bile 17. letne olimpijske igre. Jugoslovanski nogometaši so si pribori li zlato kolajno z zmago nad Dansko s 3:1. Strelci so bili Galić, Matuš, Kostić.

22. september: POBUDA PETERICE – Na zasedanju generalne skupščine OZN je nastopil v splošni razpravi tudi predsednik Tito. Skupaj s predsedniki držav in vlad ZAR, Indonezije, Indije in Gane je predlagal tako imenovano »pobudo peterice«, da bi državniki ZDA in ZSSR, znova obnovili stike, prekinjene po neuspeli pariški konferenci maja 1960 in sestrelitvi U 2. Na tem zasedanju so sprejeli tudi deklaracijo o zagotavljanju neodvisnosti kolonialnim državam.

10. november: POSVETOVANJE 81 PARTIJ – V Moskvi je bilo posvetovanje predstavnikov 81 komunističnih in delavskih partij, na katerem so obsodili politiko ZKJ. Predstavniki ZKJ se tega moskovskega posvetovanja niso udeležili.

61

28. februar: TITOVA AFRIŠKA TURNEJA – Predsednik Tito je odpotoval na daljšo turnejo po Afriki. Do 22. aprila je obiskal Gano, Togo, Liberijo, Gvinejo, Mali, Maroko, Tunizijo in ZAR.

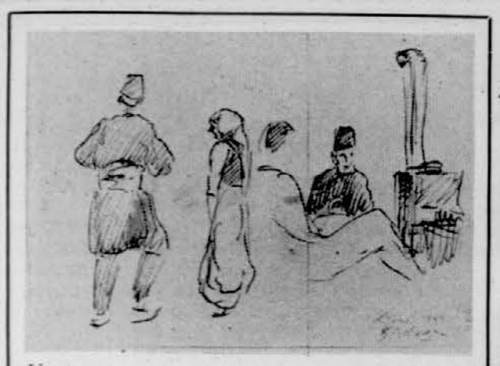
1. marec: SPREMEMBE V GOSPODARSKEM SISTEMU – Zvezna ljudska skupščina je sprejela vrsto zakonov, s katerimi se je gospodarski sistem precej spremenil. Uskladil naj bi se namreč z doseženo stopnjo samoupravljanja. Največje spremembe so nastale v sistemu delitve čistega dohodka , pri čemer so dobili delovni kolektivi precejšnja pooblastila.

28. junij: NASTANEK ZZB NOV – Na skupnem kongresu je na podlagi sklepov, ki so jih sprejeli na ločenih kongresih , nastala Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije.

19. julij: ITALIJANSKI ZAKON O ŠOLAH S SLOVENŠČINO – Italijanski parlament je sprejel zakon o šolah s slovenskim učnim jezikom v tržaški in goriški pokrajini. Zakon je ostal v glavnem tak, kakršen je bil prvotni vladni osnutek (24. junij 1960). Že osnutek je izzval hude proteste manjšine, saj v trinajstih členih zakona ni nobenega določila za Slovence v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini. Avtonomnost slovenskih šol je upoštevana le v manjši meri.

1. do 6. september: PRVA KONFERENCA NEUVRŠČENIH – V Beogradu je bila prva konferenca voditeljev držav in vlad neuvrščenih dežel. Udeležilo se je je 25 polnopravnih članic in trije opazovalci. Sprejeli so osnovna načela in cilje in opredelili cilje gibanja neuvrščenih, ki so temeljili na politiki neodvisnosti in miroljubnega sožitja, podpore boju za nacionalno osvoboditev, nepripadnosti blokom itd. Državniki so sprejeli deklaracijo, izjavo o nevarnosti vojne in poziv k svetovnemu miru ter pismi predsedniku vlade ZSSR in predsedniku ZDA.

14. september: VLAK BRATSTVA IN ENOTNOSTI – V počastitev 20. obletnice vstaje je iz Maribora prvič odpeljal »Vlak bratstva in enotnosti«. Okrog 700 bivših izseljencev in njihovih svojcev se je odpeljalo v Srbijo na obisk k družinam, ki so leta 1941 tako prisrčno sprejele slovenske izgnance,

Livno

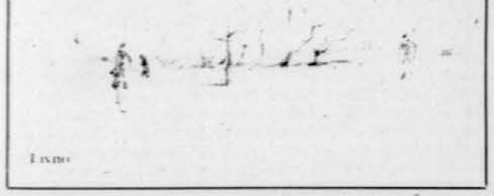
Jaković Poljane

Begunci

Na kamionu

Livno

Čas je denarju spreminjal imena in vrednost, vedno pa bi ga radi imeli več

Denar je čudna reč, saj so že stari rekli: »Denar je bil, ko nas še ni bilo. Denar bo tudi, ko nas ne bo več – samo zdaj ga ni, ko smo mi!« Naš povojni odnos do dinarja si bomo skušali ogledati kar s primerom dinarskega kovanca. Pregled tega pa ni kratek, saj so po vojni kovali v Jugoslaviji že 16 različnih kovancev, ki so nosili ali še nosijo ime dinar.

Kadar govorimo o denarju, ki ga ima država, namreč lahko izbiramo med pogovorom o milijardah in med pogovorom o dinarjih. Če držijo številke, ki so jih tedaj objavili, je imela Jugoslavija leta 1945 v obtoku za skoraj 18 milijard dinarjev gotovine, torej bankovcev in kovancev. Zdaj pa imamo v obtoku za več kot 210 milijard dinarjev gotovine, kar je za več kot dva bilijona dinarjev. To pa so številke, ki navadnemu občanu ne povedo veliko, ker niso nazorne. Tisti, ki v časnikih prebirajo stolpce črne kronike in ki kot »amaterji« tehtajo kazni za gospodarski kriminal, pogosto trdijo, da nekdo za manjšo denarno krajo ne sedi dosti manj, kot tisti za večjo. Taki bralci pravijo: Seveda, vsakdo ve, kolikšen kupček denarja je »milijon«, nihče pa ne ve, kolikšen kup je milijarda, ker je le redkokdo sploh videl tolikšen kup denarja.

Prvi povojni dinar je bil skovan iz cinka in torej precej težak in mračen na pogled. V promet so ga dali šele v začetku novembra 1945, skupaj s kovancema za 2 in 5 dinarjev iz iste kovine. Kovanci so bili domači, bankovci pa so bili izdelani v Sovjetski zvezi. Največji je bil za tisoč dinarjev, kar je bilo zelo veliko, saj so se tedaj celo boljše plače sukale okrog 2000 dinarjev na mesec. Vendar pa so ta tisočak že kmalu zamenjali z drugim. Prve dni januarja 1947 je namreč Boris Kidrič takratni zvezni minister za industrijo, kot zastopnik ministra za finance obvestil v Uradnem listu, da tuji sovražni agenti skušajo razširjati v naši državi ponarejene tisočake. Da bi se naši državljani zavarovali pred morebitno škodo, so že 10. januarja 1947 uvedli nov bankovec za 1000 dinarjev. Ta je veljal za lepotca, tudi po obliki in kakovostni izdelavi.

Najnižji denar je bil tedaj poldinarski, torej 50-parski cinkast kovanec, ki je sploh prvi povojni jugoslovanski kovanec, saj so ga dali v promet že 6. avgusta 1945.

Mesto v planu pomembnejše od denarja

O tem, kako so gospodarili v onem obdobju, nimamo pretirano natančnih podatkov. Statistika jih namreč marsikje ni računala, marsikje pa jih je morala prikazovati drugače, kakršni so v resnici bili. Ponekod je to v poznejših letih popravila, drugod pa še vedno zijajo luknje v podatkih. Tako je tudi s cenami v tistih letih, čeprav bi bilo moč takšne račune še zdaj opraviti. Sicer pa se je po statističnih podatkih od leta 1945 do 1952 obtok gotovine, torej kovancev in bankovcev v Jugoslaviji povečal za 170 odstotkov. Čeprav pravimo, da pripomore k večjemu naraščanju denarnega obtoka tudi inflacija, pa si je zdaj v obdobju od 1978 do 1982 gotovina za enak odstotek povečala le dve leti hitreje. Seveda je gotovina le manjši del denarnega obtoka, ki jo potrebuje zlasti prebivalstvo, manj pa delovne organizacije med seboj. Vsekakor pa so vsaj cene v tistem prvem povojnem obdobju naraščale počasneje kot zdaj. To moremo soditi po podatkih, ki so jih začeli objavljati po letu 1952. Zgolj zato pa še ne moremo trditi, da so tedaj ravnali samo tako, da bi krepili dinar in da ne bi bilo velike porabe. Tisti, ki so si tedaj privoščili preveliko porabo, je seveda niso izsilili v tolikšni meri z dinarji brez pokritja, kot to počno zdaj. Tedaj je bil namreč dinar le vzporeden, pogosto le pomožen denar. Blago se je namreč med ljudi v znatni meri delilo z blagovnimi nakaznicami, torej s kartami, točkami, boni ipd. »Denar gospodarskih organizacij pa je bil tedaj pravzaprav plan, petletka, družbeni načrt ali kakor se je že imenoval. Postavljali so namreč predvsem tisto, kar so določili v takšnem načrtu, in medsebojne dobave so skrbele predvsem zanje. Tisti, ki so tedaj hoteli komu privoščiti porabo, kot bi mu šla glede na njegov gospodarski prispevek, uspešnost njegovega poslovanja itd. so mu – če je šlo za podjetje – določili pomembnejše mesto v planu. Takemu bolj cenjenemu delavcu pa so dali delovno mesto in nakaznice, za katere je lahko kupil živež in blago.

Pet tisočakov je bilo bogastvo

Sicer pa tudi tedanja inflacija, kljub uradnim nizkim odstotkom podražitev, ni mogla biti skromna, konkurenčnost novega gospodarstva pa tudi ni bila velika, saj bi drugače leta 1952 ne bi bilo treba devalvirati dinarja od 50 na 300 dinarjev za dolar, torej za celih 500 odstotkov. Tista leta, namreč avgusta 1954, vendar s kovno letnico 1953, so namesto dotedanjih težkih skoraj črnih cinkastih kovancev, dali v obtok lahke aluminijaste. Ti so bili, dokler so bili novi, res svetli, bleščeči tepotci, vendar so se hitro ogulili in postali še lažji, krmežljavi in malo primerni za plačevanje v avtomatih. Poznala pa se jim je tudi manjša kupna moč, saj so kovali zlasti one za dinar, dva in pet in le nekaj »prgišč« poldinarskih, torej 50-parskih. Hkrati pa so napovedali še izid novih kovancev za 10, 20 in 50 dinarjev. Tudi ti naj bi bili po prvih načrtih in odlokih aluminijasti, a so se pozneje odločili za zlitino težjega aluminijevega brona.

SLOVENSKI POROČEVALEC

Naš delovni človek bo tudi odslej z vojo usodo

MARSAL TITO JE NA IZREDNEM ZASEDANJU ZVEZNE LJUDSKE SKUPŠČINE OBRAZLOŽIL NOVI ZAKON O UPRAVLJANJU DRŽAVNIH GOSPODARSKIH PODJETIJ PO DELOVNIH KOLEKTIVIH

zares v lastnih rokah

Te kovance, pa tudi bankovce od 100 do 5000 dinarjev, na katerih so bili upodobljeni konaveljka, kmetica s srpom, zeniški livar in Meštrovičev kip »kosovke devojke«, so dali v obtok 2. aprila 1957. Ker je bila aprila 1957 povprečna delavska plača v Jugoslaviji 13.270 dinarjev, se je zdel nekaterim takratni 5000-dinarski bankovec prevelik: humoristi so se spakovali, češ, ne bomo potrebovali več denarnic, saj si bomo ta modri pettisočak zataknili kar za klobuk. No zdaj pa je inflacija to veličino tako oskubla, da bi se z njo, če bi je ne vzeli že iz obtoka, ne mogli niti trikrat peljati z ljubljanskim mestnim avtobusom. Takratni kovanci za deset, 20 in 50 »dinarjev« pa so še zdaj v obtoku, ali natančneje, prav zdaj jih jemljejo iz obtoka.

Ves ta denar so čez šest let začeli spreminjati, vendar ne po vrednosti, ki je bila natiskana oziroma odtisnjena na njem, ampak zaradi preimenovanja Federativne ljudske republike Jugoslavije v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. To je bilo leta 1963. Že čez dve leti pa so se lotili tudi »predelovanja« številk na denarju. Leta 1965 so namreč začeli sicer eno od številnih, pa vendar dolgotrajnejših gospodarskih reform, ki naj bi, kot še vedno govorimo, izboljšala gospodarjenje, dosegla večjo smotrnost, konkurenčnost in večjo izvozno uspešnost jugoslovanskega gospodarstva. Del te reforme pa naj bi dosegli tudi po dveh romanskih zgledih. Prvi zgled je stari latinski pregovor, ki pravi, da je vse že zgolj – ime. Drugi zgled pa je bila šest let stara francoska uvedba težkega franka. Tudi Francozi so si namreč z leti nabrali toliko inflacije, da so plačevali celo navadne pisemske znamke s 15 franki. Menda zato, da bi lažje računali, so dotedanjim stotim frankom odrezali zadnji dve številki in začeli trditi, da je to težki frank. V tistih šestih letih pa se je v Franciji pokazalo že tudi to, da frank zgolj zaradi tega ni nič težji in da tudi računanje ni nič lažje. Nasprotno, postalo je težje. Jasnosti, ki je v gospodarstvu potrebna, pa zato ni več. Znaten del Francozov je tedaj, precej pa jih celo dandanes, računa in govori v starih, »lahkih« frankih. Stare mere in star denar, živijo namreč dalje in izginejo iz zavesti šele, ko izumrejo rodovi, ki so se naučili v njih računati. Sicer pa ta pojav tudi pri nas ni bil neznan. Tako je po francoskih vojnah stara Avstrija leta 1811 zaradi višokih dolgov »bankrotirala«, kot so tedaj dejali. V bistvu pa je šlo le za 80-odstotno razvrednotenje v vojnah tiskanega papirnatega denarja. Nov denar pa je imel spet predinflacijsko višjo vrednost. Kljub temu so poldrugo desetletje za tem, v Prešernovem času, zasebno še računali v inflacijskih številkah. Tudi naši dedje v predvojni Jugoslaviji so računali v kronah, čeprav so uradno veljali dinarji. Nekateri so govorili celo v goldinarjih, čeprav je to enoto odpravila že stara Avstrija sama. Kot ime pa se ohranja med ljudmi še naprej. Ne bomo rekli, da kdo v njih še računa, vendar marsikdo pravi denarju soudi, čeprav kovanci z imenom soldi, s katerimi so nazadnje plačevali na Goriškem, tam niso v prometu že od 1797. leta.

Igrice s starimi in novimi dinarji

Načrtovalci reforme so se namreč 1965. leta po večletnem naglejšem draženju, pa tudi po znatnejšem dvigu plač, znašli pred tem, da z enim samim dinarjem kmalu ne bo moč prav ničesar več kupiti, ker bo vse stalo več. Med drugim bo tako odveč tudi dinar kot kovanec, saj bo brez vrednosti. Če bo komu kljub temu padel dinar iz žepa, ga ne bo hotel, čeprav je državni denar, nihče niti pobrati, da o stroških kovanja sploh ne govorimo. Potem ko je kovina več vredna kot novec, denar tudi pretapljajo in tako izgine. Kdo se bo potemtakem tokrat še sploh trudil za tak denar, ki ga niti poznal ne bo. In so šli in so tudi našemu dinarju z decimalno vejico odrezali dve ničli in v začetku leta 1966 smo tudi na kovancu odrezali dve ničli in dobili dinar z letnico 1965. Sosednja Italija, ki je imela tedaj enake »številčne« težave s svojo liro pa nasprotno se naprej računa po starem. So pa države, v Južni Ameriki, ki imajo celo za naše razmere nezaslišano visoko inflacijo, pa jih vendar ne moti, če zato celo drobnjarije plačujejo z milijoni.

Seveda s tem nočemo priporočati, naj bi takšne papirnate miljonarje v preveliki porabi in s tem v inflaciji skušali ujeti. Lahko pa ugotovimo, da zgolj z uvedbo novega dinarja nismo dosegli smotrnejšega gospodarjenja. Celo dosledne uporabe novega dinarja nismo dosegli. V številnih javnih razpravah še zdaj po 18 letih, govorimo v obojih. Kdor to posluša, nikdar ne ve, pri čem je. Pri rečeh, ki jih pozna iz vsakdanje rabe, to še lahko nekako izlušči, pri nevsakdanjih pa je težko. Če slišiš, da stane ura letenja s helikopterjem, ki vozi gradivo za planinsko kočo, 50.000 dinarjev, ali ne boš pred skušnjavo, da boš imel to za stare dinarje. In tako poslušamo razprave o »uspešnem« poslovanju, koder je prihodek v starih milijardah, izguba pa v novih dinarjih, da je manjša. Važen je peč vtis, vendar le za hvalo, ne pa za čiste račune.

Obodbje novega dinarja je prineslo tudi kup drobiža, torej par.

Tisti, ki nočejo, da bi bil dinarski kovanec med drobižem in bankovci čisto pri tleh, se navdušujejo nad parami. V obdobju prvih treh povojnih dinarskih kovancev se s parami nismo veliko ukvarjali, kot da ne bi imeli z njimi pravega veselja. To najbrž ni bilo zgolj zaradi turškega izvira tega imena, ki tam pomeni tudi denar nasploh. Sicer pa so imeli tedaj, ko je srbska kneževina prevzela za svoj drobnejši denar njihovo ime para, Turki nasprotno pare kot debelejši denar. Drobnejšega pa so imenovali kuruš, torej groš. To so si bili izposodili od Čehov oziroma po evropskem denarju. Slovenci imajo še zdaj z denarnimi parami težave pri sklajnanju: Kadar je denarna para ena, je pač para, dve sta pari, tri in štiri so pare, kadar jih je več kot pet, pa je pet par, petdeset par itd. Morda pa nam gre to zadnje leta le bolj od rok, saj se prav gotovo po vojni nismo s parami nikdar toliko ukvarjali kot prav zadnja leta. Te dni imamo namreč v obtoku kar kakšnih deset vrst petparskih kovancev, zraven je vsaj po dvanajst vrst 10-parskih, 20-parskih in 50-parskih, potem pa so še bakreni 25-parski. Te količine so tolikšne, da Narodna banka in služba družbenega knjigovodstva, ki jih kujeta in prevažata, stokata, koliko je s tem dela in stroškov. Zato bomo z novim letom spet ob ta vzgojni drobiž, ki naj bi nas naučil ceniti denar.

O tem, da novi dinar ni prinesel trdnejšega denarja, govori nagla rast zadolžitev v tujini v zadnjih 15 letih. Nje niso povsod, zlasti pa ne v zadostni meri, dohitele dovolj učinkovite naložbe, ki bi vsaj vrnile vloženi denar. Hkrati je to spremljala tudi sicer prevelika poraba in so s tem cene naglo naraščale. Kljub na zunaj težjemu dinarju se torej odnos do njega ni izboljšal, dinar pa je zato še naprej postajal vse lažji. Ko so leta 1968 kovali peti povojni dinarski kovanec z napisi v več jezikih, so tudi debelino cenice na njem stanjšali. Morda so to storili zaradi manj prostora, morda pa simbolično, ker je bil že manj vreden, torej tanjši. Še tanjšo enico kujejo na njem od leta 1973 naprej. Odtlej namreč dajejo v obtok kovance, ki nosijo sprotno letnico kovanja.

Prav v času, ko se je svet odločal za ukinitev zlata kot jamstva za papirnat denar, so pri nas ob 25-letnici republike sklenili skovati nekaj tisoč dukatov, torej zlatov ali zlatnikov. Seveda se ni nihče domišljal, da bi dali s tem dinarju zlato podlago, češ inflacijo imamo zato, ker imajo navaden nikljast dinar. S temi zlatniki so pravzaprav inflacijo javno mednarodno priznali, saj je bilo treba za 1000-dinarski zlatnik plačati precej več navadnih, preprostih, siromašnih dinarjev.

V času največjega stopnjevanja jugoslovanske zadolženosti v tujini, je prišel v obtok tudi bankovec za tisoč dinarjev, z njim pa tudi bankovec za 20 in veliki, težki žepoluknjarski za 10 dinarjev. Veliki bankovci se namreč pojavijo v obtoku takrat, ko so cene znatno višje in ko ima zato Narodna banka previsoke stroške tiskanja z dotedanjimi manjšimi bankovci, ker bi jih pač morala natisniti prevelike gore. Zato so začeli lani kovati manjše kovance. Zdaj pa so se spet lotili tiskanja 2000 in 5000-dinarskih bankovcev, kot že enkrat 1957. leta – seveda so takrat tiskali to vrednost v starih dinarjih.

Bomo spet dobili nove dinarje?

Potemtakem se bomo v naslednjih letih znašli z našim novim dinarjem pred enakimi »težavami«, kot smo se bili leta 1956. V nekaj letih se bo namreč tudi novi dinar znašel v enakem položaju, kot so se zdaj parski kovanci, ki jih zato z novim letom ne bo več v obtoku. In podobno, kot bomo zdaj zaokrožali pare, bomo potem morali zaokrožiti dinarje. Odnos do dinarja zgolj zato najbrž ne bo ne boljši ne slabši, kot je zdaj, ali pa kot bi bil, če bi dinarju, spet odrezali še kakšno ničlo. O tem smo si v zadnjih desetletjih spet nabrali dovolj izkušenj. Zdaj ob devizni suši vidimo, da nam tudi noben razglas o tem, da je dinar edino plačilno sredstvo, ne prinese nič, če vemo, da ni dovolj blaga, še za devize ne. Boljšega denarja ne prinese niti sprememba imena. O tem so se zadnje čase prepričali Izraelci, ki so februarja 1980 dotedanji izraelski funt preimenovali v svetopisemski sekel. Zdaj pa, ko so v tem polletjem letu zaradi prevelikih negospodarskih in vojaških izdatkov morali ne manj pogosto prepolavljati svoj novi sekel, so nekateri pri njih zahtevali, da bi si plačevali v Izraelu kar z ameriškimi dolarji. Kaj takega se ne bi zgodilo prvič. Tudi v tistem delu Slovenije, koder je bila nekoč vojvodina Kranjska, so naši dedje nekaj sto let uradno uporabljali kar beneški denar, ki je imel tedaj enak ugled, kot ga ima dandanašnji dolar, čeprav so bili sicer v avstrijski državi. Vendar pa se tisti, ki v Izraelu z inflacijo plačujejo svoje izdatke, za dolar niso navdušili. Vzrok je vsaj zanje tehten: ameriških dolarjev namreč v Izraelu ne bi smeli tudi tiskati. Sicer pa so se, najbrž iz enakih vzrokov, naši pradedje na Kranjskem zavzemali za lastno kovno pravico, a jim je graški in dunajski niso pustili. Žal moramo torej ugotoviti, da zgoraj omenjeni latinski pregovor »nomen est omen«, pri dinarju ne vžge.

Dinarju bomo dali večji ugled le, če bomo odstranili vsaj del vzrokov, ki mu že 38 let izpuščajo »sapo«. Morda pa bomo to preveliko porabo ukrotili v enem izmed naslednjih let!

ILJA POPIT

Predsedstvo SFRJ predstavlja Socialistično federativno republiko Jugoslavijo doma in v tujini in izvršuje druge s to ustavo določene pravice in dolžnosti.

V prizadevanju za uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti skrbi Predsedstvo SFRJ v mejah svojih pravic in dolžnosti za usklajevanje skupnih interesov republik oziroma avtonomnih pokrajin v skladu z njihovo odgovornostjo pri uresničevanju pravic in dolžnosti federacije.

Predsedstvo SFRJ je najvišji organ vodstva in poveljevanja oboroženim silam Socialistične federativne republike Jugoslavije v vojni in miru.

Predsedstvo SFRJ obravnava stanje na področju zunanje politike in varstva s to ustavo določenega reda (državne varnosti) in zavzema stališča, da bi moglo dajati pobude za ukrepe in za usklajevanje dejavnosti pristojnih organov pri izvajanju začrtane politike na teh področjih.

(Ustava SFRJ, člen 313)

62

3. marec: GOSPODARSKE TEŽAVE – Izvršni komite CK ZKJ je sklenil, da je treba hitro ukrepati, da bi se gospodarske razmere ustalile. Po obdobju zelo nagle rasti industrijske proizvodnje je prišlo do upadanja gospodarske dejavnosti. Gospodarske težave je se povečal padec produktivnosti, vtem ko so se osebni dohodki naglo povečevali, zvečali so se za več kot petino. Izvršni komite je aprila naslovil na vse komuniste pismo, na podlagi katerega naj bi začeli množično akcijo za odpravljanje težav pri gospodarskem in političnem razvoju države. Partijske organizacije so dobile nalogo, da se morajo boriti proti neupravičenemu bogatenju zasebnikov, proti nadaljnji rasti osebnih dohodkov in za zmanjševanje neupravičenih razlik pri delitvi osebnih dohodkov.

6. maj: TITOV GOVOR V SPLITU – Začela je obratovati hidroelektrarna »Split« pri Omišu. Na otvoritvi je predsednik Tito v Splitu govoril o nekaterih deformacijah družbenih odnosov, obsodil je politiko pretiranih investicij, ostro grajal birokratsko-unitaristične slabosti v vodstvu ZKJ ter opozoril na ukrepe, ki jih je treba sprejeti za normalen gospodarski in družbeni razvoj države. Titov govor je bil dolgo vrsto let kažipot v boju proti negativnim pojavom v našem družbenem razvoju.

8. do 19. julij: EKONOMSKA KONFERENCA DRŽAV V RAZVOJU – V Kairu so se zbrali predstavniki 36 dežel v razvoju in obravnavali svoj gospodarski položaj ob dejstvu, da se čedalje bolj poglablja prepad med razvitimi in nerazvitimi. Konferenca je sprejela kairsko deklaracijo držav v razvoju, v kateri je cela vrsta predlogov, kako bi zmanjšali razlike med razvitimi in nerazvitimi in dosegli hitrejši gospodarski razvoj držav v razvoju. Zavzeli so se tudi za to, da bi OZN sklicala mednarodno gospodarsko konferenco.

3. do 21. december: PREDSEDNIK TITO NA OBISKU V SOVJETSKI ZVEZI – Na čelu jugoslovanske delegacije je predsednik Tito obiskal Sovjetsko zvezo. Pogovarjal se je s prvim sekretarjem CK KPSZ in predsednikom ministrskega sveta ZSSR Nikito Hruščovom o nadaljnjem razvoju jugoslovanskih-sovjetskih odnosov. Sovjetska delegacija pa je pod vodstvom Leonida Brežnjeva konec septembra obiskala Jugoslavijo.

63

7. april: SPREJETA USTAVA SFRJ – Skupščina FLRJ je sprejela novo ustavo, po kateri se je ime države spremenilo v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Ustava je poleg splošnih državljanskih pravic uveljavila tudi neodtujljivo pravico do samoupravljanja in ukinila dvotirnost med delavskim samoupravljanjem in družbenim upravljanjem. Zvezno skupščino so sestavljali zvezni zbor, gospodarski, prosvetno-kulturni, socialno-zdravstveni in organizacijsko-politični zbor. Člani zveznega zbora, izvoljeni od republiških skupščin in skupščin obeh avtonomnih pokrajin, so tvorili zbor narodov. Ustava jim je nalagala določene pravice in dolžnosti glede zavarovanja enakopravnosti narodov Jugoslavije in z ustavo določenih pravic republik.

9. april: NOVA USTAVA SR SLOVENIJE – Ljudska skupščina LR Slovenije je sprejela novo ustavo, po kateri je Socialistična republika Slovenija postala »državna socialistična demokratična skupnost ljudstva Slovenije, ki temelji na oblasti delovnega ljudstva in na samoupravljanju«. Republiško skupščino so sestavljali republiški, gospodarski, prosvetno-kulturni, socialno-zdravstveni in organizacijsko-politični zbor.

29. do 30. junij: TITO ZNOVA PREDSEDNIK REPUBLIKE – Na zasedanju skupščine SFRJ je bil Josip Broz Tito znova izvoljen za predsednika republike. Štiri dni prej je v Ljubljani zasedala slovenska skupščina, za predsednika so izvolili Ivana Mačka-Matijo, za predsednika izvršnega sveta pa Viktorja Avblja-Rudija.

7. julij: ZLATA MEDALJA MIRU CERARJU – Na petem evropskem telovadnem pokalu v Beogradu je Miro Cerar osvojil zlato medaljo v mnogoboju.

26. julij: POTRES V SKOPJU – Glavno mesto SR Makedonije je prizadel hud potres. Terjal je 1.070 smrtnih žrtev in povzročil velikansko gmotno škodo. Ob solidarnostni pomoči vse Jugoslavije in tujine so obnovili in na novo zgradili moderno mesto.

Pod gorami sta reflektorja, ki »dajeta« zvezo s svetom

Mestece Ivanjica, ki leži v kotlini med planinami Golija, Javor in Čemernica, je tako, kot bi ga vzeli iz kakega starinskega albuma. Mirno sprehajališče poleg rečice Moravice, nizke hiše z vrtovi, gorjani, ki prihajajo z brentami znanega planinskega sira in kajmaka. Kljub temu pa je v tem skoraj brezčasnem ozračju, v katerega sodi tudi to, da se po okoliških pobočjih idilično pasejo bele ovčje črede, nekaj izjem.

To je zemeljska satelitna postaja Jugoslavije, nenavadna arhitekturna zgradba iz približno 520 ton impozantnega betona in z gibljivimi jeklenimi konstrukcijami, to je nekaj, kar v tej slikoviti pokrajini spominja, milo rečeno, na nepovabljenega velikana ali na nekakšno marsovsko postajo iz znanstvene fantastike.

Gre pravzaprav za drugi obrat zemeljske satelitske postaje Jugoslavije, slovesno odprt 23. novembra, ki bo omogočil, da bo naša država lahko komunicirala praktično z vsakim mestom na našem planetu. Leta 1974 je Jugoslavija namreč postala članica Intersalta, svetovne unije telekomunikacij, ki združuje 98 držav.

Vse so izkoristile zvok in sliko prvega geostacionarnega satelita, ki lebdi nad Atlantskim oceanom. Isto leto je začela delati tudi zemeljska satelitska postaja Jugoslavije pri Ivanjici. Sedmega junija 1974 jo je slovesno odprl predsednik Tito. Njene naprave omogočajo, da smo lahko v minulih devetih letih prek satelita hkrati vzpostavili 50.000 telefonskih zvez z evropskimi in drugimi državami – elektronsko in tako natančno, kot elektronika omogoča in kot zahtevajo imperativi sedanjega časa družbe: natančno in zanesljivo komuniciranje s svetom. Vse to omogoča paraboloidna antena, ki se lahko obrača v vse smeri; njena jeklena konstrukcija tehta 260 ton, njen kovinsko gladek reflektor ima premer 32 metrov.

Zveza z vsemi deli našega planeta

Zdaj, ko je Intersalt izdelal nov satelit, »obesen« nad Indijskim oceanom, satelit, ki pomeni povezavo z vsem svetom, so tudi v Ivanjici zgradili drugi del zemeljske satelitske postaje Jugoslavija, ki naši državi zagotavlja povezavo prek njega. Praktično gre za možnost sprejemanja dveh barvnih televizijskih programov pri nas in telefonskih signalov na katerikoli točki našega planeta. Z dvema velikanskima reflektorjema, usmerjenima v nebo nad gorskim mestecem Ivanjico, ki se nenehno obračata proti umetnima satelitoma nad dvema oceanoma, bomo lahko gledali, na primer, prenose vseh nogometnih tekem na prvem in drugem televizijskem programu ali pa vzpostavljali nesteto nujnih pogovorov čez oceane, »kolikor jih bodo naročniki hoteli«. Konkretno, med zimskimi olimpijskimi igrami v Sarajevu bodo lahko vsi, ki jih bodo spremljali – sprico dograditve zemeljske satelitske postaje Jugoslavije v Ivanjici – poklicali toliko telefonskih številk in si zagotovili toliko tv kanalov, kolikor jih bodo potrebovali, da bodo po vsej zemeljski krogli posredovali vse, kar se bo v teh dneh dogajalo v Jugoslaviji. Računalniško središče, ki usklajuje in registrira delo celotnega sistema, je na beograjski pošti, katere tozd je ivanjiška satelitska postaja.

Inženirji varujejo skrivnost

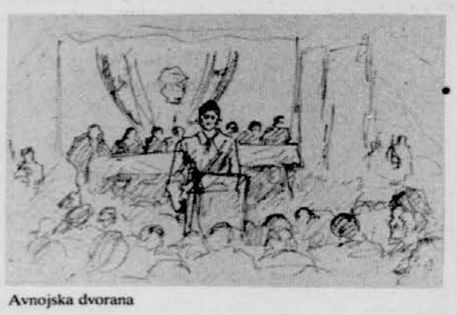
Čeprav bi po zimanjem »vesoljskem« videzu morda pričakovali, da tudi v notranjosti vlada podobno vzdušje, pa nas srečanje z navadnimi ljudmi v plavih delovnih kombinezonih najmanj preseneti. Izjemno je samo to, da je za kolektiv samih inženirjev in tehnikov, ki delajo v izmenah po dvanajst ur, značilna nekaksna previdna molčečnost, kot da gre za svečenike, ki varujejo veliko elektronsko skrivnost. Tu so ljudje že glasnejši od strojev. Tega so se menda navzeli od japonskih strokovnjakov, ki so delali na obeh nasih satelitskih postajah. Montirali so opremo japonske izdelave, naprave, ki v elektroniki pomenijo zadnjo besedo tehnike. Novo postajo so na (prav tako) novi umetni satelit postopno priključevali od 8. novembra, pri čemer so počasi in s težavami »osvajali« državo za državo.

Majhen kolektiv 50 strokovnjakov je v ostri konkurenci tovrstnih satelitskih postaj vsega sveta dobival najboljše ocene. Za ljudi, ki pol dneva skrbijo za nemoten elektronski promet na velikanskih razdaljah med Tihim, Atlantskim in Indijskim oceanom, ki pol dneva prebijejo v futuristični eksistenci totalnega medčloveškega komuniciranja, avdiovizualnega sistema pozdravljanja in transternega dopolnjevanja, to ni majhno priznanje. Na razpolago imajo čitalnico, sobo za namizni tenis, restavracijo in kuhinjo, izmene se vrstijo tiho in brez zastojev, pri čemer svoje samo na videz mistično delo opravljajo z elektronsko natančnostjo. Inženirji dobivajo 26.000, tehniki pa 16.000 dinarjev na mesec. Vsi so prišli v Ivanjico med planinami, na katerih pozimi tulijo volkovi, od drugod, da bi s svojim znanjem zagotovili delo prve zemeljske satelitske postaje Jugoslavije. Vsi so ostali tu, postali so del tega okolisa, del postaje in prizadevanja, da bi Jugoslavija postala del sveta, da bi bila povezana z vsemi poldnevniki in znana na vsakem delu nasega planeta. In njihov pomos je nepravicen samo toliko, kolikor to za nase razmere ni v navadi – poudarjajo namreč, da je bil objekt skoraj v celoti zgrajen z lastnim denarjem. Prva zemeljska satelitska postaja pa se je v minulih devetih letih obstoja že večkratno izplacala. V telekomunikacijski diskretnosti mora ta jugoslovanska zveza s svetom delati brez napake in tudi brez zamud, ki se merijo na sekunde natanco.

BOJANA JAGER

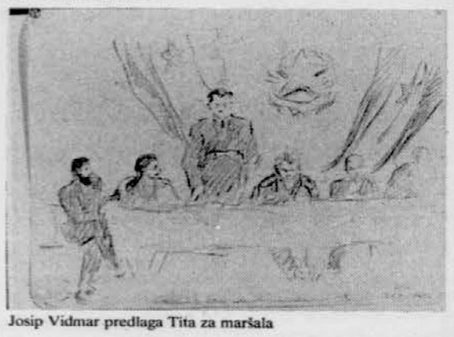
Jajce

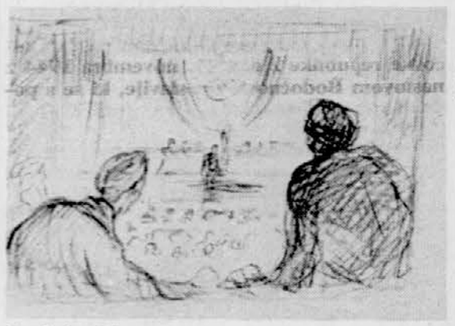
Avnojska dvorana

Dr. Vladimir Bakarić

Josip Vidmar predlaga Tita za maršala

Zasedanje v Jajcu

Boris Kidrič

TAM v ZR Nemčiji: zdaj ni več skrivnost, kako tujcem prodati licenco

Od 10 do 15 let porabijo največji proizvajalci avtomobilov, da obnovijo svoj program. Tovarni avtomobilov Maribor je to uspelo v petih letih. Po uspešnem začetku v povojnih letih je namreč naša prva tovarna gospodarskih vozil začela razvojno zaostajati. Proizvodni program je zastarel, izgubljali so konkurenčni boj doma in v tujini, izvoz je postal simboličen in – kar je bilo najtežje – njihova prihodnost je bila precej negotova.

Čas od 1976. do 1978. leta je v teh razmerah pomenil za TAM prelomno obdobje: pripravili so nov, izredno drzen koncept nadaljnjega razvoja, in če so dotlej v primerjavi z najuspešnejšimi avtomobilskimi tovarnami zaostajali v razvoju za 15 do 20 let, so v kratkem času zmanjšali veliko zamudo na kvečjemu 5 let. Danes se lahko TAM enakovredno kosa z vsemi srednje velikimi evropskimi izdelovalci gospodarskih vozil.

Novi razvojni koncept in zelo kratek čas, v katerem naj bi ga uresničili, je od začetka zbudil precej dvomov, in sicer ne le v strokovnih krogih znotraj tovarne avtomobilov, saj bi bilo treba dotedanji proizvodni program v celoti obnoviti, razvoj pa postaviti na povsem nove temelje. Po vrsti strokovnih in političnih konfrontacij so sestavljalcem nove zamisli ob podpori mariborskih političnih organizacij vendarle prižgali zeleno luč. Leta 1979 so začeli v Tamu končno uresničevati novi razvojni koncept.

Čeprav je imela tovarna leta 1978 v razvoju zaposlenih več kot 400 ljudi, so vedeli, da bodo lahko novi razvojni koncept uresničili ne le s trdim lastnim delom, temveč tudi s širokim povezovanjem navzven. Zato so se povezali z obema slovenskima univerzama in z znanstvenimi inštituti iz malone vse Jugoslavije, samo na druge avtomobilske tovarne v Jugoslaviji in na svoje kooperante niso mogli računati. Ti so namreč razvojno še bolj zaostajali kot mariborska tovarna.

Sistem »lego kock«

Novo zamisel o razvoju in izdelavi vozil so začeli v Tamu uresničevati leta 1979, temelji pa predvsem na celostnosti njihovega proizvodnega programa. Začrtali so tako imenovani unificirani modularni sistem izdelave vozil. Njegovo bistvo je, da skušajo enake osnovne avtomobilske dele vstaviti v čim širšo paleto različnih vozil. To je tudi edina možnost za še hitrejši razvoj in cenejšo proizvodnjo vozil.

V ta namen so v Tamu začeli načrtovati in razvijati sodobnejše avtomobilske dele. Tako so pri tovornih vozilih posodobili kabino, zavorni sistem, menjalnik, krmila, preme in motor, poenostavili izdelavo okvirjev vozil, zabojev itd. Poprej so imeli pri tovornjakih sedem različnih kabin, zdaj izdelujejo le dve; prav tako pa so iz petih različnih diferencialov prešli le na dva, ki pa sta si tehnološko še zelo podobna. S tem so dosegli, da se posamezni elementi v različnih vozilih čim pogosteje ponavljajo, po drugi strani pa lahko na podlagi teh osnovnih projektov znatno hitreje razvijejo in izdelajo nove razvojne projekte. Veliko poenotenje pa so v Tamu dosegli tudi med tovornjaki in avtobusi.

Tak razvojni koncept so v glavnih smereh začrtali tudi do leta 1995, pri čemer so upoštevali praktično vse, kar se bo v razvoju gospodarskih vozil dogajalo v naslednjih 15 do 20 letih.

Razvojna nestrpnost je »bolezen«, ki se je bojijo raziskovalci po vsem svetu. Tudi oblikovalcem nove razvojne zamisli v mariborski avtomobilski tovarni je zvišala temperaturo. Delavci, ki so se znašli v precej težkem gospodarskem položaju, niso bili pripravljeni dolgo čakati, da bodo razvojni poskusi prinesli uspeh – nove avtomobile. V svetovni avtomobilski industriji poteče navadno 5 do 6 let, preden razvijejo nov projekt. Nov avtomobil nato izdelujejo običajno 10 let. Pri načrtovanju novega izdelka je torej treba gledati vsaj 15 let v prihodnost, da tovornjak ne zastari že na risalnih deskah. Toliko razvojnega časa pa si v Tamu niso mogli privoščiti. Zato so nekatere razvojne stopnje skrajševali, da bi se hitreje prikopali do rezultatov. Ko so se pokazali uspehi, se je razpoloženje med delavci in med dvomljivci naglo izboljšalo, za načrtovalce pa je bilo to potrdilo, da so izbrali pravo pot in da trdo delo ni bilo zaman.

Pravilnost izbranega razvojnega koncepta je potrdil tudi naš letošnji nastop na frankfurtskem avtomobilskem salonu, pravi inž. Maks Senica, ki odgovarja za proizvodnotehnične zadeve in razvoj. Prostor, kjer je razstavljal TAM, je bil v središču pozornosti, še posebej zato, ker so od vseh razstavljalcev ponudili edino pomembnejšo novost. Gre za izjemno uspešen sistem aktivnega pnevmatskega vzmetenja kabine vozila, ki je nekajkrat boljši od sedanjega vzmetenja oziroma je popolna novost na tem področju. Licenco za to je TAM že prodal specializirani zahodnonemški tovarni Carl Freudenberg. Po vojni je to prva tehnična licenca, ki jo je Jugoslavija prodala v ZRN, pravi inž. Senica.

V prototipski izvedbi bo začel TAM novost uporabljati naslednje leto. Prodali so jo sicer Nemcem (v zadnji razvojni fazi), vednar brez osnovne licenčnine. Tako so se odločili predvsem zato, da bi jo ta visoko specializirana tovarna izpopolnila za velikoserijsko proizvodnjo. Toda, ko bo nared, bo TAM 15 let od vsake pnevmatskege noge dobival od nemškega partnerja 4 odstotke deviznega izkupička.

Za razvoj novega vzmetenja so v Tamu porabili okoli 120 milijonov dinarjev, samo z licenčnino pa bodo zaslužili nekaj milijonov nemških mark, kar bo večkratno povrnilo razvojne stroške, obenem pa so si zadržali nekatera prodajna področja zgolj zase.

Kot izjemen razvojni uspeh navajajo v Tamu tudi dejstvo, da so nekatere zelo važne avtomobilske dele (kabine, preme, zavore itd.) zelo uspešno samostojno razvili. Čeprav so pri izdelavi motorjev še vedno licenčni partner nemške tovarne KH Deutz, so izjemno napredovali tudi na tem področju. Prve licenčne motorje so izdelovali le zase, nato so kot edini proizvajalec ene od družin motorjev razširili proizvodnjo tudi za potrebe Deutza in za druge države. Pri izdelavi motorjev so zadnja leta razvili več novosti, ki jih je ugodno sprejel tudi nemški partner, tako da se zdaj že dogovarjajo, da bi Tam postal glavni nosilec razvoja novega 4 in 6-valjnega vrstnega dizelskega motorja, ki po svoji zamisli sodi v sam svetovni vrh.

Prototip novega motorja so v Tamu že izdelali, tako da ga bodo 1986. leta začeli serijsko proizvajati. Enakopravno partnerstvo z Deutzom in zanesljivost široke prodaje na svetovnem trgu je zanje novo visoko priznanje.

V razvojnem oddelku je danes 750 delavcev ali 10 odstotkov vseh zaposlenih. Stroški za razvoj znašajo v skupni realizaciji tovarne 6,5 do 7 odstotkov. Je to veliko ali malo? Največje evropske tovarne gospodarskih vozil imajo v razvoju 8 do 12 odstotkov vseh zaposlenih, njihovi razvojni stroški pa znašajo 8 do 10 odstotkov od skupne realizacije.

Uspehi, ki jih v teh okvirih dosega razvoj v Tamu, pa imajo dve plati: nižji razvojni stroški so namreč predvsem posledica manjših vlaganj v tehnično opremo razvojnega oddelka, pa tudi delovne razmere so slabše kot pri svetovni konkurenci. Tudi strokovnjaki v naši avtomobilski tovarni so precej slabše nagrajevani kot v tujini.

Novi razvojni koncept pa se ni izkazal le za pravilnega, ampak se je Tam z njim postavil ob bok najuspešnejših avtomobilskih proizvajalcev v Evropi. Menim, da smo na področju razvoja celo uspešnejši od njih, zatrjuje inž. Maks Šenica. Naš razvojni oddelek ne skrbi le za Tam, temveč nosi tudi breme razvoja naših dobaviteljev in kooperantov. V tujini je to razmerje ravno nasprotno. V Tamu pa morajo sami načrtovati tudi vsa potrebna orodja, pripomočke in dobršen del tehnološke opreme za serijsko proizvodnjo. Njihova orodjarna je zato največja v Jugoslaviji, saj polovico potrebnih strojev izrišejo in izdelajo kar sami.

Čeprav tolikšna delovna širina precej obremenjuje Tamov razvojni oddelek, jim je vendarle tudi precej koristila. Razmere na svetovnem trgu kažejo, da finalnih izdelkov kmalu ne bo več mogoče izvažati v zadovoljivem obsegu. Tuje, predvsem neuvrščene države, vse pogosteje zahtevajo, naj jim celotno proizvodnjo gospodarskih vozil postavijo na njihovih tleh.

Ponudba kompletnih projektov, organizacija proizvodnje s prenosom celotne tehnološke opreme vred in dobava tistih elementov, ki jih tuji partner v začetku še ne bi mogel osvojiti, je zato tudi razvojna in izvozna strategija Tovarne avtomobilov Maribor. Specializirali se bodo tudi za izdelavo nekaterih najzahtevnejših avtomobilskih ali motornih delov (dvigalci ventilov), ki jih drugod še niso osvojili, ali pa so ponudniki zelo redki.

Skratka, Tam namerava v prihodnje prodajati na tuje več lastnega znanja oziroma izdelkov s čim višjo stopnjo predelave in domačega znanja. To pa je glede na naše omejene surovinske in energetske možnosti očitno tudi edina pravilna razvojna in izvozna zamisel, ki ob ohranjanju domačih naravnih bogastev zagotavja tudi dolgoročnejši uspešni nastop na tujih trgih.

MIRAN KOREN

Produkcijska sredstva in druga sredstva združenega dela, proizvodi združenega dela in z združenim delom doseženi dohodek, sredstva za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb, naravna bogastva in dobrine v splošni rabi so družbena lastnina.

Nihče ne more pridobiti lastninske pravice na družbenih sredstvih, ki so pogoj za delo v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela ali materialna osnova za uresničevanje funkcij samoupravnih interesnih skupnosti ali drugih samoupravnih organizacij in skupnosti in družbenopolitičnih skupnosti.

Družbena sredstva se ne morejo uporabljati za prilaščanje tujega presežnega dela, niti ne za to, da bi omogočala tako prilaščanje.

(Ustava SFRJ, člen 12)

Ljubljana, petek, 9. oktobra 1953

POSEBNA IZDAJA

Ljudska PRAVICA BORBA

GLASILO ZVEZE KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE

NAJODLOČNEJE OBSOJAMO SKLEP, DA BI TRST IN CONO A IZROČILI ITALIJI

Izjava Edvarda Kardelja

Kako je glavni junak »Asfaltne džungle« sodeloval z jugoslovanskimi partizani

NEW YORK, novembra – Sterling Hayden je eno izmed imen s seznama neopravljenega dela jugoslovanskega dopisnika iz New Yorka. To ime bržkone kaj pove starejšemu bralcu, ki ima dober spomin, še zlasti če sodi med ljubitelje ameriškega filma. Spomnil se bo, da gre za igralca, ki je igral glavno vlogo v filmu Asfaltna džungla; pri nas smo ga gledali v zgodnjih petdesetih letih.

Ko smo gledali Asfaltno džunglo, večina naših gledalcev ni mogla slutiti, da je bil glavni junak povezan z našimi partizani, ker je, četudi posredno, kmalu postalo usodno za njegovo filmsko kariero.

Poveljnik petnajstih jadrnic

Ime Sterlinga Haydna se je spet pojavilo spomladi leta 1976, kak mesec dni po tem, ko je CIA dovolila objavo, »Uradnega vojnega poročila Urada za strateško službo (OSS)«, svojega predhodnika. V tem poročilu o vojnih podvigih, uspehih in spodrsljajih prve ameriške vohunske službe v najširšem pomenu besede, ima naša država iz razumljivih vzrokov epizodno vlogo (v poročilu je rečeno, da so imeli Američani Jugoslavijo izključno ali pretežno za »britansko predstavo«), v eni izmed epizod pa ima glavno vlogo Sterling Hayden, bodoči igralec glavnih vlog v Hollywoodu. Bivši marinec je bil po poročilu OSS pozimi leta 1944 poveljnik oporišča v Monopoliju na italijanski strani Jadrana, katerega naloga je bila oskrbovati jugoslovanske partizane na Visu.

Hayden je poveljeval kakim 15 jadrnicam, ki so vozile tovor iz mornariškega oporišča OSS (Office for Strategic Services) v Kairu. Ladje so ponoči plule na Vis. V poročilu je natančno navedeno, koliko tovora ali borcev so prepeljali na Vis in z Visa, ko je oporišču poveljeval Sterling Hayden, preden so ga januarja 1944 prevzeli Britanci: 155 ladij, natovorjenih z 11.637 tonami materiala; na Vis so prepeljale 2000 partizanov, z Visa pa so odpeljale 700 borcev in 20.000 beguncev.

Sterling Hayden je brez ovinkarjenja že leta 1950 priznal agentom Zveznega priskovalnega urada (FBI), ko so ga zasliševali po izbruhu korejske vojne: da mu je, ko je sodeloval z jugoslovanskimi partizani, postalo blizu tudi njihovo politično prepričanje, da je po vrnitvi v Ameriko leta 1946 postal član komunistične partije, kmalu pa je izstopil in se ni hotel vrniti v njene vrste, čeprav ga je leta 1947 igralka Karen Morely prepričevala, naj to stori.

Reagan pohvalil »Haydnovo poštenost«

Zgodba, v kateri je sodeloval tudi današnji ameriški predsednik, ki je bil tedaj predsednik poklicnega združenja hollywoodskih igralcev, se je nadaljevala ugodno za preganjalce in neugodno za Sterlinga Haydna. Preiskovalni sodnik v kongresnem odboru za protiameriško dejavnost William Wheller je kar naprej potoval med Washingtonom in Kalifornijo, da bi kar najučinkoviteje pripravil nastop Sterlinga Haydna v kongresu, kar se je naposled zgodilo aprila leta 1951.

Igralec je javno povedal tisto, kar je že zdavnaj priznal tajnim agentom: komunisti so mu prirasli k srcu, ko je spoznal jugoslovanske partizane, leta 1946 je bil nekaj časa član komunistične partije, a še istega leta je izstopil. Njegove izjave pred kakimi 300 vrtetimi obožavalci je tedanje časopisje objavilo pod zvenečim naslovom: »Hayden spral rdečo barvo preteklosti«. Revija Variety, ki je še danes poglavitna razsodnica v ameriškem kulturnem življenju, pa je 11. aprila leta 1951 zapisala: »Reagan kot predsednik združenja filmskih igralcev hvali Haydnovo poštenost«,

Pohvale tedanjega Ronalda Reagana pa Sterlinga Haydna niso mogle obdržati v Hollywoodu – kmalu se je umaknil tako s filmskega platna kot iz javnosti in začel pisati knjige.

Ime Sterlinga Haydna je ostalo na seznamu neopravljenega dela dopisnika iz New Yorka, ker mu je nemara prehitro zmanjkalo poguma, ko je od založnikov zvedel, da se bivši marinec, komandos in igralec noče z nikomer pogovarjati o tem obdobju svojega življenja. Opozorilo je zvenelo prepričljivo: Sterling Hayden, kot so ga citirali v knjigi »Trideset let izdaje«, kasneje ni prikrival ogorčenja tako zaradi lastnega ravnanja kot zaradi načina, kako so ga zlorabili.

Tudi tako okrnjena zgodba pa zasluži, da jo povemo, vsaj zaradi mlajših bralcev, ki imajo danes polna ušesa dejanskih ali domnevnih podvigov sodobne ameriške vohunske službe. V drugi svetovni vojni je bil namen te službe, kot seštevka številnih služb za podtalni del totalne vojne, na jugoslovanskih tleh predvsem podpreti borce proti okupatorju, kasneje pa so naše odnose zasenčili sumničenja, dvomi, pa tudi politične spletke. Odkriti resnico o tem je kajpada naloga zgodovinarjev, in ne novinarjev. Če pa ima tudi novinar pravico do sodbe, ko prebere zadnjo stran uradnega poročila OSS, bi lahko zapisal: konec koncev smo bili obojestransko pošteni zavezniki.

Jugoslavija »eksploziven« problem

V začetku je bila Jugoslavija za ameriški OSS, ustanovljen kak mesec prej, preden se je država vključila v vojno, »eksploziven« problem, »nepopisno zapletena zadeva, ki je na videz ni moč opredeliti«. Zato so jo najprej v celoti prepustili Britancem. Poročilo v tem smislu citira polkovnika Alberta Seitza, v tistem času odposlanca pri Draži Mihailoviću. OSS se je začel zavzeto zanimati za Jugoslavijo, ko so se začeli boji v Italiji. Treba je bilo, je rečeno v poročilu, »zagotoviti, da bo tistih 15 nemških divizij ostalo v Jugoslaviji, da se število nemških divizij v Italiji (26) ne bi povečalo«. Prvi dve skupini komandosov je OSS, ne da bi se bil dogovoril z Britanci, poslal 26. in 27. decembra leta 1943 v Slovenijo. Prva skupina je pomotoma skočila iz letala med belogardiste, ki so na srečo verjeli, da gre za zavezniško invazijo, in padalci so tako odnesli celo kožo. Po poročilu OSS je 40 ameriških častnikov do oktobra 1944 v Jugoslaviji vodilo 15 obveščevalnih skupin »pri različnih korpusih partizanske armade«, marca leta 1945 pa se je še zadnja skupina OSS umaknila iz Beograda.

Na jugoslovanskem ozemlju se je medtem zvrstilo precej prask, nekatere izmed njih so bile z današnjega stališča nedolžne, druge pa kar resne. Tako Britanci kot Američani so precej spletkarili, sprva iz prestižnih vzrokov, ker Američanom ni bila pogodu vloga mlajšega partnerja, kasneje pa tudi zato, ker je Washington v nasprotju z Londonom domala do konca hotel igrati tudi na četniško ne pa samo na partizansko karto. »Sredi leta 1944 je sodelovanje partizanov postalo očitno šibko,« se pritožujejo o poročilu OSS. Nekateri tedanji spori so na meji smešnega. OSS v poročilu tarna, da so sovjetski odposlanci pri partizanskem štabu prepričevali borce, da oznaka US na zabojih z vojnim materialom pomeni Unione Sovietica.

Naj zgodovinarji ugibajo, s katere ravni v Washingtonu so prišle direktive, ki so, bolj ko se je bližal konec vojne, zbujale čedalje več sumničenj in dvomov v odnosih med Američani in Jugoslovani Tega namreč ni moč zvedeti iz uradnega poročila, po katerem naj bi bilo nadaljevanje ameriške misije pri štabu Draže Mihailovića posledica skrbi za sestreljene zavezniške pilote in nič več (Churchill je osebno posredoval, da se je to končalo).

Vloga kardinala Spellmana

Anthony Cave Brown, ki je prvi objavil poročilo OSS s komentarjem, navaja nekaj pomembnih podatkov: za generalom Williamom Donovanom, ustanoviteljem OSS, je stal kardinal Francis Spellman, »človek, ki je bil prepričan, da s komunisti ni moč narediti nič drugega, kot da jih žive sežgejo«. General je imel komuniste le za to, »da so pobijali švabe«, kot je govoril, »tam, kjer so bili pomembni, pa jim ni nikakor zaupal«. Nemara tudi v tem tiči pojasnilo za ameriško-jugoslovanske spore v zadnjem obdobju vojne.

Ne bi pa bilo prav, da bi ta kalna zgodovina različnih podtalnih bojev zasenčila bistveno človeško vrednoto, ki je razvidno iz poročila: na vročih jugoslovanskih tleh je bilo med komandosi, agenti, vezisti, minerji, piloti in obveščevalci precej ljudi, kakršen je bil Sterling Hayden, ki so brez vsakršnih predsodkov občudovali in cenili svoje partizanske zaveznike.

Ameriške ambicije tedaj niso segale do sredozemske obale. Norobe, prvi ameriški »vohuni«, zvečine izobraženi ljudje in idealisti, so sumili, da jih je zavezniški »perfidni Albion« vpregel v svoje imperialistične cilje, zato so se jezili in se pogosto pritoževali.

Kaže, da je za tiste vojne čase značilno mnenje o Balkanu, kot ga je iz nekega podzemskega skrivališča v Sofiji opisal major Frank Thompson, agent OSS za posebne operacije: »Tukaj v Evropi se prebuja duh, ki je bolj pretanjen in pogumnejši, kot ga je ta utrujena celina poznala stoletja... To je samozavest celih narodov, ki so prestali najhujša ponižanja in žrtve, da bi zmagali in si za vselej pridobili pravico do življenja, kakršno si želijo...«

V pripor zaradi pomoči partizanom

Če govorimo o navadnih borcih v tej podtalni vojni, je treba povedati, da smo imeli med Američani največkrat opraviti s takšnimi kot je bil major Thompson. Slovit je tudi primer, o katerem obširno piše OSS v poročilu: major Louis Huot, nekoč dopisnik chicaškega dnevnika Tribune iz Evrope, je »tako občudoval Tita«, da je na lastno pest poslal kakih 400 ton orožja, streliva, živeža in zlata partizanom, preden so ga nadrejeni odkrili, ga premestili in spravili v hišni pripor. Ti ljudje (veliko imen so črtali, ko je februarja leta 1976 poročilo OSS prišlo v javnost) so imeli prijateljski odnos do partizanov oziroma »jugov«, kot so ljubkovalno imenovali svoje zaveznike. V poročilu piše: »Ko so naši ljudje prišli na teren, so kmalu ugotovili, da imajo partizani sposobne častnike (mnogi med njimi so komunisti), ki si ne želijo ameriškega vodstva, temveč le orožja, s katerim se bodo vojskovali.« Navzlic spletkam in željam od zgoraj, da bi ohranili stike z različnimi grupacijami v Jugoslaviji, sta voditelja britanske in ameriške misije »dobro vozila s Titom«, ker sta, kot je rečeno v poročilu, »oba dojela, da je Tito najprej za svojo državo in šele nato komunist«.

Vse to je zdaj zgodovina, katere zaplete je mogoče mirno obravnavati s sedanje varne časovne razdalje. Še vedno pa se zastavljajo nekatera osebna vprašanja. Ali, denimo, tako pogumen človek in odličen igralec, kakršen je Sterling Hayden, obžaluje, ker smo mu bili nekoč tako pri srcu, da je to ob preobratu v ameriški politiki v času senatorja Joa McCarthyja postalo nevarno zanj? Kasneje je obtoževal tako sebe kot histerijo tistega časa. Mar obtožuje tudi nas?

Vprašanja bodo bržkone obtičala tam, kjer so zdaj; v beležki z neopravljenimi nalogami newyorškega dopisnika.

DRAGIŠA BOŠKOVIĆ

64

16.–17. april: GOSPODARSKA REFORMA – Zvezna skupščina je sprejela resolucijo o temeljnih smernicah za razvoj gospodarskega sistema, s čimer so se odprle možnosti za svobodnejše delovanje tržnih zakonitosti, odstranjeni so bili ostanki administrativnega upravljanja v gospodarstvu. S tem je bila napovedana gospodarska reforma, ki jo je ob koncu tega leta potrdil tudi 8. kongres ZKJ.

1.–10.oktober: KONFERENCA V KAIRU – Jugoslovanska delegacija se je pod vodstvom predsednika Tita udeležila v Kairu druge konference voditeljev držav in vlad neuvrščenih držav. Sodelovalo je 47 polnopravnih članic in deset držav opazovalk.

28.–29. september: OMEJEVANJE INVESTICIJ – V skupščini SR Slovenije je bil sprejet predlog zakona o spremembi območij in krajev v Sloveniji. V skupščini so razpravljali tudi o žgočih gospodarskih vprašanjih in se zavzeli za učinkovito omejitev investicij, za več sredstev v kulturno-prosvetne namene, za večji izvoz, za izvajanje kreditne politike in sploh za večjo zakonitost v gospodarstvu.

10.–24. oktober: OLIMPIJSKE IGRE V TOKIU – Naš telovadec Miro Cerar je na 18. letnih olimpijskih igrah dobil zlato medaljo na konju z ročaji. Prvo mesto je zasedel tudi rokoborec Branislav Simić.

7.–13. december: OSMI KONGRES ZKJ – Kongres je kot osrednje vprašanje obravnaval vlogo zveze komunistov pri nadaljnjem razvijanju socialističnih družbenih odnosov in pospešeni deetatizaciji družbenega odločanja. Kongres je kritično opozoril na slabosti v družbi in v organizaciji zveze komunistov, zlasti z vidika položaja samoupravljalca v družbenoekonomskih odnosih. Obravnaval je tudi aktualne probleme mednarodnega delavskega gibanja v boju za mir in socializem na svetu. Premajhno pozornost pa je 8. kongres ZKJ namenil Titovim mislim o mednacionalnih odnosih v državi in o pojavih unitarističnе zavesti. Kongres je s svojimi stališči in sklepi položil idejnopolitične temelje za gospodarsko reformo. Na prvi seji novega centralnega komiteja ZKJ je bil Tito izvoljen za generalnega sekretarja ZKJ. Izvolili so tudi člane izvršnega komiteja CK ZKJ.

65

17.–20. marec: PETI KONGRES ZKS – Kongres je med osrednjimi nalogami določil hitrejši razvoj in krepitev družbenoekonomskih odnosov in se zavzel za odgovornejše izvajanje programa ZKJ ter ustav SFRJ in SRS, v gospodarstvu pa za doslednejše uresničevanje, izpopolnjevanje in usklajevanje gospodarskega sistema, za racionalizacijo gospodarjenja in za uspešnejše vključevanje v mednarodno delitev dela, za opuščanje administrativnega urejanja in za učinkovitejše planiranje. Kongres je izvolil 99-članski CK ZKS, za političnega sekretarja CK pa so izvolili Miho Marinka.

15.–25. april: SVETOVNO PRVENSTVO – V Ljubljani je bilo 28. svetovno prvenstvo v namiznem tenisu.

24.–25. junij: URESNIČEVANJE GOSPODARSKE REFORME – Skupščina SFRJ in zvezni izvršni svet sta sprejela več zakonov in predpisov, s katerimi se je začela gospodarska reforma. Njen glavni cilj je bil prehod od administrativnega odločanja k svobodnim družbenoekonomskim odnosom, ob upoštevanju ekonomskih zakonitosti. Reforma je zajela naslednja območja: izvedena je bila devalvacija dinarja (dolar = 1250 dinarja), sprejeta monetarna reforma, sprejeti so bili ukrepi za večji izvoz in podražitev uvoza, kreditno-monetarna politika je postala restriktivna, administrativno so dvignili cene, da so se približale svetovnim tržnim razmeram, zmanjšale so se dotacije, regresi, premije. Pomemben tvorec gospodarske reforme je bil Boris Kraigher.

30. avgust–10. september: DEMOGRAFSKA GIBANJA – V Beogradu je bila druga svetovna konferenca o prebivalstvu. Več kot tisoč delegatov je obravnavalo demografska gibanja, predvsem z vidika nerazvitih držav. Govorili so o umrljivosti, zdravstvenih razmerah in migraciji prebivalstva. Sklenili so, da je treba iskati rešitve temeljnih problemov človeštva predvsem v mednarodnem sodelovanju.

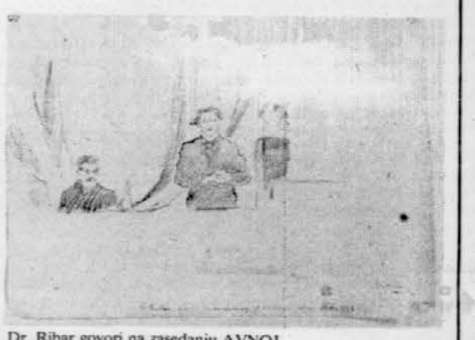
30. november: TRČENJE POTNIŠKEGA VLAKA S TOVORNIM – Pri Zidanem mostu sta se silovito zaletela potniški in tovorni vlak. Nesreča je terjala osem smrtnih žrtev in veliko gmotno škodo.

Prva noč po zasedanju: Tito, stražar, Kidrič, Kardelj, Jakac

Mladi borec

Dr. Ribar govori na zasedanju AVNOJ

Vladimir Nazor

Delegati ljudi, ki jih noben osvajalec nikoli ni mogel pokoriti

Jugoslovansko mladinsko vodstvo je jeseni 1945 dobilo vabilo, naj se s svojo delegacijo udeleži Svetovnega kongresa demokratične mladine v Londonu. Namerilo se je, da sem bil imenovan v to delegacijo. Udeležba na Svetovnem kongresu mladine, ki je bil zadnje dni oktobra in novembra 1945 v Londonu, je bila svojevrstno doživetje. Na eni strani zato, ker je bivanje v Angliji za večino članov delegacij bilo prvo srečanje s tujino po štirih letih vojne.

Trla nas je radovednost, kako je razdejan London po obstreljevanju z nemškimi raketami, kakšni so ljudje, ki so bili naši zavezniki v boju proti fašizmu, kakšna je njihova preskrba z življenjskimi potrebščinami, zlasti s hrano, kako Angleži gledajo na nas po vseh zapletih z Dražo Mihailovićem, kraljem Petrom, begunsko vlado. Na drugi strani pa smo bili samozavestno prepričani, da je kongres in bivanje v Angliji dobra priložnost, da na temelju avnojskih sklepov širimo resnico o novi Jugoslaviji med angleškimi mladinci, pa tudi med delegati kongresa.

Zamisel o združitvi napredne mladine celega sveta je dolgo živela v mnogih demokratičnih krogih Evrope. Nastop in razmah fašizma jo je uresničil. Leta 1941 so v Londonu ustanovili mednarodni mladinski svet, v katerem so sodelovali predstavniki 30 držav. Ta svet je bil prvi zarodek poznejše Svetovne federacije demokratične mladine. V svetu so bili pretežno begunci, ki jim je pred fašistično okupacijo uspelo pobegniti v Anglijo. Mednarodni mladinski svet si je zastavil nalogo: ustvariti organizacijo, v kateri se bodo mladi ljudje medsebojno spoznavali in združevali sile za čimprejšnjo zmago nad fašizmom, obenem pa bodo utrjevali mednarodno mladinsko prijateljstvo kot pomemben sestavni del trajnega miru na svetu.

Mednarodni mladinski svet je sklical prvo konferenco novembra 1942. Na njej so sodelovali ne samo delegati različnih narodnosti, ki so prebivali v Angliji, marveč tudi predstavniki od drugod. Med drugim sta se konference udeležili mladinski delegaciji Sovjetske zveze in Združenih držav Amerike, ki sta z letali dopotovali v London. Na konferenci je bil osnovan Svetovni mladinski svet, ki mu je predsedoval Čehoslovak doktor Paliček. Tu so že konkretneje govorili o podpori mladinskim organizacijam po svetu, da si čimprej priborijo svobodo, da čimprej dočakajo dan, ko bo lahko vsa mladina zaživela mirno in srečno življenje, ki ga bo plemenitila vzajemna pomoč, sodelovanje in razumevanje.

Že med vojno so se Svetovnemu mladinskemu svetu pridružile nove organizacije. Za sklic kongresa pa so bile dane možnosti šele po vojni. Svetovni mladinski kongres naj bi bil sprva že konec avgusta 1945, vendar so ga morali preložiti. Tako se je začel 29. oktobra in je trajal do 9. novembra. Udeležilo se ga je 394 delegatov in 140 opazovalcev, ki so skupaj zastopali več kot 30 milijonov mladine vseh narodnosti in ras.

Toliko delegatov, kakršen je bil delež v boju proti fašizmu

Jugoslovansko mladinsko organizacijo je na kongresu zastopalo 20 delegatov. Po številu delegatov je bila Jugoslavija na šestem mestu, za Anglijo, Ameriko, Francijo, Kitajsko in Sovjetsko zvezo, od katerih je vsaka imela po 25 delegatov. Vse druge države so imele na kongresu manj zastopnikov, kot smo jih imeli mi. Število delegatov so namreč določali po tem, kolikšen delež je prispevala mladina v boju proti fašizmu.

Naša delegacija, ki jo je vodil Slavko Komar, takratni predsednik mladinske organizacije Jugoslavije, je bila po sestavi zelo pisana. V njej so bili predstavniki delavske in kmečke mladine, študentov, športne mladine, mladine v vojski. skojevcev, komunistov, katoličanov, muslimanov in pravoslavcev, kar vse je združevala v svojih vrstah mladinska organizacija. Slovenska mladinska organizacija je poslala na kongres tri delegate: dr. Stanka Cajnkarja, Janeza Stanovnika in mene.

Na kongres smo odpotovali z dokaj mešanimi občutki. Preveč si nismo obetali od njega. Sam razvoj pa je pokazal, da smo sodili napak. Na eni strani so nas presenetili res napredni pogledi, na drugi velika enotnost in razumevanje delegatov v vseh bistvenih vprašanjih, ki jih je kongres obravnaval.

Slovesen začetek kongresa je bil 29. oktobra v največji londonski dvorani Albert hallu. Otvoritve se je udeležilo čez 6.000 Londončanov. Mladinske delegacije posameznih držav so prihajale v že polno dvorano zapovrstjo, vsaka s svojo zastavo. Naša delegacija je prikorakala četrta po vrsti. Ko je napovedovalec najavil, da prihaja delegacija države, ki se ni nikdar pokorila nobenemu osvajalcu, delegacija Jugoslavije, se je v dvorani dvignil vihar navdušenja. Publika je poleg sovjetske delegacije najbolj prisrčno pozdravila še našo.

Kongres je začel predsednik Svetovnega mladinskega sveta dr. Paleček. Za njim je govoril angleški minister za trgovino in preskrbo Cripps. V govoru je dal veliko priznanje prizadevanjem mladine vsega sveta v boju proti fašizmu, kongresu je zaželel čimveč uspeha in obljubil pomoč angleške vlade. V imenu delegatov je pozdravil kongres Francoz Guy de Boisson, nato pa je stopil na tribuno stasit črnec iz Trinidada in z mogočnim baritonom zapel nekaj narodnih pesmi. Za njim smo vsi delegati ponovili prisego svetovne mladinske organizacije. Odličen angleški pevski zbor je nato odpel pesmi, med njimi tudi našo partizansko pesem Titu. Slavnostni del kongresa se je končal s himnami štirih velesil.

Delovni program kongresa je imel tri dele:

V prvem delu na temo mladina v boju za svobodo in boljše življenje so obravnavali udeležbo mladine v vojni proti nacizmu in drugim oblikam fašizma, udeležbo mladine pri izgradnji trajnega miru in pri obnovi. O tem so imeli referate na plenarni seji delegati iz Anglije, Kitajske, Francije, Amerike, Sovjetske zveze in Jugoslavije. V našem imenu je govoril Slavko Komar, predsednik USAOJ. Po plenarni seji so se delegati razdelili v štiri komisije. Ko je bila po prvem delu pripravljena resolucija, se je začela druga plenarna seja, na kateri smo razpravljali o povojnih potrebah mladine: mladina in splošna narodna vprašanja, mladina in delo, mladina in demokratične pravice, vzgoja v šolah in na univerzah, kulturne potrebe mladine, svoboda vere, telesni razvoj mladine, problemi mladine v kolonijah, mednarodna pomoč in utrjevanje mednarodnega prijateljstva. O teh vprašanjih so poročali delegati iz Kanade, Indije, Italije, Latinske Amerike, Norveške, Poljske, Ukrajine in Zedinjenih držav Amerike. Razpravljalo je osem komisij.

Predvojni vseh dnevnik slovenskega naroda

DELO

ZAČETEK BEOGRAJSKE KONFERENCE

Sestanek naj pripelje velesile do spoznanja, da usoda sveta ni samo v njihovih rokah

Predsednik Tito je včeraj ob desetih dopoldne odprl konferenco šefov držav in vlad zavezniškovških držav. – V svojem govoru je predsednik Tito dejal, da v vsem povojnem obdobju nikoli ni bilo toliko svojo potrebno, da sodelovanje držav temelji na problemih, ki zanimajo slovenstvo na tej vojne – »Konferenca je v sedanjem položaju najbolj pristojno mesto, kjer se lahko predstavniki nasprotujočih si držav montestinejo glede o vprašanja, katero so in bodo interesi. Kraljevina vsakega problemov po miroljubni poti – Na prvi seji konference sta govorila tudi predsednik Indonezije Ahmed Sukarno in predsednik Združene svobodne republike Gemal Abdel Nasar

Ko je bila pripravljena resolucija po drugem delu, je kongres prešel na tretji del s temo organizacija mednarodnega sodelovanja mladine. To vprašanje je obsegalo organizacijo in ustavo nove mladinske federacije, kulturne zveze in šport. Zgodovinski dan je bil 7. november, ko je bila sprejeta ustava Svetovne federacije demokratične mladine. V njej je bilo rečeno, da je Svetovna federacija demokratske mladine organizacija, ki je pripravljena skupno delovati, da se ohrani mir, delovati za resnično svobodo, za pravo demokracijo in neodvisnost po vsem svetu. Nova mladinska organizacija bo po vseh svojih močeh prispevala k delu, ki si ga nalagajo Združeni narodi, da zagotovijo in zaščitijo interese mladine, ki hoče srečo, mir in blaginjo bodočih, generacij.

Kongres je poudaril, da se hoče mladi rod boriti predvsem za mednarodno razumevanje in sodelovanje med mladino na ekonomskem, političnem, prosvetnem, kulturnem in socialnem torišču, prispevati hoče kar največji delež k iztrebljanju fašizma v vseh oblikah, nuditi hoče pomoč vladam v posameznih državah pri njihovih prizadevanjih za utrditev miru, pri vzgoji novih generacij v duhu prave demokracije in pri dviganju življenjskega standarda mladih. Nova organizacija želi pokazati vse razumevanje in vnemo pri proučevanju potreb mladine v posameznih državah, zbirati mora informacije o teh potrebah in podatke o življenju mladine. Prizadevati si mora, da bodo izbrisane vse razlike med spoloma in tiste, ki izvirajo iz metod vzgoje, doma, socialnega položaja, vere, političnega prepričanja, barve in rase. Demokratski mladini mora organizacija vsepovsod zagotoviti svobodo govora, tiska, vere, vesti, pravico do zborovanj in demonstracij, in pomagati, da se osnujejo demokratske mladinske organizacije v vseh tistih državah, ki jih doslej še nimajo. Nova organizacija si bo prizadevala, da ustvari mladini dobre razmere za vzgojo, delo in počitek, skratka, da razvije uspešno kulturno, vzgojno in športno sodelovanje med mladino vsega sveta. Organizirati mora mednarodne mladinske kongrese, dopisovanje med mladino, izmenjavanje mladine, navezati mora trdne stike s svetovno sindikalno organizacijo v Parizu ter poiskati zvezo z vsemi mednarodnimi organizacijami, kar bo utrdilo tiste mednarodne sile, ki težijo k napredku. Svetovna mladinska organizacija naj zahteva od posameznih vlad, da zagotovijo v šolah sistematično učenje tujih jezikov, ki so sredstvo za dosego mednarodne vzajemnosti in prijateljstva. Organizira naj razstave o delu in prizadevanjih mladine ter osnuje mladinske časopise. Končno mora svetovna mladinska organizacija sklicevati svetovne mladinske kongrese. Naslednji naj se skliče do 1. januarja 1948. Sedež organizacije naj bo v Parizu. Naslednji kongres lahko izbere kakšno drugo mesto, če bi s Parizom ne bil zadovoljen.

Kongres je izvolil člane Svetovnega mladinskega sveta, najvišjega upravnega organa v obdobju med dvema kongresoma. V ta svet je bilo izvoljenih po osem predstavnikov iz velikih držav, iz malih pa eden, dva ali trije. Jugoslavija je imela spet zaradi svojega deleža v vojni štiri zastopnike.

Dokaz ugleda nove Jugoslavije

Končno je bil na kongresu izvoljen izvršni komite kot upravni organ federacije. Izvršni komite je bil sestavljen iz predsednika, podpredsednika in po enega predstavnika mladine Anglije, Sovjetske zveze, Kitajske, Amerike, Španije, Poljske, Indije, Jugoslavije, Čehoslovaške in Mehike. Za predsednika svetovne federacije je bil izvoljen Francoz Guy de Boisson, narodni poslanec nove francoske skupščine.

Jugoslovanska delegacija je k delovanju kongresa prispevala po svojih najboljših močeh. Vsi člani delegacije smo učinkovito nastopali, bodisi v plenumu, bodisi v komisijah.

Kakšen ugled je uživala nova Jugoslavija na kongresu, je videti tudi po tem, da je bila ne samo izvoljena v vse odločujoče organe, marveč je v njih tudi po številu delegatov zavzela častno mesto.

Naj povem, da je bila jugoslovanska delegacija zelo prisrčno sprejeta, kamor koli je prišla, med številnimi tujimi delegacijami in med angleškim ljudstvom. Kongres smo namreč kar najbolj izkoristili tudi za vzpostavljanje prijateljskih stikov s tujimi delegacijami in z gostitelji. Na posebnih sprejemih, ki so jih prirejale posamezne delegacije, smo imeli nadvse iskrene pogovore. Nepozaben je bil, na primer, večer, ki smo ga preživeli v družbi s španske in južnoameriško delegacijo.

Z angleškimi mladinskimi organizacijami smo imeli srečanja v glavnem po kongresu. Na njihovo željo smo namreč ostali v Londonu še tri tedne. V tem času smo obiskali številne angleške mladinske klube, mladinske organizacije, srednje šole, univerze in vojaške šole. Povsod so nas navdušeno sprejemali. V veliko zadoščenje nam je bilo, ko smo spoznali, da imamo med mladimi Angleži pa tudi med starejšimi, zelo veliko odkritosrčnih prijateljev. Med pogovori smo sicer ugotovili, da so ti ljudje malo vedeli o novi Jugoslaviji. Kar so vedeli o nas dotlej, so zvedeli domala le iz reakcionarnih časopisov in njihove gonje proti novi Jugoslaviji. Po svojih najboljših močeh smo jim skušali povedati čimveč o naši domovini. Jugoslovanska reakcija v Londonu pa celo med kongresom ni držala križem rok. Delovno predsedstvo kongresa je namreč sprejelo pismo, ki sta ga podpisala vnuk Nikole Pašića in Draškovićev sin. Vso jugoslovansko delegacijo na kongresu sta prikazovala kot predstavnico komunistične mladine. Edina prava predstavnika zedinjene demokratične mladine Jugoslavije, mladine, ki združuje v svojih vrstah socialiste, kmečko stranko, JNS, JRZ in druge, sta onadva, podpisnika tega pisma. V pismu seveda nista povedala, da se je eden od njiju ves čas vojne boril v vrstah Mihailovićevih četnikov proti partizanom in je ob koncu vojne pobegnil v London, drugi pa je vso vojno udobno preživel v Londonu. Delovno predsedstvo kongresa je njuno pismo brez komentarja izročilo naši delegaciji.

Ne glede na to pismo nam je bivanje v Londonu konec leta 1945 dokazalo, da se resnica o našem boju in načrtih za povojno graditev počasi, toda učinkovito širi med ljudmi drugih narodnosti, ki so dobre volje.

JANEZ VIPOTNIK

Delavci organizacij združenega dela, ki opravljajo dejavnosti na področjih izobraževanja, znanosti, kulture, zdravstva, socialnega varstva in drugih družbenih dejavnosti, pridobivajo dohodek s svobodno menjavo svojega dela z delom delovnih ljudi, katerih potrebe in interese na teh področjih zadovoljujejo.

Svobodno menjavo svojega dela uresničujejo delavci teh organizacij združenega dela neposredno z delovnimi ljudmi, katerih potrebe in interese zadovoljujejo, ali po njihovih organizacijah združenega dela in samoupravnih interesnih skupnostih oziroma v okviru samoupravnih interesnih skupnosti.

Delavci organizacij združenega dela družbenih dejavnosti dosegajo s svobodno menjavo dela enak družbenoekonomski položaj, kot ga imajo delavci organizacij združenega dela drugih dejavnosti.

(Ustava SFRJ, člen 16)

Odkrivanje nove Jugoslavije

V izredno bogati dokumentaciji »Radio France« sem našel sorazmerno zelo veliko primerov pisanja francoskega tiska iz časov, ko je bil Pariz konec leta 1944 osvobojen. Pomemben dokument prvega francoskega odnosa do nove Jugoslavije je tiskovno poročilo št. 21 ministrstva za informacije začasne vlade francoske republike z dne 17. novembra 1944 z naslovom Bodočnost Jugoslavije, ki se s podnaslovom V Jugoslaviji se je uresničila sloga, začenja takole:

»Gibanje jugoslovanske narodne osvoboditve, ki se je razvilo iz partizanskega gibanja pod vodstvom maršala Tita, ima svoje korenine v levičarskem gibanju. Prve skupine partizanov so bile povečini sestavljene iz komunistov. Tudi Tito je komunist. Toda postopoma se je gibanje razširilo. Zdaj ga sestavljajo zelo različni politični elementi od komunistov do konservativcev in je odprto vsem, ki so pripravljeni boriti se proti tujin napadalcem in fašistični tiraniji. Čeprav je Tito sam Hrvat, sestavljajo osvobodilno gibanje Srbi, Hrvati, Slovenci, pravoslavni, katoličani, muslimani, levica in desnica. Gibanje odklanja velesrbstvo in zamisel velike Hrvatske. Za tiste, ki poznajo predvojno Jugoslavijo in razhajanje idej jugoslovanskih rodoljubov v emigraciji v Londonu in Washingtonu, je to pomemben dogodek. Načrt maršala Tita in njegovega komiteja glede bodoče notranje strukture nove Jugoslavije odkriva ideal, ki bi se dvigal nad nekdanje delitve in sporne poglede. Nova država bo federacija . . .«
Med časopisnimi izrezki je bil najstarejši, ki sem ga našel, zapis v komunističnem Humanitéju. Pravzaprav gre za dve novici z dne 22. in 23. novembra 1944 v zvezi z obiskom jugoslovanske delegacije, v kateri je bil kot vodja Šubašić in Kardelj kot član.

Socialistični Le Populaire je že dan prej, 25. novembra 1944, objavil poročilo Nova Jugoslavija, v katerem je povzel po Reuterju Titove izjave nekemu jugoslovanskemu novinarju o tem, kakšna bo nova federacija s šestimi republikami in verjetno Vojvodino kot avtonomno pokrajino, pa tudi o tem, kako smo v Jugoslaviji z navdušenjem sprejeli vest, da se je v Bolgariji zrušila monarhija in da je oblast prevzela Domovinska fronta, kajti to je pogoj za zbližanje med to deželo in Jugoslavijo.

Pismo iz Jugoslavije je takoj po zmagi ljudske fronte na volitvah 11. novembra v francoskem tisku objavil sovjetski pisatelj Ilija Ehrenburg. Ko opisuje obisk pri Titu in slikoviti mozaik Jugoslavije, med drugim piše: »Ko se v Jadranu še lahko koplješ, v Sloveniji že pade sneg. In medtem, ko ima kmet v okolici Ljubljane doma lepo knjižnico, Makedonec še spi s kravami v hlevu.« Toda pozneje prav v zvezi z Makedonci pribija: »Makedonci so veliko trpeli, saj so jim vsi odrekali osnovno pravico, da bi bili to, kar so. Ti si Srb, so mu pravili imperialisti iz Srbije, ti si Bolgar, so odgovarjali Koburžani. Edino v novi Jugoslaviji so Makedonci postali Makedonci.«

Ugledni Le Monde, ki je sicer v svojem daljšem poročilu o prvem zasedanju jugoslovanske ustavodajne skupščine v Beogradu z dne 30. novembra 1944 očitno zamenjal Josipa Vidmarja z Edvardom Kocbekom, ker je Vidmarja označil kot predstavnika slovenske krščansko socialne stranke, je v svoji številki z dne 1. decembra 1944 posvetil republiki Jugoslaviji tehten uvodnik, v katerem je med drugim rečeno: »Razglasitev republike je pomemben dogodek, ki pa ni prišel nepričakovano, ampak je logična posledica volitev 11. novembra, ki so v znanih okoliščinah zagotovile zmagoslavje ljudske fronte pod vodstvom maršala Tita. Sicer pa je tudi Tito sam že nekajkrat prej izjavil, da je nacionalna dinastija ovira za oblikovanje Demokratične federativne Jugoslavije, kot jo je v glavnih obrisih nakazal že v zgodovinskem govoru na zasedanju 29. novembra 1943 v Jajcu.«

O zasedanju v Jajcu sem našel pozitivno oceno tudi v francosko pisanem časopisu Gazette de Lausanne v Švici z dne 25. januarja 1945, kjer sem bral: »Sedanja federativna ureditev Jugoslavije izhaja iz odločitev antifašističnega sveta Jugoslavije, ki se je sestal 27. novembra v Jajcu v Bosni, v deželi, v kateri je še mrgolelo teroristični sil okupatorja. Datum in kraj tega srečanja, kjer se je rodila nova Jugoslavija, sta sila pomembna, saj pripadata eni največjih epopej te vojne.«

BOGDAN POGAČNIK

66 3.–13. marec: OTVORITEV HALE TIVOLI – V Ljubljani, Zagrebu in na Jesenicah je bilo 32. svetovno prvenstvo v hokeju na ledu. Z otvoritvijo prvenstva v hali Tivoli je bil uradno odprt tudi ta pomembni športni objekt v Ljubljani. Jugoslovani so v skupini B zasedli tretje mesto.

1. julij: 4. PLENUM – Na Brionih je zasedal četrti plenum CK ZKJ. Na njem so razčlenili in sprejeli sklepe o aktualnih nalogah v zvezi z negativnimi pojavi v delu organov državne varnosti in v CK ZKJ. Aleksandra Rankovića so razrešili dolžnosti sekretarja CK ZKJ, podpredsednika republike in šefa varnostne službe in ga izključili iz zveze komunistov.

23. september: SREČANJE TITA IN BREŽNJEVA – V Beogradu je bilo dvodnevno srečanje predsednika Tita z generalnim sekretarjem CK KP SZ Leonidom Brežnjevom o žgočih mednarodnih vprašanjih ter o jugoslovansko-sovjetskih odnosih.

4.–6. oktober: REORGANIZACIJA V VODSTVU ZK – Na peti seji CK ZKJ so sprejeli sklepe o reorganizaciji vodilnih organov in o volitvah novih organov. Namesto izvršnega komiteja in sekretarja je bilo izvoljeno predsedstvo, ki je imelo 35 članov, in nov izvršni komite CK ZKJ, ki je imel deset članov. Za predsednika ZKJ je bil izvoljen Josip Broz Tito.

19. oktober: ZAHTEVE ZA IZENAČITEV MOŽNOSTI – Ob stoletnici priključitve Beneške Slovenije Italiji so Beneški Slovenci poslali predsedniku italijanske republike spomenico. Z njo so opozorili na kritičen položaj krajev v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini in na močno emigracijo, saj se je v zadnjih dvajsetih letih izselilo okoli 15 tisoč prebivalcev. Zahtevali so, da za Slovence v teh krajih veljajo iste možnosti in zakoni kot za goriško in tržaško pokrajino, terjali pa so tudi, da šolski zakon iz leta 1961 velja še za Videmsko pokrajino. Zastopniki osrednjih slovenskih prosvetnih in kulturnih organizacij v Italiji so 25. oktobra na sestanku v Gorici potrdili izjavo, ki soglaša s spomenico, in solidarnost z odborom slovenske narodne skupnosti v Videmski pokrajini.

67 10.–11. januar: POMLADITEV VODSTEV ZK – Šesti plenum CK ZKJ je menil, da priprave na reorganizacijo ZKJ glede na njeno vlogo v razmerah družbenega samoupravljanja dobro potekajo, vendar mora zveza komunistov s svojim delovanjem in strukturo hitreje izražati tudi kvalitetno novo strukturo samoupravne družbe. Usteznejša socialna struktura v ZK pa tudi občutna pomladitev njenih vodstev sta bili izpeljani na republiških kongresih v letu 1968 in na devetem kongresu ZKJ leta 1969.

18. april: USTAVNE DOPOLNITVE – Skupščina SFRJ je sprejela ustavna dopolnila (I. do VI.) k ustavi SFRJ. Z njimi je bil določen nov način volitev republiških oziroma pokrajinskih delegacij za zbor narodov in hkrati razširjena vloga tega skupščinskega doma. Uveljavljena je bila tudi ustreznejša razmejitev pristojnosti in odgovornosti med zveznim izvršnim svetom ter organi zvezne uprave, odpravljena funkcija podpredsednika republike in drugo.

17. maj: TITO PETIČ IZVOLJEN ZA PREDSEDNIKA REPUBLIKE – Zvezna skupščina je Josipa Broza Tita petič izvolila za predsednika republike.

9. junij: SESTANEK VODITELJEV KOMUNISTIČNIH IN DELAVSKIH PARTIJ – V Moskvi je bil sestanek voditeljev komunističnih in delavskih partij ter vlad socialističnih držav, na katerem so bile navzoče ZSSR, Poljska, Češkoslovaška, Zvezna republika Nemčija, Romunija, Bolgarija, Jugoslavijo pa je na sestanku zastopal predsednik Tito.

11. julij: O KRIZI NA BLIŽNJEM VZHODU – Predsednik Tito se je v Bukarešti udeležil posvetovanja voditeljev komunističnih in delavskih partij ter šefov socialističnih držav, na katerem so izmenjali mnenja o krizi na Bližnjem vzhodu ter potrdili, da bodo tudi v prihodnje podpirali boj arabskih narodov proti agresiji. Zavzeli so se za umik izraelskih enot z zasedenih ozemelj.

10. avgust: SREČANJE TITO-NASER – Predsednik Tito je odpotoval na obisk v ZAR, kjer se je s predsednikom Naserjem pogovarjal o reševanju krize na Bližnjem vzhodu. Tito je do 16. avgusta obiskal še Sirijo in Irak.

68 7. januar – 8. februar: SREČANJE DRŽAVNIKOV – Pod vodstvom predsednika Tita je jugoslovanska delegacija obiskala Afganistan, Pakistan, Kambodžo, Indijo, Etiopijo in ZAR.

8. – 30. april: TITO OBIŠČE VEČ DRŽAV – Predsednik SFRJ Josip Broz Tito je obiskal Japonsko, Ljudsko republiko Mongolijo, Iran in Sovjetsko zvezo.

26. – 29. junij: NARAŠČANJE NEZAPOSLENOSTI – V Beogradu je bil šesti kongres Zveze sindikatov Jugoslavije. Obravnaval je probleme gospodarske in družbene reforme, njen nadaljnji razvoj ob mobilizaciji delavskih množic in s krepitvijo samoupravne vloge delavcev ter odpravljanjem negativnih idejnih in gospodarskih pojavov. Posebno skrb je namenil rastoči nezaposlenosti v državi.

23. avgust: OBSODBA VOJAŠKE INTERVENCIJE – Centralni komite ZKJ je na svoji deseti seji odločno obsodil vojaško intervencijo sil varšavskega sporazuma v ČSSR ter potrdil izjavo, ki jo je dal predsednik Tito 21. avgusta.

27. september: RAZGLASITEV DNEVA OF – V skupščini SRS so obravnavali aktualna vprašanja narodne obrambe v Sloveniji. Poslanci so sprejeli zakon o razglasitvi 27. aprila za državni praznik SRS.

13. – 26. oktober: CERAR VNOVIČ ZLAT – Na 19. olimpijskih igrah v Ciudad Mexicu je Miro Cerar zmagal na konju z ročaji. Zlato medaljo so dobili tudi vaterpolisti.

9. – 11. december: SKLADEN REGIONALNI RAZVOJ – V Ljubljani je bil šesti kongres ZKS, na katerem so si komunisti zastavili nalogo, da poiščejo jasna idejnopolitična in akcijska izhodišča za hitrejši in skladnejši razvoj Slovenije.

26. december: SREJETA USTAVNA DOPOLNILA – Skupščina SFRJ je sprejela ustavna dopolnila k ustavi SFRJ. S tem sta Kosovo in Vojvodina postala konstitutivna elementa federacije.

69 15. januar: TRST DOBI SLOVENSKO GLEDALIŠČE – V Trstu so po sklepih tržaške občine in pokrajinske uprave ustanovili stalno slovensko gledališče, ki je s tem po skoraj 23-letnem delovanju postalo skoraj polnopravna javna ustanova.

4. februar: NACIONALISTIČNI POJAVI NA KOSOVU – V Beogradu je bila pod predsedstvom Josipa Broza Tita 12. seja CK ZKJ. Na njej so obravnavali tudi nacionalistične pojave na Kosovu in v Tetovu.

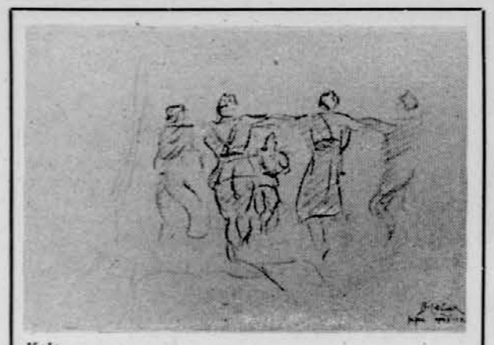
11. in 16. marec: TRI RESOLUCIJE – V Beogradu je bil deveti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, na katerem so sprejeli resolucijo o socialističnem razvoju Jugoslavije na temeljih samoupravljanja in o nalogah ZKJ pri tem. Sprejeli so tudi resolucijo o idejnopolitičnih osnovah nadaljnjega razvoja ZKJ in resolucijo o ZKJ v boju za enakopravno mednarodno sodelovanje, za mir in socializem.

5. junij: KONFERENCA KOMUNISTIČNIH PARTIJ – V Moskvi je bila tretja svetovna konferenca komunističnih partij – trajala je do 17. junija – na kateri pa zaradi vsiljevanja pogledov komunistične partije Sovjetske zveze niso sodelovale delegacije Zveze komunistov Jugoslavije. Komunistične partije Albanije in več afriških ter azijskih držav. Z resolucijo, ki so jo sprejeli na konferenci, so grobo napadli SFRJ in Zvezo komunistov Jugoslavije.

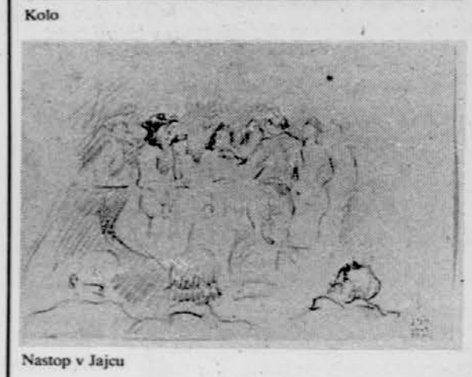
2.–23. marec: PET REKORDOV – Na smučarskih poletih v obnovljeni Planici je bilo doseženih kar pet novih svetovnih rekordov: Virkola (156 in 160 metrov), Raška (156 in 164 metrov) in Wolf (165 metrov).

11. december: PETDESET LET SLOVENSKE UNIVERZE – Ljubljanska univerza in z njo vse visoko šolstvo je proslavilo 50-obletnico slovenske univerze. Ob tej priložnosti so razglasili devet častnih doktorjev Univerze, na prvem mestu Josipa Broza-Tita in Edvarda Kardelja.

18. december: PRELOMNICA V RAZVOJU – Na deseti seji CK ZKS so obravnavali poročilo o političnem položaju in ugotovili, da je družba na pomembni prelomnici v razvoju družbenega in ekonomskega sistema in da to terja odločilen idejnopolitični spopad s tehnokratskimi, etatističnimi, konzervativnimi in nacionalističnimi tendencami.

Kolo

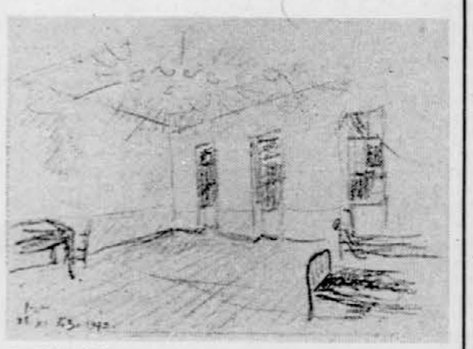
Nastop v Jajcu

Profesor Josip Jeras in Hadžimehmed Mujkić

Dr. Metod Mikuž

Spalnica v Jajcu

Narodi se le kot bratje lahko razvijajo v vsestranske osebnosti

Sedanja ustavna določila o odnosih med narodi in narodnostmi Jugoslavije so logično nadaljevanje in poglabljanje avnojskih temeljev. Še več, sedanja ustava je tudi zgoščena skušnja vsega povojnega razvoja Jugoslavije, in sicer toliko bolj, kolikor bolj so avnojski temelji življenjski in močni v primerjavi s težnjami separatističnega in centralističnega nacionalizma. Kot je znano, so se vse te težnje izrazile ponovno in v novih povojnih oblikah – nekatere bolj pred letom 1966, druge pa bolj po njem. Sedanja ustavna določila so nastala po temeljitem, večletnem in splošnem jugoslovanskem razpravljanju in po vsejugoslovanskem konsenzu (soglasju) v pogledu vseh naših izkušenj tudi z našim »modernim« separatizmom in centralizmom po letu 1945.

Dejstvo je, da je Jugoslavija verjetno najbolj heterogena dežela v svetu – gotovo pa v Evropi – v zgodovinsko-kulturnem pogledu. Ker prenaša Jugoslavija hudo gospodarsko krizo z najmanjšimi pretresi v nacionalnih odnosih, je to močan empirični dokaz, da je tudi glede kvalitete svojih nacionalnih odnosov daleč pred mnogimi razvitimi in nerazvitimi državami. To pa nas tudi obvezuje, da jih varujemo in s trajno skrbjo poglabljamo.

Intenzivna težnja po sodelovanju suverenih narodov Jugoslavije, ki je zaznavna v avnojskih odločitvah in v ustavi iz leta 1974, se nikakor ne more uskladiti z izrazom »veto«, ki ga nekateri napak uporabljajo za mednacionalne odnose, kot jih je določila ustava leta 1974. Zato je napačno intonirano tudi vprašanje: ali smo na ravni federacije »za veto« ali »proti njemu«. Če bi se lotili strokovne analize izrazov »veto« ali »konsenz«, bi vsekakor našli več odtenkov, kot jih uporabljajo tisti, ki izrazu »veto« dajejo pri nas negativistični prizvok stanja v federaciji. Vendar izvirno terminološko »veto« označuje res bolj »zavrnitev«, »omejitev« ipd., medtem ko »konsenz« izvirno pomeni skladnost, se pravi aktivno sodelovanje enakopravnih, zato je to dosti bližje izrazu »dogovarjanje«, s katerim običajno označujemo odnose v federaciji. Tisto kar napačno označujejo kot »veto«, bi torej mogli natančneje določiti, če že želimo tujko, kot s »konsenzom«. »Veto« ima po svojem izvirnem pomenu, še bolj pa po konkretni novejši zgodovinski vsebini, označbo prohibitivnosti, včasih pa tudi označbo privilegiranosti, kar je daleč od realne vsebine Avnoja in ustave iz leta 1974. Veto pomeni predvsem zavrnitev uresničenja kakšne odločitve, in to zavračanje je zlasti v novejšem času pogosto povezano s pojmom privilegiranega subjekta, npr. bivših in sedanjih velesil v OZN. Konsenz kot obliko dogovarjanja in popolne skladnosti pogosto uporabljajo enaki subjekti, ki želijo ohraniti aktivno, trajno in globlje sodelovanje in zagotoviti največjo enakopravnost. Seveda bi absolutizacija načela konsenza pripeljala vsako skupnost do absurda. Pravilo konsenza v pogledu tistega, kar je neposredno bistveno za obstoj kateregakoli jugoslovanskega naroda, pomeni zelo visoko stopnjo vsebinske kooperativnosti in je pogosto zaznavno v najpomembnejših mednarodnih odnosih, kot sta KEVS ali gibanje neuvrščenih. Pravilo konsenza glede določenih vidikov medsebojnih odnosov je bistvena sestavina bratstva in enotnosti narodov Jugoslavije. Tak konsenz je logično nadaljevanje suverenosti in odločanja vseh jugoslovanskih narodov in eden izmed pomembnih vidikov samoupravnih odnosov.

Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji je očitno povezano in prepleteno s podobno problematiko vsega sodobnega človeštva. Narodno in razredno nista nikjer v sodobnem svetu povsem istovetna, se pa povsod prepletata. Narod je res samo ena od sodobnih družbenih oblik, v katerih poteka spopad med socialističnim, naprednim in nazadnjaškim. Vendar je lahko narod najglobalnejša oblika integracije družbenega dela na sodobni zgodovinski stopnji.

Zato mora biti delavsko gibanje – tudi pri nas – poleg drugega še naprej tako organizirano in usmerjeno, da budi vse napredne sile v posameznih narodih in da se lahko tu spopada z nazadnjaškimi silami. Prav taka organizacija na nacionalni ravni, kot je titovsko vodstvo že pred II. svetovno vojno ustanovilo KS v okviru posameznih jugoslovanskih narodov, je omogočila nacionalne odnose, kot so bili določeni na II. zasedanju Avnoja in v ustavi iz leta 1974. Prav te oblike mednacionalnih odnosov so omogočile ne samo, da se v vsakem narodu in narodnosti Jugoslavije zbero vse napredne sile, ampak da se tudi najbolje organizirajo proti separatističnim težnjam in da prav s temi oblikami najmočneje vključijo svoje narode in narodnosti v bratsko skupnost Jugoslavije.

PROLETARCI VSEH DEŽEL ZDRUŽITE SE!

DELO

GLASILO SOCIALISTIČNE ZVEZE DELOVNEGA LJUDSTVA SLOVENIJE

ZADNJE ZASEDANJE ZVEZNE LJUDSKE SKUPŠČINE ČETRTEGA SKLICA

SPREJETA JE NOVA USTAVA

Predsednik zvezne ljudske skupščine Petar Stambolić je slovesno razglasil sprejem ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije

Predlog ustave je obrazložil predsednik zvezne ustavne komisije Edvard Kardelj — Razglasitvi je prisostvoval predsednik republike Tito

Iz razreda na sebi v razred na sebe

Najnovejše zgodovinsko izkustvo po Marxu in Leninu posebej dokazuje, da je možen tak napreden razvoj naroda, v katerem postajata narodno in razredno kot tudi narodno in internacionalno vse bolj komplementarna. Ta komplementarni razvoj se že uresničuje posebej po II. svetovni vojni v mnogih državah, kjer je zrastel vpliv delavskega gibanja in drugih naprednih sil. V takih državah ne ustvarja naroda samo stihijna delitev dela niti samo skupni jezik, državna in kulturna tradicija, ampak ga oblikujejo tudi planski gospodarski in družbeni razvoj, splošni nacionalni sistemi šolstva, sistem socialnega varstva, sistem modernih informacij in nadaljnji skupni razvoj duhovne kulture. Tovariš Kardelj je v predgovoru za svoje temeljno delo o nacionalnem vprašanju poudaril, da je narod tudi moderna integracija dela (se pravi, ne samo delitev dela). Če se razvoj naroda giblje v omenjeni napredni smeri, se z njim nujno prepleta hkratna kvantitativna in kvalitativna rast delavskega razreda. S tem ko delavski razred pridobiva vse večjo kulturo in ko vse bolj vpliva na celotni narodni razvoj, se spreminja iz razreda na sebi vse bolj v razred za sebe, iz objekta postaja vse bolj subjekt, posamezni delavci in delovni ljudje pa v takih okoliščinah vse bolj postajajo celostne moderne osebnosti. Proces, ki ga Marx in Engels v Komunističnem manifestu dobesedno označujeta kot »konstituiranje« proletariata kot »nacije«, se očitno ne konča že z prvim ustanovnim kongresom kakšne majhne delavske stranke, ampak šele skozi daljši razvojni napor. Samo če delavsko gibanje v svojem narodu spodbuja čim hitrejšo in čim kvalitetnejšo rast humane proizvodnje, samo tedaj omogoča tudi hitrejši razvoj internacionalizma. Internacionalizem se gotovo ne uresničuje – in tudi v Jugoslaviji ne – s pretirano proizvodnjo besed o njemu. Samo z ustvarjanjem čimveč kvalitetnih gospodarskih in duhovno-kulturnih vrednot, ki jih je mogoče zamenjati z drugimi narodi, delavski razred posameznega naroda prebija realna pota internacionalizma, pota k tesnejšemu povezovanju narodov. Nacionalistična ozkost bo prej v tistem delčku kateregakoli naroda, ki želi več imeti kot proizvajati. Taki nacionalni odnosi, kot so jih določili na II. zasedanju Avnoja, spodbujajo odgovoren razvoj vsakega naroda in narodnosti, kar je obenem edina realna podlaga za vse tesnejše povezovanje razrednega, narodnega in internacionalnega. To pa velja tudi za sodobno Jugoslavijo.

Res bi bilo lepo, če bi mogli sedanjo gospodarsko krizo in moralno stagnacijo odpraviti že z nekaj popravki v ustavi, v programu in v statutu ZKJ. Če pa smo na temelju še živih skupnih vrednot tako hrabro samokritični kot v preteklosti, bomo morali verjetno priznati, da se je nedelovno in nevredno pri nas razmahnilo v preteklih letih dosti široko in dosti specifično, da je dosti specifičnih razrednoslojevnih in moralnovrednostnih elementov, ki so sestavine gospodarske krize pri nas. V vseh delih Jugoslavije so poceni svetovni denar, poceni domači krediti, in velika in dolgotrajna inflacija omogočili nastajanje: 1. specifičnega birokratizma in tehnokratizma, ki res nista niti sistem niti stalinizem, sta pa zelo neproduktivna, zelo neodgovorna, anonimna in difuzna, pogosto na vseh ravneh od podjetja prek občine in republike do federacije; 2. dokaj razširjeno potrošniško ravnanje, ki v svojih zahtevah in presojah, kaj je vredno ali nevredno, nikakor ne izhaja iz zakonite vezi med proizvodnjo in porabo.

Ključ za vrata v prihodnost

Vse naše pretekle vrednote – čeprav nikoli niso bile in ne morejo biti absolutne, popolne, – živijo in so aktualne tudi danes: socialistična demokracija, bratstvo in enotnost, naša solidarnost in pravičnost v obliki delitve po delovnih rezultatih, vendar je vse te vrednote težko kvalitativno in kvantitativno izmeriti in jih primerjati z nevrednotami. Gotovo pa je vsem tem vrednotam nujno, povsod v Jugoslaviji, hitro dodati še eno zelo prozaično vrednoto, namreč **smotrno ekonomičnost,** predvsem pa več kvalitetnega dela. Ta ekonomičnost je zgodovinsko navzoča v vseh delih Jugoslavije. Treba pa jo je hitro oživiti, ker je v času krize gotovo najpomembnejši vrednostni dodatek našemu dosedanjemu sklopu vrednot in eden od prvih ključev, s katerim se odpirajo vrata v prihodnost.

Resnost časa nam nalaga, da se ostro in odkrito vprašamo: kaj so v Jugoslaviji glavne sile dezintegracije, zapiranja, avtarkije in kaj so glavne sile integracije, povezovanja. Tesno nas povezuje skupni razredni položaj v svetu, že ustvarjene skupne duhovne vrednote in skupne politične strukture (ZKJ, federacija), ki so iz tega objektivnega položaja zrasle, očitno pa nam najbolj manjka ekonomska povezanost (ki bo seveda, če bo kvalitetna, pospešila, ne pa zapirala usmerjeno odpiranje v svet): naša idejnopolitična enotnost ni zadosti okrepljena z organsko prepletenim ekonomskim tkivom. Avtarkično, z zapiranjem, bodo delovali povsod – tako v občini kot v republiki in na ravni federacije – tisti gospodarski (in drugi) subjekti, ki so nezadostno produktivni: prvi bodo zapirali tržišče, zahtevali protekcijo za »svoje« politične organe, prvi bodo zahtevali razne administrativno-politične spremembe v svojo ožjo korist, neekonomična posojila in podobno.

Zato bi vsi pošteni patrioti – ki imajo radi tako Jugoslavijo kot svoje narode – morali s komunisti na čelu, začeti nov boj za stabilizacijo, ki ne bo manj pomemben kot leta 1941 in leta 1948, boj od Djevdjelije do Triglava. To je boj, ki bo dolgoročno koristil vsakemu narodu in narodnosti in tudi organsko-demokratski integraciji vse Jugoslavije v sami ekonomski bazi **boj za racionalno gospodarjenje**, za kvalitetno delo na vseh področjih: učinkovito podjetje ne bo zahtevalo niti občinske niti republiške niti federalne zaprtosti, ker si bo prizadevalo prodajati svoje izdelke tudi prek »svojih« meja in se ne bo balo konkurence, a zdravo podjetje se bo rado povezovalo z drugimi učinkovitimi podjetji v vsej Jugoslaviji.

Prav naši mednacionalni odnosi so eden izmed najbolj otipljivih praktičnih dokazov o prednosti socializma pred kapitalizmom: so izrazit dokaz višje vrednosti socializma, posebno ker se uresničujejo v tako zapletenih objektivnih in zgodovinskih razmerah. Naši avnojski mednacionalni odnosi so ena od glavnih sestavin naše napredne vloge v gibanju neuvrščenosti in v OZN, ker sta 20. in 21. stoletje čas osvobajanja in dozorevanja potlačenih narodov. Če bi bili avnojski odnosi po naključju zavrženi ali pa hudo okrnjeni, bi to ne samo resno omajalo naše notranje odnose, notranjo stabilnost in svetovni mir, ne samo našo vlogo v OZN in v gibanju neuvrščenih, ampak tudi našo soodgovornost za ves razvoj socializma. Težave v mednacionalnih odnosih so pri nas povsem naravne in jih bo še dolgo čutiti, vendar jih bomo z avnojskim načinom uspešneje odpravljali kot s katerim koli drugim.

Ni vrnitve v maternico zgodovine

Avnojska načela in njihov razvoj v sedanji ustavi so oblika najbolj vsestranskega razvoja vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. So tudi oblika uveljavljanja njenih različnih zgodovinsko-kulturnih dosežkov, ki so prav s svojo različnostjo eno od največjih vrednostnih bogastev v sodobnem svetu. Čeprav bo nujno in naravno prišlo do zbliževanja, prepletanja in predelave teh zgodovinskih kulturnih posebnosti Jugoslavije in njenih narodov in narodnosti, ne moremo nobene zametovati na račun druge zaradi nekakšne »homogenosti«. Vsaka kultura je humana, ker je kultura samo ustvarjalnost, ki služi vsestranskemu razvoju človeka (vsekakor temu ne služi še tako genialno napadalno orožje). Zato nobena prava in posebna kulturna vrednota kateregakoli naroda ali etnične skupine v svetu ne more ogrožati drugega naroda, ampak ga lahko samo obogati.

Tu se moramo pomuditi še pri enem stališču, ki je zelo daleč od zgodovinsko-dialektičnega mišljenja. Gre za stališče, da se bo v Jugoslaviji, malo prej ali malo kasneje, oblikovala »samo ena nacija«. Drugi pa so prepričani, da je Jugoslavija bolj tesno, trajneje in globlje povezana samo kot bratska skupnost narodov, ki je širša kvaliteta od posameznih narodov, ki pa nobenega naroda in narodnosti ne zamenjuje kot nekakšna nova supernacija.

Zadržal bi se samo pri zakoniti ireverzibilnosti vseh svetovnih, naravnih in družbenih procesov. Noben pojav, ki je že nastal in doživel določen proces, se ne more nikoli več vrniti k svojemu začetku in tako zginiti v njem, da bi iz tega vračanja na začetek vzklilo nekaj absolutno novega. Ivan Cankar, ki je skupaj z mnogimi drugimi učil Slovence še v stari Avstro-Ogrski, ko to nikakor ni bilo donosno, iskrenega spoštovanja, ljubezni in najtesnejše povezanosti z drugimi jugoslovanskimi narodi in ki je, skupno z drugimi, pri nas razplamenel željo po ustvarjanju federativne Jugoslavije, je tudi odločno pripomnil, na povsem zgodovinsko-materialistični način, da nobeden od nas ni kriv za zgodovinsko dejstvo, da je danes na tleh Jugoslavije več oblikovanih narodov in narodnosti, ne pa samo eden.

Niti pred 1500 leti, ko so južni Slovani prišli v te kraje, niti v kasnejših stoletjih ni nobeden zavestno ali celo zlonamerno načrtoval, da se bodo posamezni deli teh Slovanov znašli v zelo različnih okoliščinah. Po številnih naravnih družbenozgodovinskih procesih in križanjih (z drugimi procesi) so se ti deli Slovanov postopno spreminjali povsem nenačrtno, na čisto naravni zgodovinski način, potem pa so se pred nekaj stoletji končno začeli oblikovati različni jugoslovanski narodi in narodnosti. To je podobno, seveda samo v analogiji, kot z brati in sestrami, ki so se že rodili, pa jih niti pred rojstvom, še manj pa po njem, ni mogoče več vračati v maternico zgodovine. Očitno je tudi, da ni mogoče izdelati iz vseh teh bratov in sestra ene same enotne osebe. Ko so bratje že rojeni, je mogoče in nujno samo naslednje: dopustiti, da se vsak od njih vsestransko razvije kot osebnost. Pri tem jim je treba obenem dokazovati, še zlasti s praktičnimi zgledi in ne samo s pripovedovanjem, da bodo tudi kot osebnosti največ pridobili, če bodo oblikovali čim polnejšo bratsko družino, enakopravno skupnost. Ta je vsekakor širša kvaliteta kot posamezna osebnost ali njihova mehanična vsota, nikakor pa ne more biti »nadkvaliteta« ali »supernacija« nad njimi.

Kot smo mi vsi doslej, z vsem svojim bitjem želeli in delali za uresničenje take bratske skupnosti vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti, tako se bomo tudi z vsem svojim bitjem (predvsem pa s praktičnim delom in manj z besedami) še bolj trudili, da bomo na dosedanjih skupnih vrednotah razvijali enakopravno skupnost bratskih narodov in narodnosti Jugoslavije, ki bo še bolj človečna.

VOJAN RUS

Delavec v združenem delu s sredstvi, ki so družbena lastnina, ima pravico dela z družbenimi sredstvi kot neodtujljivo pravico, da dela s temi sredstvi, da bi zadovoljeval svoje osebne in družbene potrebe, in da svobodno in enakopravno z drugimi delavci v združenem delu odloča o svojem delu in o pogojih in rezultatih svojega dela.

Pravice, obveznosti in odgovornosti glede razpolaganja, uporabe in upravljanja družbenih sredstev urejata ustava in zakon skladno z naravo in namenom teh sredstev.

(Ustava SFRJ, člen 13)

70

8. – 9. januar: RAZVOJ KMETIJSTVA IN PODEŽELJA – Zvezna konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije je na zasedanju v Beogradu sprejela akcijski program socialistične zveze o razvoju kmetijstva in podeželja.

14. januar: VARNOST V EVROPI – V Moskvi je bil dvodnevni sestanek 28 komunističnih in delavskih partij Evrope. Na sestanku, ki se ga je udeležila tudi ZK Jugoslavije, so obravnavali kolektivno varnost, mir in sodelovanje v Evropi.

26. januar: AFRIŠKA TURNEJA – Predsednik Tito je odpotoval na svojo drugo veliko afriško turnejo, med katero je do 27. februarja obiskal Tanzanijo, Zambijo, Etiopijo, Kenijo, Sudan, ZAR in Libijo.

7. februar: SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA – Na večer pred slovenskim kulturnim praznikom je SAZU predstavila 1. zvezek Slovarja slovenskega knjižnega jezika.

16. april: PRVA PRESADITEV LEDVICE – V ljubljanski klinični bolnišnici so prvič v Jugoslaviji presadili ledvico bolniku, ki je imel kronično vnetje obeh ledvic.

16.–23. maj: KOŠARKARJI SVETOVNI PRVAKI – V Ljubljani je bilo svetovno prvenstvo v košarki, na katerem so jugoslovanski košarkarji prvič postali svetovni prvaki.

8. september: KONFERENCA V LUSAKI – V zambijskem glavnem mestu se je začela tretja vrhunska konferenca neuvrščenih držav; udeležilo se je je 54 polnopravnih članic in devet opazovalk, kot gostje pa so bili navzoči tudi zastopniki devetih osvobodilnih gibanj. Otvoritvi konference je predsedoval predsednik Tito, ki mu je konferenca izrekla posebno priznanje.

28. december: VEČJA ODGOVORNOST ZVEZNE VLADE – Vsi trije zbori zvezne skupščine so sprejeli predlog predsednika Tita za spremembo ustave SFRJ. Predlagana sprememba se je nanašala na novosti v razmerju med federacijo in federalnimi enotami in na pooblastila zvezne vlade.

71

23. januar: POSLEDICE DEVALVACIJE – Zaradi močnih inflacijskih tokov v zadnjih dveh letih je bil dinar občutno devaliviran. Sprejetih je bilo več ukrepov za gospodarsko stabilizacijo. Z nekaterimi izmed njih so se občutno zmanjšale pristojnosti federacije na posameznih področjih.

5. do 8. maj: KONGRES SAMOUPRAVLJALCEV – V Sarajevu je bil drugi kongres samoupravljalcev Jugoslavije. Začel se je z govorom predsednika Tita in uvodno besedo Edvarda Kardelja. Na njem so opredelili nadaljnje smeri samoupravljanja in opozorili na nevarne posledice odtujevanja presežnega dela delavcev.

30. junij: USTAVNA DOPOLNILA – Skupščina SFRJ je sprejela ustavna dopolnila k ustavi SFRJ in z njimi zaokrožila prvo fazo ustavnih sprememb. S tem so bila rešena nakopičena neskladja med uveljavljenimi nacionalnimi enotami ter centralistično-administrativnimi, včasih močno unitarističnimi znamenji federacije. S 36. amandmajem je bilo ustanovljeno predsedstvo SFRJ.

29. julij: PREDSEDSTVO SFRJ – Na skupni seji vseh zborov zvezne skupščine so razglasili predsedstvo SFRJ kot nov kolektivni organ federacije, Josip Broz Tito pa je bil ponovno izvoljen za predsednika republike.

1. do 2. december: SEJA PREDSEDSTVA ZKJ – V Karadjordjevu je bila na pobudo predsednika Tita 21. seja predsedstva ZKJ. Vodil jo je Stane Dolanc. Seja je obravnavala aktualne idejnopolitične razmere v državi in zlasti v ZKJ. Pomenila je odločilen idejni obračun s silami, ki so spodkopavale temelje politike ZKJ in njeno enotnost. Temeljna smer idejnopolitične ofenzive je bila uperjena zoper nacionalizem in sile, ki so ga favorizirale. Ponovno je bila uveljavljena ideja dejanske enotnosti in enakopravnosti vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti. Po seji so izdali sporočilo, sledile so mu številne kadrovske spremembe, najprej na Hrvaškem, nato tudi v Srbiji, Sloveniji in Makedoniji.

72

25.–27. januar: DRUGA KONFERENCA ZKJ – Druga konferenca ZKJ je obravnavala aktualne idejnopolitične razmere v ZKJ in družbenoekonomske odnose v državi. Potrdila je samoupravno in demokratično razvojno smer, uresničevanje gospodarske reforme in sklepov 9. kongresa ZKJ. V akcijskem programu je opredelila tudi drugo fazo ustavnih sprememb, ki bodo v ospredje postavile vlogo republike oziroma pokrajine in občine.

10. marec: STAROSTNO ZAVAROVANJE KMETOV – Socialno-zdravstveni zbor slovenske skupščine je sprejel zakon o starostnem zavarovanju kmetov in sklenil, da se bodo leta 1973 začele kmetom izplačevati prve pokojnine.

24.–26. marec: SMUČARSKI POLETI – V Planici je bilo prvo svetovno prvenstvo v smučarskih poletih. Zmagal je Walter Steiner (Švica), najboljši Jugoslovan pa je bil Peter Štefančič na desetem mestu.

15. maj: HIDROELEKTRARNA DJERDAP – Josip Broz-Tito in Nicolae Ceausescu sta odprla HE Djerdap 1.

24. maj: RED NARODNEGA HEROJA – Na slavnostni seji skupščine SFRJ je bil Josip Broz-Tito ob svoji 80-letnici drugič odlikovan z redom narodnega heroja. Sočasno je prezidij vrhovnega sovjeta ZSSR sprejel sklep, da Titu podelijo najvišje sovjetsko odlikovanje red Lenina.

6. julij: ZADRUŽNA ZVEZA – Po več kot desetletnem premoru se je v Ljubljani znova konstituirala Zadružna zveza Slovenije in sprejela svoj program.

29. september: PISMO PREDSEDNIKA TITA – Predsednik ZKJ Josip Broz-Tito in izvršni biro predsedstva ZKJ sta članom in organizacijam ZK poslala pismo, v katerem sta terjala preobrazbo ZKJ v organizacijo revolucionarne prakse. V sklepnem delu tega pisma je rečeno, da je »sedanja etapa revolucije odločilna za razvojne smeri in usodo socializma v Jugoslaviji. Bistvo je v tem, ali bo delavski razred zagospodaril nad celotno družbeno reprodukcijo in zagotovil odločilno vlogo pri političnem in družbenem odločanju ali pa se bodo okrepili tudi odnosi in sile, ki nasprotujejo interesom delavskega razreda, socializma in samoupravljanja.

73

30. april: SPORAZUM Z EGS – V Bruslju je bil podpisan sporazum med Jugoslavijo in Evropsko gospodarsko skupnostjo.

10. – 12. maj: KONFERENCA ZVEZE KOMUNISTOV – V Beogradu je bila četrta konferenca ZKJ, ki je v sklepih ugotovila, da je ZKJ z odkritim in kritičnim obravnavanjem svoje prakse, s spopadom z lastnimi napakami, z odločnim idejnopolitičnim razčiščevanjem z oportunizmom v svojih vrstah obnovila in okrepila idejnopolitično in akcijsko enotnost.

17. maj: TITOV SKLAD – Predstavniki ZKJ, SZDLJ, ZSJ, ZSMJ, skupščine SFRJ in gospodarske zbornice Jugoslavije so podpisali družbeni dogovor o ustanovitvi Titovega sklada za štipendiranje mladih delavcev in otrok delavcev.

12. julij: DRSEČI TEČAJ DINARJA – Zvezna skupščina je uvedla drseči tečaj dinarja in sprejela zakon o bankah in zakon o obratnih sredstvih. Sicer pa je bilo za to leto značilna visoka stopnja inflacije, ki jo je spremljalo razvrednotenje dinarja in nenehno dvigovanje cen.

31. avgust: SVETOVNO PRVENSTVO V PLAVANJU – V Beogradu so slovesno odprli prvo svetovno prvenstvo v plavanju, vaterpolu, skokih v vodo in umetnostnem plavanju.

5. september: KONFERENCA NEUVRŠČENIH – V Alžiru se je začela petdnevna četrta konferenca voditeljev držav in vlad neuvrščenih držav. Na njej je sodelovalo 75 polnopravnih članic, devet opazovalk, tri gostje iz Evrope in 12 osvobodilnih gibanj. Jugoslovansko delegacijo je vodil predsednik Tito.

6. oktober: KOŠARKARSKI PRVAKI – Na evropskem košarkarskem prvenstvu v Barceloni je jugoslovanska reprezentanca prvič osvojila naslov prvaka Evrope v košarki.

13.–14. december: VSESTRANSKI KULTURNI RAZVOJ – V Zenici je bilo jugoslovansko posvetovanje z naslovom Delavski razred in kultura. Poudarilo je boj proti vsem monopolom in se zavzelo za kulturni razvoj vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti.

74

21. februar: NOVA USTAVA SFRJ – Skupščina SFRJ je sprejela novo ustavo, ki je utrdila federativno ureditev iz leta 1971 in družbenoekonomske temelje samoupravljanja. Ustava je obogatila vsebino nacionalne suverenosti in enakopravnosti ter uvedla delegatski skupščinski sistem, ki je njena najpomembnejša demokratična novost. Skupščino Jugoslavije sestavljata po novi ustavi zvezni zbor in zbor republik ter pokrajin, vendar ni dvodomna, saj vsak zbor samostojno sprejema svoje sklepe. Število članov predsedstva SFRJ je bilo s 23 zmanjšano na 9. Ustava je uvedla tudi inštitucijo družbenega pravobranilstva samoupravljanja. Konstituiranje krajevnih skupnosti je po ustavi obvezno, skupščine samoupravnih interesnih skupnosti družbenih dejavnosti pa so postale del skupščinskega sistema.

28. februar: SLOVENSKA USTAVA – Skupščina SR Slovenije je sprejela novo ustavo, ki poudarja, da SRS soodloča z drugimi republikami in avtonomnima pokrajinama v federaciji po načelih sporazumevanja, vzajemnosti in solidarnosti ter enakopravne udeležbe republik in pokrajin v organih federacije. Skupščino SRS, tako kot druge republiške in pokrajinske skupščine, sestavljajo zbor združenega dela, zbor občin in družbenopolitični zbor.

15. maj: DELEGATSKA SKUPŠČINA SFRJ – V Beogradu se je konstituirala prva delegatska skupščina SFRJ. Naslednji dan je skupščina izvolila Josipa Broza – Tita za predsednika SFRJ brez omejitve mandata.

27.–30. maj: DESETI KONGRES ZKJ – V Beogradu je bil 10. kongres ZKJ, na katerem je bilo osrednje vprašanje nadaljnji razvoj socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji.

30. avgust: ŽELEZNIŠKA NESREČA – V Zagrebu se je zgodila najhujša železniška nesreča v zgodovini Jugoslavije, ki je terjala 125 življenj.

1. december: JEDRSKA ELEKTRARNA – Predsednik Tito je v Krškem položil temeljni kamen za gradnjo prve jedrske elektrarne.

Dolgost našega življenja se je podaljšala, ženske živijo povprečno 72, moški 66 let

Milka Majkić

Zasedanje

Paja Gregorić

Franc Lubej-Drejče

Boris Kidrič v bunkerju v Jajcu

Socialne dobrine smo se navadili uživati kot kos vsakdanjega kruha, ki si ga lahko odrežemo kadar koli in kolikor ga potrebujemo. Postale so del našega vsakdanjika in skoraj nikoli več se ne sprašujemo, od kod in kako jih imamo. Prinesel nam jih je malodane fantastičen razvoj. Iz ene najbolj zaostalih držav, ki je imela še mestne hiralnice in zelo malo zdravnikov, smo se v dobrih treh desetletjih postavili ob bok državam z najbolj razvitim zdravstvom in razvejenim socialnim varstvom.

Napredek je prihajal korakoma. Ko smo leta 1971 spet odkrivali ostanke zaostalosti v nekaterih odmaknjenih predelih Slovenije, je republiška skupščina sprejela zakon o ukrepih za pospeševanje manj razvitih območij Slovenije, to je trinajstih slovenskih občin. Od takrat so naše tovarne spet delale. Tokrat v Lenartu, Mirni, Ljutomeru, Lendavi, Turnišču, na Vinici ...

V Bakovcih ob Muri, kjer malodane vse hiše povezuje asfalt prav do praga, ljudje s ponosom izgovarjajo besedi samoprispevek in krajevna skupnost. Vendar je ostalo v tej največji prekmurski vasi kmetijstvu zvestih le 20 ljudi. Večina naših kmetov je le težko živela od svojih posestev, zato so si ljudje poiskali dopolnilno zaposlitev v industriji, pa tudi, da bi si uredili socialni status. Leta 1972 smo v Sloveniji izenačili pravice kmečkega in delavskega prebivalstva. V naslednjih dveh letih smo dobili nacionalno zdravstveno varstvo, ki je naposled tudi kmetom odprlo pot do zdravstvene pomoči.

Slovenci smo prvi v Jugoslaviji uvedli starostno zavarovanje kmetov, ki so mu kmalu začeli praviti »drobiž za tobak«. Sčasoma pa se je le povečalo, tako da daje kmetu najosnovnejšo socialno varnost. Z novo pokojninsko zakonodajo smo zavarovali vse, ki živijo samo od zemlje, ustavno sodišče pa se je pred dvema letoma odločilo, da je protiustavno, da lahko dobi kmetija le eno pokojnino. Končno je enoten sistem zavarovanja delavcev in kmetov dal pravico do pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja vsem, ki se preživljajo z delom na kmetiji.

Preskrbljeni na stara leta

Pri urejanju stanovanjskih razmer je bilo treba še posebej pomagati mladim družinam. Med leti 1973 in 1980 so te dobile 3.873 solidarnostnih stanovanj. Poleg njih so skoraj 19.000 takšnih stanovanj napolnile še družine delavcev z nižjimi osebnimi dohodki, udeleženci NOV in upokojenci. Skratka ljudje, ki si stanovanja ne bi mogli nikoli kupiti.

Povprečna rast zaposlovanja pri nas je bila po letu 1960 višja kot v deželah SEV in OECD. Rast produktivnosti pa je ves čas upadala. Precej dolgo smo potrebovali za spoznanje, da razvejena mreža šol bruha generacije mladih ljudi, ki sta jih naša rastoča industrija in družbena nadstavba potrebovali, da pa je v času stabilizacije in preudarnejšega gospodarjenja treba vpise omejiti in kakšno šolo morda tudi ukiniti.

V Sloveniji je več kot 11 odstotkov prebivalcev starih nad 65 let. Večina jih starost preživlja doma, v domovih za upokojence jih živi dvajsetina. Ti predstavljajo kar 97 odstotkov sedanjih potreb po domskem varstvu starejših občanov.

Po letu 1960 je pri nas začelo zoreti spoznanje, da domovi za upokojence ne smejo biti hiralnice in nadomestne bolnišnice, pač pa stanovanjski prostori, v katerih se bodo ljudje počutili kot doma in kjer bodo imeli vso oskrbo in nego. Na začetku osemdesetih let smo imeli takih sodobno opremljenih domov 42. V njih je bilo 8.500 oskrbovancev. V domove za upokojence se je s svojimi ambulantami naselila tudi zdravstvena služba in se tako izza visokih zidov specialističnih ustanov še bolj približala osnovnemu zdravstvenemu varstvu.

Leta 1982 je vsak prebivalec Slovenije povprečno obiskal zdravnika v osnovni zdravstveni službi skoraj sedemkrat na leto, dobil več kot 6 receptov in prebil več kot 6 dni v bolnišnici. Za to je poskrbelo 30.000 zdravstvenih delavcev, med njimi več kot 3.000 zdravnikov in malodane 9.000 medicinskih sester. Danes imamo v Sloveniji zdravnika na približno 550 prebivalcev, zobozdravnika na 1.800 prebivalcev in medicinsko sestro na 200 prebivalcev, medtem ko smo imeli pred 28 leti v Sloveniji le 927 zdravnikov. Marsikaj, kar se je zdelo slovenskemu zdravniku še pred 30 leti skoraj nemogoče, je zdaj postalo povsem vsakdanja praksa in v naših klinikah opravljajo že najzahtevnejše operacije.

Graditi smo začeli Klinični center

Razvoj slovenskega zdravstva po vojni ni bil ne enakomeren ne načrten. Do sredine petdesetih let smo vlagali v Sloveniji denar v bolnišnice za tuberkulozo in nekatere druge zdravstvene ustanove, ki so se razvijale izven večjih mestnih središč. Ko smo leta 1956 omejili zasebno prakso, je bilo treba začeti razvijati osnovno zdravstveno službo. Do leta 1960 je bilo v Sloveniji 1.400 zdravnikov, število bolniških postelj pa se je na leto povečalo za 450. Življenjska doba prebivalstva, ki se je pred vojno ustavljala pri 50 letih pri moških oziroma 54 letih pri ženskah, se je podaljšala že na 66 oziroma 72 let. Klasične infekcijske bolezni so malodane izginile. Pojavljati pa so se začele bolezni civiliziranega sveta: kronična in degenerativna obolenja. Pri njihovem zdravljenju smo Slovenci že od prve srčne operacije v Jugoslaviji, ki jo je leta 1958 izvedel pokojni profesor Božidar Lavrič, prispevali velik delež k uspehom zdravstva po svetu.

V petdesetih letih so po vsej Sloveniji nastajali zdravstveni domovi in dispanzerji. V šestdesetih letih nam je primanjkovalo bolnišničnega prostora in opreme. Graditi smo začeli Klinični center v Ljubljani in nove bolnišnice, ki so ozko specialistični značaj hitro zamenjale z interdisciplinarnim. Leta 1971 je odpadlo v Sloveniji na 1000 ljudi 7,7 bolniške postelje, danes pa 7,2.

S prav tako velikimi koraki kot v zdravstvu smo napredovali pri otroškem varstvu. Leta 1939 je bilo v Sloveniji v 69 vrtcih 2000 otrok, takoj po osvoboditvi pa v 78 vrtcih več kot 3.500 otrok. Med njimi skoraj vsi, ki so v vojni izgubili starše. V naslednjih 15 letih so naši vrtci sprejeli že več kot 12.000 otrok na leto. Vendar so takrat bili razdeljeni na jasli in vrtce za druge predšolske otroke. Tako so morali otroci iz iste družine zjutraj v različne ustanove, kar je staršem povzročalo veliko preglavic. Če ni šlo drugače, so otroci ostajali v vrtcu tudi po ves teden.

Leto 1974 pomeni prelomnico v družbeni skrbi za otroke. Materam so podaljšali porodniški dopust na osem mesecev, s tem da ga lahko koristijo tudi očetje; pravico do njega so dobile tudi kmetice – kooperantke. Pet let pozneje smo uvedli zavitke za opremo novorojencev, v katerih je vse, kar potrebuje otrok v prvih mesecih življenja. Pred dvema letoma je bilo v vrtcih že 41 odstotkov predšolskih otrok, mala šola je postala obvezna za vse otroke leto dni pred vstopom v šolo.

DELO

RAZGLAŠITEV USTAVE SFR JUGOSLAVIJE
URESNIČENJE ŽELJA DELOVNIH LJUDI

Na seji zbora narodov zvezne skupščine je bil sprejet odlok o razglasitvi nove ustave SFRJ — Slovenskosti so se udeležili predstavniki republik in pokrajin ter gosti iz Cila, Kube, Alirije

Še vedno pa je bilo treba nekaterim družinam pomagati z otroškimi dodatki, ki sodijo med najstarejše oblike družbene pomoči družinam. Leta 1981 je tako pomoč dobivalo več kot 110.000 družin s približno 244.000 otroki ter nekaj več kot 3.000 teže telesno ali duševno prizadetih otrok. V zadnjih dveh letih se je obseg otroških dodatkov malo skrčil. Skupnosti otroškega varstva so namreč družinam – raje kot z denarjem – pomagale tako, da so otrokom v celoti ali vsaj delno plačevale vrtec, prehrano v šoli ali so pomagale pri nakupu obutve, obleke in drugega, kar otrok nujno potrebuje.

Kdo potrebuje socialno pomoč?

Široka mreža vrtcev, s katero smo prepredli Slovenijo, je večidel nastala s samoprispevkom. Za rešitev varstvenega problema svojih otrok so starši radi odmerili del osebnih dohodkov. Pri tem pa so namalokrat pozabili, da zahtevajo nove stavbe tudi novo opremo, nove kadre, skratka veliko več denarja, kot so ga zbrali samo za zidove.

Zaradi upadanja življenjske ravni in kupne moči se je začelo v zadnjih dveh letih število otrok v vrtcih ponekod zmanjševati, razen v 19 predšolskih oddelkih pri zavodih za usposabljanje in v razvojnih oddelkih vrtcev.

Dodeljevanje vrste socialnih družbenih pomoči pa že vsa leta spremlja vprašanje, kako in s kakšnimi merili presojati življenjski standard ljudi. Dolga leta smo si pri tem pomagali z otroškimi dodatki. Ti so bili merilo pri uveljavljanju popustov, plačevanju dajatev, vrtcev, šolskih malic, dodeljevanju štipendij in še bi lahko naštevali. Končno so ga uporabili tudi pri določanju participacije v zdravstvu. Tako se je človek z vsemi ugodnostmi, ki si jih je nabral ob pomoči otroškega dodatka, naredko znašel v boljšem položaju kot tisti, ki se je pri delu bolj trudil.

Na vprašanje, kdo je res potreben socialne pomoči, še danes ne znamo jasno odgovoriti. Slabih deset let govorimo, da bi o tem morali odločati v delovnih organizacijah in v krajevnih skupnostih. V nekaterih občinah so uvedli celo socialne kartice, toda preprostemu seštevanju negativnih točk se vendarle niso mogli izogniti.

V dvajsetfh letih, odkar smo sklenili, da postanejo socialni centri središča za urejanja socialnih problemov v občini, so te centre ustanovili v mnogih občinah, a še vedno ne v vseh. Center za socialno delo v Ljubljani, na primer, poleg vrste drugih nalog uspešno sodeluje z drugimi republikami in pokrajinami, ko gre za posvojitve otrok v Sloveniji. Posebej v zadnjih sedmih letih, odkar je zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih omogočil popolno posvojitev, je staršev, ki bi to radi storili, vedno več. Nekatere družine pa so se raje odločile za rejništvo, ki ga je zakon o socialnem skrbstvu priznal za poklic. V Sloveniji potrebuje nadomestni dom 2.596 otrok in mladostnikov do 18. leta starosti, ker so ostali brez staršev ali pa njihovi starši zanje ne morejo ali nočejo skrbeti

Vsa ta pisana paleta različnih oblik socialne varnosti se zadnji čas otepa s pomanjkanjem denarja. Odložiti je bilo treba številne nove investicije v družbene dejavnosti, osebni dohodki so zaostali za tistimi v gospodarstvu, o novih zaposlitvah so razmišljali le tam, kjer je bilo to res nujno potrebno. Na vseh koncih so hoteli kaj zmanjšati, priškrniti, prihraniti. Odločitve o tem, kje bi kaj vzeli oziroma kaj s čim nadomestili, niso lahke. So pa potrebne, posebej tam, kjer smo v letih navidezne blaginje kopičili brez prave mere in mogoče celo potrebe.

DRAGICA BOŠNJAK
ŽIVA PAULIN

Vsakemu delavcu v združenem delu z družbenimi sredstvi so zajamčeni iz dela osebni dohodek in druge pravice najmanj v višini oziroma obsegu, ki mu zagotavljajo materialno in socialno varnost.

Višino zajamčenega osebnega dohodka in obseg drugih zajamčenih pravic ter način njihovega uresničevanja določajo samoupravni sporazum, družbeni dogovor in zakon glede na splošno stopnjo produktivnosti celotnega družbenega dela in splošne razmere okolja, v katerem delavec dela in živi.

(Ustava SFRJ, člen 22)

Ko je igralo srce, so »plavi« tresli mreže nasprotnikov

Devetega maja 1946 je tudi nogometna reprezentanca nove Jugoslavije zakorakala na mednarodno prizorišče. Bilo je na štadionu »Letnik« v Pragi, nasprotnik pa pred vojno ena najuglednejših evropskih reprezentanc – ekipa Čehoslovaške. Zmaga Jugoslavije z 2:0 je tedaj senzacionalno odjeknila v Evropi, strelca golov pa sta bila Kosta Tomašević in Rajko Mitić. Legendarni jugoslovanski nogometni zvezdnik Rajko Mitić se danes spominja: »Te tekme nismo mogli izgubiti, čeprav smo imeli nasproti slovitega nasprotnika. Zaigrali smo s takim poletom, da se gostitelji kar načuditi niso mogli ... Naša igra je bil en sam juriš.«

Jugoslovanski nogometaši so se tistega majskega dne prvič pojavili v vlogi ambasadorjev mlade države, ki si je želela uveljavitve na vseh področjih. Silna vnema množic, ki so sodelovale v obnovi države se je prenesla tudi na naše izbrano moštvo. »Takrat je bilo lahko biti trener, nas ni bilo treba motivirati. Tu ni bilo nobene špekulacije, nobenega varčevanja moči, to je bila igra, v katero je vsak vložil vse, kar je imel. Igrali smo za Jugoslavijo,« pravi Rajko Mitić.

Na tekmo v zaplenjenem letalu

»V Prago smo poleteli z letalom, ki so ga med vojno partizani zaplenili sovražniku, Sedežev seveda ni bilo, igralci smo posedli po tleh ali po zabojih. Trikrat smo vzleteli, toda pilot se je moral vselej vrniti na stezo, šele četrtič mu je uspelo. V Pragi so nas dočakali z velikimi častmi, z nami pa je bil tudi radijski komentator Radivoje Marković, ki je imel med tem, ko smo se mi ogrevali, velike težave z radijsko zvezo. Ko smo slavili zmago, nam je pripovedoval, kako je vpil v neko skrpano slušalko, toda ko smo se vrnili v Jugoslavijo, so nam povedali, da radijskega prenosa skoraj ni bilo slišati. Marković pa je bil vendarle še tako glasen, da je Jugoslavija zvedela, da smo tekmo dobili z 2:0. Vmes pa je bil tudi nesporazum, kajti naš radijski reporter je govoril o tretjem golu, ki je bil čisto regularen – dosegel sem ga jaz – a ga je sodnik razveljavil, češ da je bil ‚ofsajd,'« pripoveduje o podrobnostih Mitić, ob katerem so tedaj igrali še: Monsider, Kokeza, Stanković, Pleše, Horvat, Simonovski, Tomašević, Bobek, Matošić in Kacijan. Vsi brez izjeme so bili debitanti, malo pred vojno je Rajko Mitić odigral le prvo in zadnjo tekmo za mladinsko reprezentanco.

Mitićev soigralec v tem moštvu je bil tudi Spličan Frane Matošić. »Nisva veliko igrala skupaj, bil je le starejši, toda spominjam se njegovih pripovedovanj o Hajduku. O moštvu, katerega igralci so maja 1944 obuli vojaške škornje, ki so postali ekipa narodnoosvobodilne vojske in PO Jugoslavije. Ta vest je pred odločilnimi boji s sovražniki odjeknila silno mobilizatorsko, objavil pa jo je tudi »Glasnik Združenih narodov«, ki so ga zavezniška letala odmetavala po ozemlju vse Jugoslavije. 23. septembra v Bariju so pred tekmo Hajduka zavezniki prvič zaigrali tudi jugoslovansko himno »Hej Slovani«, medtem ko je na drogu vihrala jugoslovanska zastava s peterokrako zvezdo. Hajduk je kot moštvo NOV in PO Jugoslavije postal prvi športni ambasador nastajajoče države. Gostoval je tudi na Bližnjem vzhodu, ob športnih uspehih pa širil tudi resnico o NOB in o svetlih ciljih oborožene revolucije v Jugoslaviji. Nogometaši pa so v tem oboroženem boju prispevali tudi čisto vojaški delež: med NOB je padlo okrog 2500 nogometašev.

A tudi po vojni je nogometna reprezentanca nadaljevala svojo vlogo, vse bolj pa so se v ospredje seveda pomikali športni cilji. Mitićev reprezentančni rod je blestel širom po svetu, najbolj pa sta seveda odmevala uspeha na olimpijskih igrah v Londonu 1948 in 1952. »Modri« so bili obakrat v finalu, pripadli pa sta jim srebrni kolajni.

Nepozabna enajsterica

To je bila legendarna generacija, kakršne Jugoslavija ni imela ne prej in ne pozneje. Beara, Stanković, Crnković, Čajkovski, Horvat, Boškov, Ognjanov, Mitić, Vukas, Bobek, Zebec, to je bila enajsterica, ki jo starejši ljubitelji še danes znajo »na pamet«. In kako je te čase doživljal Rajko Mitić, njen najboljši mož (ali natančneje, prva zvezdnika sta bila Mitić in Bobek, razpravljanje o tem, kdo izmed njiju je bil boljši, pa še traja)? »Tako kot je napredovala porušena dežela, tako smo napredovali tudi mi. Leta 1948 smo imeli solidno moštvo, toda tisto iz leta 1952 je bilo vendarle močnejše.«

Politika se vmeša v šport

Rajko Mitić pa je bil pred tem helsinškim finalom junak nepozabnih julijskih dni na Finskem – na dveh tekmah z reprezentanco SZ, ki sta imeli zaradi navzkrižij z Jugoslavijo in SZ še posebno obeležje. V prvi tekmi v Tampereju je Jugoslavija vodila proti SZ že s 5:1, toda nasprotnik je izenačil na 5:5. V podaljšku nato ni bilo zmagovalca, v ponovljeni tekmi pa je Jugoslavija brez težav dobila s 3:1. »Vzdušje je bilo tedaj res mučno, v ospredju je bila politika. Na vsakem koraku smo to čutili. Informbiro je bil vsem še dobro v spominu. Zaigrali smo kot hipnotizirani, toda izredno športno. Nobenega prezira do sovjetskih igralcev. Mi smo celo poskušali govoriti z njimi, toda ni šlo, sami mrki pogledi. Osebno sem poznal Bobrova in Fedotova, nekoč prej sem ležal v zagrebški bolnišnici skupaj z njima, hotel sem ju pozdraviti, a se ni dalo. Mislim, da sem prvo tekmo »zapravil« jaz. Bilo je 5:1, ko sem hotel preigrati še vratarja Ivanova. Potem se je začelo, v 13 minutah so nam zabili štiri gole. Bili smo razočarani, tolažil pa nas je predsednik Mednarodne nogometne zveze Stanley Rous: boljši ste, dobili boste drugo tekmo. In smo jo res. Ruse smo presenetili z drugačno taktiko kot na prvi tekmi, tega seveda niso pričakovali. Bobek in jaz sva na prvi tekmi igrala bolj zadaj, v drugi sva bila povsem v »konici«. Dala sva vsak po en gol, tretjega pa je dosegel Čajkovski.

V enajstčlanski reprezentančni karieri Rajka Mitića je bilo še veliko podvigov. V 59 tekmah je dosegel 32 golov, trikrat je dosegel »hat-trick«. V dresu našega najuspešnejšega nogometnega kolektiva – Crvene zvezde – pa je odigral kar 572 tekem, vseh njegovih golov pa je bilo 262. Nogometno življenje velikega beograjskega virtuoza z žogo je bilo v znamenju golov. In kateri je bil njegov najljubši? »Tisti z Anglijo leta 1954 v Beogradu. Bilo je 1:0 za nas. Še zdaj ga lahko vidite v televizijski reklami za ‚Cockto'.«

Ob obujanju zlatih časov jugoslovanskega nogometa pa se samo po sebi postavlja tudi vprašanje: zakaj današnji Mitićevi nasledniki pri nas še zdaleč niso več tako uspešni, zakaj ni več tako navdušujočih akcij, zakaj ni več golov, ki bi jih pomnili 30 let? Na to vprašanje o aktualnem trenutku – z njim vsekakor ne moremo biti zadovoljni – je poskušal odgovoriti tudi Rajko Mitić: »Naš nogomet je pristal v stranski ulici. Le tu in tam kak preblisk. Na splošno pa je tako stanje posledica neurejenih razmer in mnogih napačnih potez. Če poskušam primerjati nogomet svojega in današnjega rodu, moram ugotoviti, da smo tedaj igrali bolje, boljši pa so bili tudi rezultati. Nekoč smo bili zanesenjaki, državni grb je bil »svet«. In danes? Igralci najprej vprašajo, kolikšna je premija, ta komercializacija je uničila naš nogomet. Nisem proti profesionalizmu. Toda to pri nas ni profesionalizem, igralci namreč dobijo premijo tudi, če je na tribunah samo 1000 gledalcev. Mislim, da bi se morali pri nas odločiti: ali zares amaterizem ali pa pravi profesionalizem?«

Rajko Mitić pa je žel uspehe tudi kot trener in zvezni kapetan, z njim je povezan tudi zadnji veliki uspeh »modrih« – drugo mesto na evropskem prvenstvu leta 1968. Kakšna je naspoh lahko vloga zveznega kapetana? »V Rimu smo bili tedaj na pragu velike zmage, oškodoval nas je sodnik Dienst, ki je Italijanom pomagal do remija v prvi tekmi in s tem do ponovnega srečanja, ki smo ga izgubili z 0:2. Vloga selektorja pa gotovo ni tako pomembna kot si mnogi zamišljajo. Vse je pravzaprav odvisno od stanja v nogometu, od dela v klubih ...«

Toda, ali obstaja sploh še kaj možnosti, da bi naš nogomet le krenil po poti uspehov tiste povojne, slovite Mitićeve generacije? »Le zakaj ne, poglejte te mlade fante iz mlade in olimpijske reprezentance. Ta vaš Katanec iz Ljubljane, pa Stojković iz Niša, Božović in Baždarević iz Sarajeva, Mance iz Beograda ... To so upi. Samo ne smemo ponavljati starih napak,« ocenjuje Rajko Mitić.

FRANCI BOŽIČ

75

1. januar: TISKOVNI POOL – V Beogradu je bil ustanovljen pool tiskovnih agencij neuvrščenih držav kot prvi korak k uvajanju novega mednarodnega reda na informativnem področju.

2. februar: ZLATA KOLAJNA KRIŽAJU – Bojan Križaj je osvojil zlato kolajno v slalomu na evropskem mladinskem prvenstvu.

12. februar: CELODNEVNA ŠOLA – Pet osnovnih šol (ena v Ljubljani, na Dobrovi, v Predosljah, v naselju pod Graško goro, in v Šoštanju) se je odločilo za celodnevno organizacijo dela. Takrat so načrtovali, da bi celodnevno osnovno šolo uvedli povsod v Sloveniji.

12. marec: SREDNJEROČNI PLAN – Na zasedanju zvezne skupščine se je začela javna razprava o srednjeročnem razvojnem planu Jugoslavije. Predlagano je bilo, da se družbeni proizvod poveča za 6,9 odstotka, industrijska proizvodnja naj bi se povečala za osem odstotkov na leto, kmetijstvo naj bi napredovalo po štiriodstotni letni stopnji, izvoz naj bi se povečal vsako leto za skoraj osem odstotkov, standard pa naj bi naraščal za dobrih šest odstotkov.

18. september: UNIVERZA V MARIBORU – V Mariboru so slovesno razglasili univerzo v Mariboru. Prva visokošolska organizacija v Mariboru – višja komercialna šola – je bila ustanovljena 2. julija 1959, skupščina SRS pa je 25. maja 1961 ustanovila združenje visokošolskih zavodov Maribor.

10. november: OSIMSKI SPORAZUMI – V kraju Osimo blizu Ancone sta zvezni sekretar za zunanje zadeve Miloš Minić ter italijanski zunanji minister Mariano Rumor podpisala osimske sporazume o sodelovanju med sosednjima državama.

21. november: POLITIČNA ŠOLA – V Kumrovcu so slovesno odprli politično šolo ZKJ Josip Broz Tito.

28. november: KLINIČNI CENTER – V Ljubljani so slovesno odprli nov Klinični center.

76

13. februar: NAGRADA KRLEŽI – Književniku Miroslavu Krleži so izročili najvišjo avstrijsko državno nagrado za evropsko literaturo za leto 1975.

11. marec: ČRNOGORSKA AKADEMIJA – V Titogradu so sprejeli zakon o ustanovitvi črnogorske akademije znanosti in umetnosti. Na Kosovu so 19. maja sprejeli zakon o akademiji znanosti in umetnosti te pokrajine.

5. maj: POTRES – Močan potres s središčem v Karniji je hudo prizadel širše območje severozahodne Slovenije, zlasti Posočje in Tolminsko.

28. maj: BEOGRAD–BAR – Odprli so železniško progo od Beograda do Bara.

30. maj: MARIBORSKO LETALIŠČE – V Mariboru so odprli drugo mednarodno letališče v SR Sloveniji.

16. avgusta: VRH NEUVRŠČENIH – V Colombu, Šri Lanka, se je začela peta vrhunska konferenca neuvrščenih držav. Na njej je sodelovalo 86 polnopravnih članic, deset opazovalk, sedem gostov in dvanajst delegacij osvobodilnih gibanj ter mednarodnih organizacij. Jugoslovansko delegacijo je vodil predsednik Tito.

10. septembra: TRČENJE LETAL – Zaradi napake pri kontroli poletov sta nad Vrbovcem blizu Zagreba trčili britansko in jugoslovansko potniško letalo. V katastrofi je izgubilo življenje 176 ljudi.

25. novembra: ZAKON O ZDRUŽENEM DELU – Skupščina Jugoslavije je sprejela zakon o združenem delu. Dokument, ki izhaja iz celovitosti samoupravnih odnosov v jugoslovanski družbi, pomeni formalnopravno zaokrožitev, hkrati pa tudi podlago za nadaljnjo preobrazbo družbenoekonomskega življenja. Delavec je dobil najširša zakonska pooblastila za samoupravno načrtovanje, vodenje in razdelitev družbene proizvodnje ter odločanje o vseh odnosih v združenem delu, imenovanem mala ustava, je sledilo usklajevanje vrste predpisov z njegovimi določbami. Potekalo je počasi in z mnogimi zapleti, še posebej kar zadeva pridobivanje, razporejanje in delitev dohodka.

77

17. marec: PLINOVOD – V Jakobskem Dolu v Slovenskih Konjicah je bila uradna otvoritev del za zgraditev magistralnega plinovodnega omrežja v Sloveniji, po katerem naj bi po takratnih ocenah prvega julija 1978 začeli dobivati zemeljski plin iz Sovjetske zveze.

1. marec: ZAKON O DEVIZNEM POSLOVANJU – Zvezna skupščina je sprejela zakon o deviznem poslovanju in kreditnih odnosih s tujino. Njegovo bistvo je, da devize, ki jih ustvarijo delovne organizacije, pripadajo tem organizacijam. Devize, ustvarjene z združevanjem dela in sredstev, pa pripadajo tistim organizacijam, ki so sodelovale pri ustvarjanju deviznega dohodka. S tem je bilo uzakonjeno načelo, da devize pripadajo delavcem.

16. maj: ODLIKOVANJE TITA – Ob 40-letnici vodenja jugoslovanskih komunistov in 85-letnici rojstva je bil Josip Broz-Tito tretjič odlikovan z redom narodnega heroja.

16. avgust: TITO NA KITAJSKEM – Predsednik SFRJ Josip Broz-Tito je odpotoval na uradni in prijateljski obisk v ZSSR, DLR Korejo in LR Kitajsko. Med obiskom v Pekingu so se dogovorili o meddržavni normalizaciji stikov.

15. september: KARAVANŠKI PREDOR – Na Bledu je bila podpisana meddržavna pogodba med SFRJ in Avstrijo o skupni graditvi cestnega predora pod Karavankami.

21. september: KARDELJEVE SMERI RAZVOJA – V Ljubljani je izšla knjiga Edvarda Kardelja »Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja«. V njej je avtor veliko pozornost namenil delegatskim odnosom in vlogi subjektivnih sil.

30. setember: EVROPSKI KOŠARKARSKI PRVAKI – Na evropskem prvenstvu je jugoslovanska košarkarska reprezentanca tretjič zapored osvojila naslov prvaka.

4. oktober: BEOGRAJSKI SESTANEK KVSE – V skladu s sklepnim dokumentom konference o varnosti in sodelovanju v Evropi se je v Beogradu začel sestanek KVSE. Potekal je v dveh delih: pripravljalni sestanek je trajal od 15. junija od 15. avgusta 1977, glavni pa od 4. oktobra 1977 do 9. marca 1978.

Jajce

Marko Aleksandar Ranković

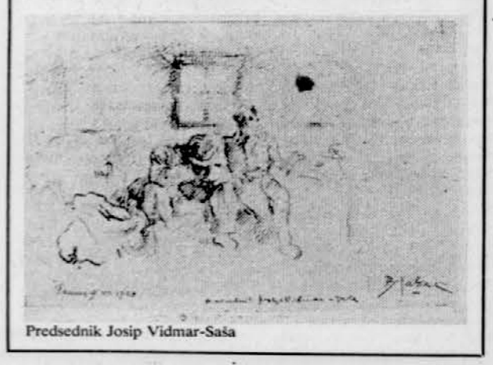
Bosanska Bojna

Hašani

Miting v Hašanih

Predsednik Josip Vidmar-Saša

Naš kulturni prostor: sožitje v srcu, ki se izraža najpristneje v kulturi

Oj, kaj bo z vami, vi mejniki štirje,
Celovec, Maribor, Gorica, Trst?
Oton Župančič

S tema dvema boleče skrbi polnima stihoma je pesnik zaključil svoj sonet Zemljevid, ki ga je spesnil leta 1908. To je bilo točno pred tričetrt stoletja, v času, ki je bil vznemirljiv ne samo zaradi avstrijske aneksije Bosne in Hercegovine, ki je razburila Balkan, zlasti Srbijo, pa tudi Anglijo in Rusijo, temveč tudi zaradi maroške krize, zaradi nemškega mornariškega zakona in zaradi demonstrativnega nastopanja Antante, kar vse je očitno napovedovalo prvi svetovni spopad.

Kakšni so odgovori zgodovinskih dejstev, ki so se nato izoblikovali v naslednjih petinsedemdesetih letih na poetova vprašanja, vemo le predobro. Od Župančičevih štirih mejnikov nam je ostal samo Maribor, ki nam ga je obranil general in poet Maister; Celovec, ki je bil v Prešernovih časih in še kasneje, za Slomška in Janežiča važno kulturno središče v Sloveniji je pripadel republiki Avstriji, z njim pa tudi vsa Koroška južno od Drave, kjer so bili poslej Slovenci izročeni fanatičnemu ponemčevanju. Gorica in Trst sta bila na zahodu priključena Italiji, čeprav je dotlej v obeh mestih slovenski življ stalno naraščal, naraščalo pa je z njim tudi slovensko kulturno življenje, ki ga je brutalno zavrl italijanski fašizem. Zaradi vključitve teh dveh mest v Italijo sta ji bili prisojeni tudi njuni povsem slovenski okolji, ki sta ohranili svoj slovenski značaj in ki danes predstavljata skupaj s koroškimi Slovenci dokaj številni manjšini našega težko prizadetega naroda. In nič ni čudnega, da je moral pesnik, ki je vse te odločitve internacionalnih forumov spremljal, izraziti svojo bolečino tako pretresljivo, kakor piše v svoji pesmi Bolnik, ki pa ni edini izraz tega njegovega težkega čustva:

Vso noč oči upiram v prazni mrak,
Vso noč po prsih tipljem bolečine...
Kot gora, Korotan, si mi težak...
Gorica, žgeš me... kdaj mi jutro sine?

Toda živeti je treba. Živeti mora tudi težko prizadeti narod. Narod, ki je težko prizadet kot celota. In nič drugega ne ostane naši skupnosti, kot da si najde za svojo celoto drugačno sožitje, ki bi bilo svobodno in ki bi ga morda celo globlje vezalo z rojaki, sožitje v srcu, v notranjem življenju, ki se najpristneje izraža v kulturi, se pravi v umetnosti in v duhovnem stremljenju in snovanju. Iz zavesti o tem je nastala med nami ideja ali predstava o skupnem kulturnem prostoru, ki ne pozna meja ali naj ne pozna ne meja ne držav ne ničesar, kar bi nas moglo ovirati. Duh je svoboden, podaja se, kamor hoče, in se izživlja, kakor se hoče, pokoren samo sebi in svoji podobi v naravah ljudi, ki ga nosijo in z njim ustvarjajo. Ta prostor seveda je. Je sam po sebi, toda treba ga je obuditi v življenje in ga napolniti z dragoceno in smotrno vsebino. Kajti abstraktna oblika kulturnega prostora ne more biti nadomestilo za skupno življenje vseh Slovencev. To lahko postane samo široko kulturno življenje, za katero pa je potrebno marsikaj, kar ga sploh omogoča. Potrebne so knjige in knjižnice, potrebni so prostori za shajanje in za skupno sprejemanje duhovnih dobrin, za skupna razpravljanja, za sprejemanje glasbe, za spoznavanje likovnih umetnin, torej za razstave, in za gledališke predstave. Za vse to so poleg tega potrebna glasbila in vsakršne umetniške družine pa seveda tudi odri in dvorane, opremljeni z vsem potrebnim. Skratka vse, kar spada k umetniški reprodukciji vseh vrst.

Središče za žive pobude

Zaradi zavesti o vseh teh potrebah je prišlo do zamisli kulturnih domov, ki so nastali že v takratni matični domovini, ki pa so neogibno potrebni zlasti za slovenski življ izven naših meja. Ti domovi so mejniki in naj bi bili mejniki slovenskega kulturnega prostora, okrog katerih naj bi se zbirale množice naših zamejskih rojakov in njihovih vsakršnih, kulturi posvečenih društev. V Italiji so že nastali nekateri taki domovi. V Avstriji, se pravi na Koroškem jih ni, kar je neodpustljiv greh Slovenije. Treba ga je na vsak način in čimprej popraviti. Naši rojaki v Italiji imajo dva taka kulturna doma, oziroma celo tri, če upoštevam poleg tržaškega in goriškega še veliko skromnejšega v Reziji, ki sem ga obiskal ob njegovi otvoritvi, zvezani z nastopom domačih muzikantov, pevcev in plesalcev. Naši Korošci takega doma nimajo niti enega, vem pa, da si ga žele, in še določneje vem, da ga neogibno potrebujejo, če naj vsaj kulturno žive ali zažive z nami s slovenstvom. In naposled so tu še naše skoraj pozabljene manjšine na Madžarskem.

Gotovo je, da bi vse te nujne potrebe znatno obremenile republiko Slovenijo in jo verjetno tudi že obremenjujejo, in to gmotno, organizacijsko, zlasti pa moralno ali kulturno. Zavezujejo nas te potrebe vse in v vsakršnem pogledu. Med nami bi moralo nastati živo, sposobno središče našega kulturnega prostora, ki je dovolj kompliciran in zahteven. Toda k temu moramo stremeti na vseh teh toriščih, in to za vsako ceno. To središče bi moralo biti sposobno, da bi moglo dajati žive pobude za vse priložnosti in bi moglo posredovati pri ustanavljanju vsakršnih zvez, ki so za svobodne stike s tujimi kulturami potrebne. Našli literaturi in umetnosti bi to stremljenje nalagalo dolžnosti za vestno in strogo zbiranje in izbiranje umotvorov, ki naj bi jih naše manjšine priporočale svojim ljudem in tujim partnerjem. Hkrati pa bi se v nas samih dvignila raven odgovornosti in umetniške presoje. To kulturno propagandno delo in vzgajanje manj razvitih slojev h kulturi bi tudi iz središča samega pregnalo dosti naše ozkosrčnosti in provincialne megalomanije ter ga odprlo za pravo, premišljeno in razsodno svetovljanstvo.

Pri tem razpravljanju se spominjam tudi davnega pogovora z nemškim pisateljem Thomasom Mannom, ki mi je v zvezi z našim položajem govoril, kakšna zanimiva in vredna književna dela nastajajo na področjih, kjer živi mešano prebivalstvo, in kako se psihična svojstva v njih križajo in plemenitijo. Že takrat sem pomislil na naše manjšine, zlasti na tisto v Italiji, ki je bila takrat znatno večja od današnje. Pomislil sem predvsem na Ivana Preglja, čigar rahlo čudaško literarno delo je po svoji psihiki gotovo nekakšen produkt slovenske in italijanske ali vsaj latinske psihike, saj ga je rodilo in vzgojilo naše sosedstvo z Italijani, ki je edino evropsko stičišče latinskega in slovanskega sveta. Danes pa se tudi na Koroškem že presenetljivo oglaša posebna slovenska literatura, ki bo prej ali slej v stiku z nemško do kraja razodela svoj človeški specifikum. In če bi imeli nekje svobodno organizirano vodstvo ali upravo ali posredovalnico ali kakršno že središče našega celotnega kulturnega ozemlja, koliko novega, zanimivega in poučnega bi se lahko dogajalo v njem in se iz njega razlivalo po vsem našem prostoru. Dobili bi obširno vednost o odzivih vseh naših in manjšinskih središč o tem, kako ljudje sprejemajo dela naših piscev, skladbe naših komponistov in izvajalcev in uprizoritve igralskih družin, če bi izvajalci lahko krožili po vseh kulturnih domovih in dvoranah, ki bi jih bilo treba opremiti z vsem potrebnim. In koliko ponosa in ponuma za svojo zvestobo narodu in za lastno kulturno prizadevanje bi črpal naš svet iz tega vesoljno slovenskega kulturnega snovanja.

Naš kulturni prostor je tu. Dan je po naravi. Občinstvo je vsepovsod željno kulturnih prireditev, s katerimi je treba napolniti to naše prostranstvo. Bogato in razgibano kulturno življenje pa bi nam hkrati odpiralo in pojasnjevalo sestavine našega duha, ki bi se spontano izražale v umetnostnih delih, in skrite zakone podtalnih pretokov energije iz pokrajin, razmer in življenja v našo duhovnost in

DELO

Kakšen bo naš jutri?

Tito o dogodkih v SR Hrvatski

Zagotovilo Rima

Pot je še odprta

Plima, dež, sneg

ustvarjalnost. Ta bo nemara lahko segla še globlje od naše nedavne literature, ki nam je z deli Prežiha, Miška Kranjca in Cirila Kosmača tako očarljivo razodela žive značaje in vsakršne posebnosti pokrajin in življenja v naši Koroški, v Prekmurju in v slovenskem Posočju. To pa bi bilo morda lahko le nekakšno nadomestilo za skupno življenje vseh Slovencev, ki so nam ga preprečile zgodovinske moči ali, z drugo besedo, inteligenca in vest najbolj genialnih, najbolj pravičnih in najbolje poučenih državnikov sveta v času, ko so po drugi svetovni vojni krojili usodo dežel in narodov, med njimi žal tudi našega ozemlja in našega naroda.

»Dobronamerne« skrbi ne vedno poklicanih posameznikov

Pri svoji neveseli usodi pa doživljamo Slovenci tudi v državi, ki smo jo pomagali ustanoviti in graditi in ji dati pomembnost, kakršno danes ima, da, prav v tej državi, za katero smo se svobodno odločili, doživljamo iz desetletja v desetletje, se pravi trajno vsakršne nasvete ali opomine ali prerokbe ali celo zahteve, naj kot narod prenehamo eksistirati in naj se vključimo v tako imenovani jugoslovanski narod. V kateri? V srbski? V hrvaški? V srbskohrvaški? V hrvaškosrbski? Vsekakor pa v štokavski. Rekel sem že javno, in to ne samo enkrat, da glede svoje eksistence ali neeksistence zahtevamo vsaj tu, doma, absolutno neodvisnost. In vsakomur, naj ima še tako neobčutljivo naravo, mora biti jasno, da se že zaradi teh »dobronamernih« skrbi ne vedno poklicanih posameznikov ne počutimo tu, doma, prav ugodno, kakor bi se vsekakor morali, še težje pa nam je, če ti nasveti prihajajo od takih ali drugačnih uradnih forumov, kakršna je na primer pred časom ustanovljena komisija za izenačenje enotne jugoslovanske izobrazbe, katere priporočila ali morda celo določila so globoko vznemirila vse slovenstvo ne samo v naši državi, pač pa tudi, kar je povsem razumljivo, vse zavedne člane naših manjših v Italiji in Avstriji, ki morajo doživljati hude pretrese, ko se zavedajo, da se slovenstvu, za katero se morajo požrtvovalno in junaško boriti, v njegovi lastni državi piše ali želi pisati usoda, kakršna sledi iz sklepov te komisije, ki je s temi svojimi zaključki zabredla v nasprotja z duhom jugoslovanske in slovenske ustave, ki nam govorita o enakopravnosti vseh jugoslovanskih narodov, tedaj tudi Slovencev, in o pravicah vsakega, tudi slovenskega naroda v Jugoslaviji, da si sme svojo kulturo graditi po svoji volji in naravi – samoupravno. Prepričan sem, da se spričo tega antislovenstva člani naših manjših nikakor ne počutijo najbolje in zdaleč ne, kakor bi se morali. Mislim, da bi moral to razumeti vsakdo, pa bodi še tako top in neobčutljiv.

Naša skrb za Slovence zunaj državnih meja, s katerimi moramo po svoji časti in vesti živeti in skrbeti zanje je, upam, vsakomur razumljiva. Gre za naše manjšine, ki predstavljajo znaten del naše narodne celote, in to takšen del, kakršen bi, prenešen na primer v srbske dimenzije, pomenil sedemstotisoč duš. Zaradi tega je med nami nastalo več zamisli, ki niso naperjene zoper nikogar in tudi nikomur nočejo in ne želijo škodovati, razen seveda tistim, ki strežejo nekakšnim svojim prainstinktom in atavizmom, zaradi katerih bi želeli nasilno asimilirati, kakor temu pravijo, vse, kar jim je dosegljivo. Kdo na svetu, ki se danes tako zelo iskreno pa seveda tudi licemersko prizadeto ukvarja z usodo palestinskega naroda, sploh ve za nas in se briga za našo usodo? Ali nismo v drugi svetovni vojni prelili dovolj krvi za skupno človeško stvar? Očitno je tedaj, da se moramo braniti sami. Toda braniti se hočemo kot člani zavedne in razvite človeške družbe in se postaviti v bran zoper prainstinkte ali atavizme, od koderkoli bi nas napadali, z miroljubnimi in povsem človeškimi sredstvi, skratka z zavestjo in kulturo. S kulturo, v katere imenu poteka ves naš boj za obstanek skozi zadnjih dvesto let. In v imenu katere zahtevamo svoj prostor na soncu, ki so mu zaradi vsega tega dale razmere in usoda ime enotnega slovenskega kulturnega prostora.

JOSIP VIDMAR

Delavci v delu delovne organizacije, ki je delovna celota, v katerem se da rezultat njihovega skupnega dela samostojno izraziti kot vrednost v delovni organizaciji ali na trgu in v katerem lahko delavci uresničujejo svoje družbenoekonomske in druge samoupravne pravice, imajo pravico in dolžnost organizirati tak del delovne organizacije v temeljno organizacijo združenega dela.

(Ustava SFRJ, člen 36)

Avnoj, zavezniki, begunska vlada in četniško gibanje

Prva proslava obletnice drugega zasedanja Avnoja po sporu s Stalinom oziroma informbirojem – šlo je za peto obletnico po vrsti in leta 1948 je bila to več kot samo slovesnost – je, kot je moč ugotoviti zdaj, ko se odpirajo nekateri arhivi, odsevala tudi v poročilih, ki so jih diplomatska predstavništva pošiljala v svoje centrale.

Britanski veleposlanik sir Charles Peake je z zanimanjem opazil, da je maršal Tito na proslavi v operi v Beogradu leta 1948 nosil zgolj eno jugoslovansko odlikovanje in ne več mnogih, ki mu jih je podelila Sovjetska zveza. Slavnostni govornik Moša Pijade ni več naslavljal ofenzivnih očitkov na imperialiste in vojne hujskače. Na prvem mestu je bil brez godrnjanja prvič po prihodu veleposlanika v Jugoslavijo omenjen sklep britanske vlade o pomoči partizanom v boju proti Nemcem, Sovjetska zveza pa je bila omenjena šele na neuglednem tretjem mestu. Moša Pijade je posebej poudaril, da je Reuter že 8. decembra 1943. leta objavil prvo poročilo o tem zasedanju za zunanji svet, kar je angleški tisk povzel v znatnem obsegu. Opozoril je tudi na izjavo Richarda Lawa istega dne v britanskem parlamentu, izjavo Cordella Hulla o ameriški politiki naslednjega dne in slednjič na sovjetsko poročilo o deklaraciji, ki se je sprva sklicevalo na odmev v Angliji in Združenih državah Amerike.

Sovjetski veleposlanik je nezadovoljen z dogajanjem s prekrižanimi rokami gledal na vse strani. Tita so navzoči pozdravili z ovacijami, medtem ko so govor Moše Pijada stalno prekinjali z aplavzi.

Vidimo torej, da so poudarki pri uradnih proslavah zgodovinskih dogodkov često bolj v funkciji političnega dogajanja v času proslave kot pa zgodovinskih dogodkov samih. Kaže, da se temu ne morejo izogniti niti referati in prispevki v razpravi na naših znanstvenih posvetovanjih. Ker pa se danes že toliko govori in piše – brez konkretnih navedb in imen – o napadih na temelje federativne ureditve Jugoslavije, na temeljna načela, sprejeta na drugem zasedanju Avnoja, je treba spregovoriti tudi o prvih napadih na te sklepe. Morda so bile doslej vse preveč zanemarjene raziskave, kako je na sklepe v Jajcu reagirala jugoslovanska kraljevska begunska vlada oziroma njen minister za vojsko in mornarico armadni general Draža Mihailović. Ta reagiranja so poučna celo še dandanes.

Begunska vlada napade Avnoj in zaveznike

Britanski veleposlanik pri jugoslovanski begunski vladi v Kairu Ralph Skrine Stevenson je že 4. decembra 1943 zvedel za v bistvu zelo nepopolno in pomanjkljivo poročilo o sklepih drugega zasedanja Avnoja, kakor ga je istega dne posredoval radio »Svobodna Jugoslavija.« Predlagal je, naj se tisku sporoči, da britanska vlada priznava samo kraljevsko jugoslovansko vlado v Kairu, vojaško pomoč pa daje vsem odporniškim gibanjem v Jugoslaviji.

Begunska vlada pod predsedstvom Božidarja Purića se je že takoj naslednjega dne, 5. decembra 1943, z uradno izjavo odzvala na sklepe, sprejete v Jajcu. Besedilo te izjave je, kot so kasneje zvedeli Britanci, napisal nihče drug kot general Petar Živković, predsednik vlade med šestojanuarsko diktaturo kralja Aleksandra.

»To gibanje terorističnega nasilja nikakor ne predstavlja demokratičnih in družbenih pojmovanj našega naroda ali njegovega narodnega duha. Takšna nova gibanja vnašajo samo zmedo v vrste jugoslovanskega naroda in razbijajo njegov enotni odpor proti osvajalcu ter samo spodbujajo bratomorni boj, kar je osnova sovražnikove politike v Jugoslaviji. To gibanje je rezultat propagande iz tujine in žal so k njegovemu uspehu znantno prispevale nekatere zavezniške ustanove, medtem ko jugoslovanska vlada nima javnih sredstev za komuniciranje s svojim narodom. To je prvi odmev nekaterih trditev, da zakonite vlade zavezniških narodov v izgnanstvu ne predstavljajo svojih narodov, in to je teza, ki smo jo še pred enim ali dvema mesecema slišali samo iz ust nemških osvajalcev, danes pa jo je sprejel določen del svobodnega javnega mnenja. Jugoslovanski narod, ki se je stoletja boril za svojo svobodo in danes še vedno trpi zaradi najstrašnejših pokolov pod jarmom osvajalca, bo na te napade odgovoril tako, kot ti zaslužijo,« je bilo rečeno v tej uradni izjavi jugoslovanske kraljevske vlade.

Veleposlanik Stevenson je to izjavo ocenil kot prikrit napad na britansko radijsko družbo BBC in na britanski tisk. Ukrenil je vse potrebno, da prepreči širjenje te izjave kraljevske vlade v Kairu. Posvetoval se je s svojimi predstojniki in se slednjič sestal s predsednikom begunske vlade Puićem. Predlagal je, naj begunska vlada sama umakne to svoje sporočilo, da bi se tako izognila sporom z britansko vlado. Ministrski predsednik Purić je povedal, da je to sporočilo že razposlal z okrožnico diplomatskim predstavnikom svoje vlade, da pa bo skušal zadržati objavo. Menil je, da je »Tito storil napako, ko je ustanovil ta komite, in prepričan je, da bo to slabo sprejeto v Jugoslaviji«, je poročal Stevenson. Purić je celo menil, da bodo sklepi Avnoja samo koristili njegovi vladi.

Toda Purić je že naslednjega dne, 7. decembra 1943, zahteval, naj Britanci zgoraj navedeno izjavo v celoti posredujejo generalu Draži Mihailoviću. Pritoževal se je, da je BBC objavila samo odlomke iz tega sporočila, katerega besedilo je begunska vlada priložila in ga po ustaljenem običaju označila kot strogo zaupno s št. 3569.

Iz dosegljive dokumentacije ni razvidno, ali je britanska vlada ustregla tej Puićevi zahtevi ali pa je kraljevska vlada svojo izjavo sporočila po lastnih kanalih voditelju četniškega gibanja. Vsekakor je opazovalna britanska služba že 9. decembra 1943. leta zabeležila naslednjo izjavo Centralnega jugoslovanskega nacionalnega komiteja, istega dne pa jo je sprejel tudi jugoslovanski informacijski urad begunske vlade:

Mihailović »misli in čuti nacionalno«

»Izjava jugoslovanske vlade v Kairu o ustanovitvi tako imenovane ‚partizanske začasne vlade v Jugoslaviji' je naredila globok vtis v vseh slojih našega naroda v deželi. Že dolgo časa je bilo treba takšno izjavo pričakovati. Narod je bil prizadet v svojih demokratičnih čustvih spričo nedoločenega stališča naše vlade do terorističnih akcij partizanov v Jugoslaviji. Če ne v zavezniških državah, pa je tu v Jugoslaviji povsem jasno, kaj si žele, za čem stremijo ter si na vse kriplje prizadevajo komunisti, pa naj se imenujejo partizani ali pa Narodnoosvobodilna vojska. Našemu narodu je bilo nerazumljivo, da zakonita vlada v Kairu ne more razumeti tako preproste stvari. Vsakdo, ki čuti in misli nacionalno, vsakdo, ki je proti vsem vrstam diktature, pa naj bodo leve ali desne, ve bolj kot kdaj poprej, da je njegovo mesto v vrstah redne jugoslovanske vojske, ki ji v imenu kralja poveljuje general Mihailović.

Naš narod je z veliko bolečino zvedel, da vladi ni bilo dovoljeno stopiti v stik po radiu in vplivati na svoj narod, da bi odvrnila tolikšno škodljivo propagando sovražnika, od katere je komunistična propaganda na enem od prvih mest. Sedaj je našemu narodu tudi jasno, zakaj vlada ne more vsaj z denarjem pomagati širokim množicam prebivalstva v tistih nesrečnih pokrajinah Jugoslavije, kjer povsem pustoši lakota.

Vsi se slednjič vprašujejo, mar narod, ki se je skrajno nesebično postavil na stran Velike Britanije v času, ko je bila ta sila sama samcata na bojnem polju, in ki je svojo zvestobo zaveznički stvari plačal s sorazmerno večjimi izgubami kot katerikoli narod v Evropi, ne zasluži tega?« je sporočila »uradna novinarska agencija demokratične Jugoslavije v svobodnih gorah Jugoslavije«.

Z »zajednico« proti bratstvu in enotnosti

Še ped drugim zasedanjem AVNOJ je Draža Mihailović 22. novembra 1943. leta poročal o »proglasitvi črnogorske sovjetske republike« in dodal: »Doslej so že bile Žička, Ostroška in Bihačka, in vse te republike so propadle, kot bo propadla tudi ta.« Slednjič je begunska jugoslovanska vlada v Kairu 31. decembra 1943. leta objavila še uradno izjavo, češ da je partizanska vojska zaradi napačne taktike pretrpela nepopravljive izgube. Razjezil se je celo sam britanski predsednik vlade Winston Churchill in menil, da je treba take izjave cenzurirati, begunsko vlado pa opozoriti, naj ne onemogoča odnosov z britansko vlado. Churchill je že 25. decembra 1943. leta brzojavno vprašal zunanjega ministra Edena: »Kaj je v dozdevni izjavi kairskega predstavnika jugoslovanske vlade res napisano, da je Tito slepar? Vse to natolcevanje bo Jugoslovane drago stalo.«

Drugo zasedanje Avnoja v Jajcu je pozvalo narode Jugoslavije k bratstvu in enotnosti. Četniški kongres v vasi Ba v Srbiji je januarja 1944. leta na te sklepe odgovoril z ustanovitvijo »Jugoslovanske demokratske zajednice«. Vemo, da je bila že 1935. leta v kraljevini Jugoslaviji ustanovljena »Jugoslovanska radikalna zajednica«.

DUŠAN BIBER

78 7. januar: PARLOV SVETOVNI PRVAK – Puljčan Mate Parlov je z zmago nad Argentincem Cuellom osvojil naslov svetovnega prvaka v polteški kategoriji poklicnih boksarjev.

31. januar: RADIO JUGOSLAVIJA – V Beogradu je začel delovati radio Jugoslavija, njegov program pa je namenjen predvsem tujini.

8. februar: PLENUM KULTURNIH DELAVCEV – V Ljubljani je bil simpozij »Kultura revolucija in sedanji čas«, na katerem so ustanovili plenum kulturnih delavcev osvobodilne fronte.

7. marec: TITO V ZDA – Na povabilo ameriškega predsednika Jimmyja Carterja je predsednik Josip Broz-Tito odpotoval na tridnevni prijateljski in uradni obisk v ZDA.

3. april: KONGRES ZKS – Na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani se je začel osmi kongres ZK Slovenije. Med pomembnimi dokumenti je kongres sprejel resolucijo o nalogah ZK pri nadaljnji družbeni preobrazbi, hitrejšem in enakomernejšem gospodarskem in socialnem razvoju na temelju produktivnosti in drugih kakovostnih dejavnikov razvoja.

20. junij: KONGRES ZKJ – V Beogradu se je začel 11. kongres ZK Jugoslavije, ki se ga je udeležilo 4500 delegatov in gostov, trajal pa je do 23. junija. Uvodni referat je imel predsednik ZKJ Josip Broz-Tito z naslovom »ZKJ v boju za nadaljnji razvoj socialističnega samoupravljanja in neuvrščene Jugoslavije«.

25.–30. julij: KONFERENCA MINISTROV NEUVRŠČENIH – V Beogradu je bila konferenca zunanjih ministrov neuvrščenih držav. Ob tej priložnosti je Tito tudi rekel: »Brez politike neuvrščenosti bi bil svet danes drugačen. Ne le, da bi bil v masikaterem pogledu siromašnejši, temveč bi hladna vojna, ki je v tistem času dosegla že orjaške razsežnosti, lahko privedla do nove katastrofe.«

21.–23. november: KOLEKTIVNO VODSTVO – V Beogradu je bil osmi kongres Zveze sindikatov Jugoslavije, na katerem je dal predsednik Tito pobudo za uvedbo kolektivnega vodenja, večjo odgovornost in enoletni mandat.

79 10. februar: UMRL EDVARD KARDELJ – Po večletni bolezni je v ljubljanskem Kliničnem centru umrl revolucionar, narodni heroj, član predsedstva SFRJ in član predsedstva CK ZKJ Edvard Kardelj. Žaro s posmrtnimi ostanki Edvarda Kardelja so 13. februarja položili v grobnico narodnih herojev v Ljubljani.

15. april: POTRES V ČRNI GORI – Črnogorsko primorje je prizadel katastrofalni potres, ki je terjal več kot 100 življenj in povzročil nepopravljivo gmotno škodo.

15. maj: JUGOSLOVANI NA MOUNT EVERESTU – Jugoslovanska naveza Štremfl – Zaplotnik se je povzpela na najvišjo goro sveta – 8848 metrov visoki Mount Everest.

20. junij: USTANOVLJENA VOJVODINSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI – V Novem Sadu je skupščina SAP Vojvodine sprejela zakon o ustanovitvi vojvodinske akademije znanosti in umetnosti.

3. september: ŠESTA VRHUNSKA KONFERENCA NEUVRŠČENIH DRŽAV – V Havani se je začela šesta vrhunska konferenca neuvrščenih držav. Na njej je sodelovalo 95 polnopravnih članic, 11 opazovalk in 8 gostov. Jugoslovansko delegacijo je vodil Josip Broz Tito, ki je v svojem nastopu obsodil tezo o tako imenovanem naravnem zavezništvu in se zavzel za dosledno neodvisno in neblokovsko usmeritev gibanja. Konferenca mu je s posebno resolucijo izrekla najvišje priznanje za zasluge, ki jih je imel za gibanje neuvrščenih.

15. september: OSME SREDOZEMSKE IGRE – V Splitu je predsednik Tito odprl osme sredozemske igre.

27. september: JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKA MEJA – Mešana jugoslovansko-italijanska komisija je v skladu z osimskimi sporazumi dokončno začrtala meddržavno mejo na kopnem.

17. oktober: NOBELOVA NAGRADA ZA MIR – V Jugoslaviji rojeni materi Tereziji (doma iz Skopja) so za njeno humanitarno delo v Indiji podelili Nobelovo nagrado za mir za leto 1979.

80 20. januar: PRVA JUGOSLOVANSKA ZMAGA V TEKMOVANJU ZA SVETOVNI POKAL – Bojan Križaj je dobil jubilejni slalom v Wengnu (Švica) in s tem dosegel svojo in hkrati tudi jugoslovansko prvo zmago na tekmovanju za svetovni pokal.

2. februar: PLOČE SE PREIMENUJEJO V KARDELJEVO – Mesto Ploče so na posebni slovesnosti poimenovali po Edvardu Kardelju in se poslej imenuje Kardeljevo.

26. marec: ZAKON O ODPRAVI POSLEDIC POTRESA V ČRNI GORI – Zvezni izvršni svet je sprejel zakon o odpravi posledic potresa v Črni gori; republike in pokrajini bodo do konca leta 1989 zagotovile več kot 53 milijard dinarjev pomoči.

4. maj: UMRL JOSIP BROZ-TITO – V Kliničnem centru v Ljubljani je umrl predsednik SFRJ, predsednik ZKJ, maršal Jugoslavije, vrhovni poveljnik oboroženih sil SFRJ in trikratni narodni heroj Josip Broz-Tito.

8. maj: POGREB PREDSEDNIKA TITA – V Beogradu so v Užiški ulici številka 15 na Dedinju pokopali predsednika Tita. Pogreba se je poleg številnih delegacij iz vseh krajev Jugoslavije udeležilo tudi 208 delegacij iz 126 tujih držav.

15. maj: PREDSEDNIK PREDSEDSTVA SFRJ – Na seji predsedstva SFRJ so za predsednika izvolili Cvijetina Mijatovića, za podpredsednika pa Sergeja Kraigherja.

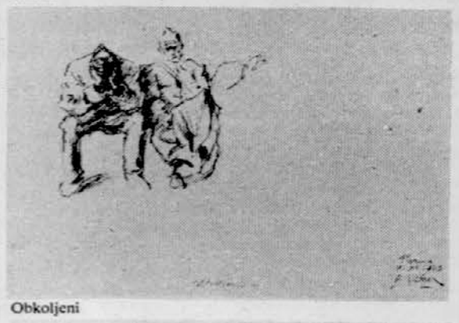
24. junij: PREDSEDNIK ZDA V JUGOSLAVIJI – Na obisk v Jugoslavijo je dopotoval ameriški predsednik Jimmy Carter.

19. julij: MOST NA OTOK KRK – Predsednik predsedstva SFRJ Cvijetin Mijatović je odprl »Titov most«, ki povezuje otok Krk s kopnim.

19. julij – 3. avgust – OLIMPIJSKE IGRE V MOSKVI – V Moskvi so bile 22. letne olimpijske igre, na katerih so zlati kolajni za Jugoslavijo osvojili košarkarji in boksar Slobodan Kačar (kategorija do 81 kg).

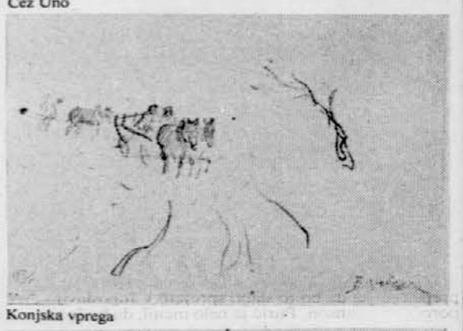
Hašani

Obkoljeni

Čez Uno

Konjska vprega

Slovenija ob povratku

Dragomlja vas

Boj proti šolskemu zvoncu, za šolo brez vrat, sredi življenja

Mama pripoveduje: »Moj sin Marko je imel pet let, ko so napovedovali reformo osnovne šole. Bala sem se je, ljudje se pač bolje počutimo v nekem ustaljenem redu, novotarije sprejemamo za vsiljene, težko jim zaupamo. Srčno sem upala, da bo ob sedmem letu mojega sina ta nova šola že umirjena, da sin ne bo poskusni zajček. Ampak oni so še kar naprej govorili o reformi. Potem je šel na srednjo šolo pa na univerzo in so še zmerom govorili o reformi. Sin se je zaposlil, prišel od vojakov, se poročil, dobil sina. Vnuk ima zdaj pet let, a še ka naprej govorijo o reformi. Vidite, in spet srčno upam... Zdaj za vnuka.«

Ta mama je zdaj že precej let upokojena. Vnuk je nemara že prerasel osnovno šolo, lahko da celo srednjo, vseeno kaj. Morebiti bi že vojake odslužil, se poročil in imel petletnega sina. Razlika bi bila le v tem, da zdaj ne bi mama upala za sina niti ne babica za vnuka, marveč prababica za pravnuka in druga babica za svojega vnuka pa tretja mama za svojega sina. In tako dalje.

Ali pa narobe: Sin Marko se je tudi nekoč zbal nove šole in zaželel, da bi bila nepoznana novotarija kar najbolje podobna stari šoli. To se ni zgodilo takrat, ko je on hodil v šolo, ko jo je sam in prvič doživljal, ko jo je sprejel za svojo, edino, ki jo je zares poznal. V tisto novo šolo, ki je prihajala za to njegovo, je najbolj podvomil, takrat ko je imel njegov sin Luka pet let. Tudi ta Luka je spet najbolj zaupal v svojo šolo in mnogo manj šolski novotariji ob petem letu sina Albina. In tako dalje.

Spomini določajo mnenje

Vsi sinovi so šli v službe. Tudi očetje so zaposleni, mame prav tako. Babice in dedki enako, ali so pa vsaj bili. Prababice in pradedki najbrž tudi. Med njimi je bil kateri nemara kakšen ugleden tovariš, vplivna tovarišica, znabiti direktor ali celo predsednik česa, odbornik na občini, okraju ali krajevni skupnosti, v izobraževalni skupnosti ali šolskem svetu, delegat. Skoraj zagotovo je bil, ali je pa še. Kako je tam meril šolsko reformo, njeno življenje in njen dih? Z zagledanostjo v staro pač, prababica je slavila svojo šolo in ne Markove, tudi Luka svojo in ne Albinove. Markova mama si ni očitala, da bi Markovi šoli pretirano pomagala do reforme, tuddi Lukova mama si ni pretegnila rok za novotarije v sinovi šoli. Ded in oče Marko tudi ne, ravno tako ne oče Luka. In tako dalje.

Reforma je torej tvegana stvar, šolska dvakrat. Odrasli je ne sprejemajo za svojo, ker je ne doživijo. O njej večinoma le slišijo, berejo, zanjo delajo, a ne z navdušenjem. Doživljajo jo otroci, dijaki, študentje, ampak ti nimajo besede, vprašani so za oceno, ne za mnenje. Posvojijo jo, a ko odrastejo in imajo besedo, prihaja že nova reforma, ki pa je ne priznavajo za svojo. In tako dalje. Novo merijo z očmi svojih spominov, z dobršno zagledanostjo v zanesljivost preizkušenega. Ne ljubijo nemira, tudi ustvarjalnega ne, če ga je na kupe. Velik ustvarjalni nemir ni splošna odlika, je prej poseben dar. In kdor se s takim žarom poloti šolske reforme, mora računati s tem, da ga prijatelji in neznanci ne bodo objemali in mu poklonov nosili v dar. Še desetino bo težko dobil, če ne bo obvezna. Raje bi jo dali za staro šolo, to pač, če bi le mogli izbirati. Že leta 1958, ko se je poenotila osnovna šola in z njo zginila nižja gimnazija je bilo tako. Tudi okoli leta 1960, ko je v srednjo šolo vdrl nemir proizvodnih želja in se je strokovna šola prvič razšolala. Prav tako potem ob nameravanih zavrtljajih v visokem šolstvu in rojstvu stopenjskega študija ter višjih šol. Še zlasti ob prvih poskusih delitve srednjega šolstva na splošno in strokovno časovno obdobje in s spogledovanji z desetletko v sedemdesetih letih. Nič manj v osemdesetih ob prvih korakih srednješolske reforme pa visokošolske in osnovnošolske.

Pravica še ni dolžnost postala

Pred dobrimi desetletjem, ko so v slovenski skupščini še poslanci sedeli, se je eden izmed najmlajših trmasto boril za večje soodločanje mladine v šoli, za priznanje njihovih samoupravnih pravic. Dosegel je svoje, ampak tisti hip ga je že nekdo izza predsedniške mize vprašal: »Saj menda ne misliš, da bi dijaki in študentje samoupravno sodelovali tudi pri gospodarjenju? V pedagoškem procesu, to že.« Mladi poslanec je nekaj zamomljal in se skoraj ni upal naravnost povedati, da je hotel oboje. Danes je obojna samoupravna pravica učencev in študentov z zakonom postavljena. Pot do teh pravic je bila dolga, a še zmerom pravica ni spoznana tudi za dolžnost.

Proizvodno delo. Kdaj že smo imeli učitelje, ki so učence osnovnih šol učili vrtnarstva, čebelarstva, gospodinjskih del! Stoletja nazaj bi segal pogled. Delo pri mojstru! Pomnimo ga, odkar lahko govorimo o šolanju za delo ali, po novem, za začetek dela. Osnovne šole v Sloveniji so že pred skoraj dvema desetletjema začele precej množično voditi učence na seznanjanje s proizvodnim delom v tovarni in na kmetijskem posestvu, posebno na Štajerskem, mi bi pa danes radi Ameriko odkrivali, ko nekaj celodnevnih šol sklepa s tovarnami samoupravne sporazume o sodelovanju osnovnošolcev v nekem delu proizvodnega procesa. In nekatere gospodarske organizacije se obnašajo, kakor da nikoli doslej še ne bi slišale o praktičnem pouku učencev strokovnih šol v svojih obratih.

Novemu ne ploskajo

Rojstvo celodnevne šole je bilo pred desetletjem pospremljeno z zastavo in godbo v uradnih zaznamkih in z zvrhano mero dvomov v zasebnih pogovorih. Visoko je bil postavljen njen cilj, starši in stari starši pa so v njej velikokrat gledali spomine na tiste čase, ko so oni sami morali v šolah po pouku za kazen stokrat napisati »v šoli nisem poslušal in se nisem učil«, ko so s palico dobili po prstih, ko so njihove mame nosile koline in kure gospodu, da bi sin izdelal.

To razhajanje med ciljem in skušnjo je nadvse značilno za našo šolsko prakso. Kakšno desetletje pred uradnim začetkom celodnevne šole na Slovenskem so že bile v sindikatih precej močne ideje o taki osnovni šoli, ki ji danes pravimo celodnevna. Zagledani v staro nikjer niso ploskali pobudniku za novo, še manj pomagali. Tudi potlej, ko je ideja dobila tako rekoč slovensko državno podporo, je bila pospremljena v svet s špalirjem dvomljivcev. Ni dokazov, ampak moremo domnevati, da je bilo precej storjenega, da ideja ni uspela tako, kot je bila zamišljena – ne s pestmi zoper njo, marveč z rokami v žepu. Tako se je zamisel o neki boljši šoli – šoli z več posluha in časa za svet dela in za pripravo na človekovo dejavno življenje v naši novi družbi – spustila na tla dvomov, nezaupanja, pristala je na obrobju sivega šolskega vsakdana in brez moči, da bi množico sosednjih šol in okolij potegnila za seboj navzgor. Velik vzgon za pospešen napredek osnovne šole je zamrl, pobudniki sedanjih notranjih sprememb v osnovnem šolstvu se skoraj bojijo besede reforma, kajti ta beseda ni priljubljena in umirjeni presnovi osemletke lahko prej škodi kot koristi.

Okovi tradicionalizma pokajo

Ali je z zastojem celodnevne šole zastala tudi gospodarska in pedagoška demokratizacija osnovnega šolstva? To pa zagotovo ne. Ravno v tem je najbrž bistvo stvari: tisto, kar je sin sprejel za svoje, bo kot oče uresničeval in razvijal naprej, če mu bo dano. Kar je raslo na take róke, dolgo kot drevo, se je utrdilo v rasti. Zanos mladega poslanca, ki je v slovenski skupščini bil tiho vojno za samoupravne pravice mladih, je takrat dosegel zgolj zunanjo zmago, v spoznanjih premnogih staršev še ne. Danes so stvari drugačne, mladina ima te pravice, če jih hoče, možnost ima. Tako bo z idejo celodnevne šole, v njej se je začel boj zoper šolski zvonec, za šolo brez vrat in sredi življenja. Šolskemu tradicionalizmu so tam začeli močno pokati železni okovi, ne da bi se tudi raztrgali. Te sile so v njej dobile oporo in pospešek.

Dokončalo pa se bo to nemara čez dvajset let, ko bo današnja šola živela v spominih in ko bo pozabljen izvor. Enako bo s proizvodnim delom in z reformo reforme srednje šole, za katero bijejo danes sveto vojno.

Naša napaka v vseh šolskih reformah je nemara v tem, da novo poskušamo gledati predvsem z očmi, zazrtimi nazaj, da se novih zamisli poprijemamo na stare načine. Tako vsaka zamisel zastane nekje na sredi poti, pa naj bo še tako dobra. Zmaličimo ji njen smisel, celo prevrednotimo ga, ne damo ji do cilja. Za našo srednješolsko reformo smo dobivali pohvale v svetu kot pravijo, češ da je v zamisli izredna, v našem vsakdanu je deležna graj in dvomov da malo takega.

To polje je posejano z nezaupanjem in iz njega ne more zrasti samo pšenica. A vendarle se generacije mladih hranijo na njem za življenje in za delo. Bo tudi tu obveljalo tisto, da oče in mati sprejemata za svojo predvsem tisto šolsko pot, ki sta jo kot otroka sama doživljala?

Drugače skoraj ne more biti. Strokovnjaki to vedo in pedagoški delavci so vestno opominjali na staro izkušnjo. Zdaj se tudi tu že kaže, da je bil cilj za eno šolsko generacijo previsok in da ga ne bo mogoče doseči v enem skoku. Z nekoliko več miru in strokovnega posluha bi lahko predvidevali, da Lukova mama in babica ne bosta z vsemi močmi rinili naprej voza z Lukovo novo šolo, ker pač bolj zaupata vsaka v svojo, in da bo to opravil šele Luka sam za sina Albina. Ampak, ker ima babica rada vnuka in ker ga imata rada tudi mati in oče, bodo kljub vsemu vse napravili, da mu bo dobro, da bo veliko znal in veliko koristnega naredil v svojem življenju.

Torej ni verjeti, da bi o novem v šoli mislili le sivo in črno, kot se kaže navzven. Več je narejenega za njen razvoj, kot se rado sliši. Vedeti pa moramo, šolski mlini meljejo počasi, da pot k novemu vodi samo skozi vse zadržke in dvome in da se vse novo šele v njih utrjuje in dopolnjuje, če ima v sebi za to dovolj moči.

JANKO SVETINA

Občina je samoupravna in temeljna družbenopolitična skupnost, ki temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi.

V občini delovni ljudje in občani ustvarjajo in zagotavljajo pogoje za svoje življenje in delo, usmerjajo družbeni razvoj, uresničujejo in usklajujejo svoje interese, zadovoljujejo skupne potrebe ter uresničujejo oblast in upravljajo druge družbene zadeve.

Funkcije oblasti in upravljanja drugih družbenih zadev se razen tistih, ki se po ustavi uresničujejo v širših družbenopolitičnih skupnostih, uresničujejo v občini.

Pri uresničevanju svojih skupnih interesov ter pravic in dolžnosti v občini odločajo delovni ljudje in občani, organizirani v temeljne organizacije združenega dela, krajevne skupnosti, samoupravne interesne skupnosti, druge temeljne samoupravne organizacije in skupnosti, druge oblike samoupravnega združevanja in v družbenopolitične organizacije, s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem ter po delegacijah in delegatih v občinski skupščini in drugih organih samoupravljanja. (Ustava SFRJ, člen 116)

Avnoj – štirideset let vir našega navdiha

(nadaljevanje s 17. strani)

Vsakokratni 29. november ima svoje obeležje, svoje poudarke. Tokratni pogled na štiri desetletja, naj bo še tako kritičen, še tako brezkompromisen do vseh slabosti, nas kljub vsemu mora hrabriti. Zaradi vsega, kar smo dosegli, kar vsi vidimo in čutimo, pa tudi zato, ker vemo, kaj moramo v bodoče delati. V Dolgoročnem programu ekonomske stabilizacije smo z marksistično analizo družbenih razmer in procesov razkrili objektivne in subjektivne vzroke za sedanje težave ter poenotili poglede na poti za njihovo reševanje. Odločno smo rekli ne vsem tistim silam in tendencam, ki odtujujejo presežno delo od delavcev, ki hočejo krepiti tehnokratski in državni monopol odločanja o tokovih razširjene in celotne družbene reprodukcije.

Na kongresih zveze komunistov smo opozorili, da se s procesom krepitve socialističnega samoupravljanja hkrati zaostruje spopad novega in starega. Sile socialističnega samoupravljanja si na osnovi ustave in zakona o združenem delu prizadevajo uveljavljati in razširjati odnose, v katerih bo delavec v temeljni organizaciji združenega dela skupno z drugimi delavci, s katerimi je proizvodno in poslovno povezan v različne oblike samoupravne organiziranosti združenega dela in prek delegatskega sistema v samoupravnih interesnih skupnostih, krajevnih skupnostih, občini, republiki in federaciji, odločal o pogojih in rezultatih svojega dela v celoti, skratka, da bo odločilen subjekt v vseh odnosih v družbeni reprodukciji. Pri tem se neizogibno spopadajo s skupinskolastninskimi in državnolastninskimi težnjami in strukturami oziroma centri, ki se ne morejo sprijazniti, da minevajo časi, ko so imeli v rokah škarje in platno in so v zavezništvu z interesi, ki so bili privilegirani v zaprtem administrativno-etatističnem gospodarstvu, z okrnjenim delovanjem tržnih zakonitosti in s spregledovanjem kakovostnih dejavnikov gospodarjenja, odločali v imenu delavcev in delovnih ljudi.

Ne slepimo se, da je moč nakopičene probleme pospraviti čez noč, z nekaj deklaracijami in sklepi. Marsikje nas pravi spopadi šele čakajo. Naše osnovno vodilo in tudi merilo uspešnosti mora biti, kako bomo iz tistega, kar že imamo v proizvodnih in kadrovskih potencialih – in tega ni malo – iztisnili več in gospodarili bolje, predvsem bolj kakovostno. Ponavljajoče se razprave pretežno o delitvi zdaj dinarjev zdaj deviz mora na vseh ravneh zamenjati organizirano in do skrajnosti usklajeno prizadevanje subjektivnih in strokovnih sil, celotnega socialističnega samoupravljanja, da bi ustvarili več dinarjev in deviz in da bi začeli delovati bolj dohodkovno in interesno povezano, produktivno, bolj ekonomično. Naša perspektiva in rešitev torej ne more biti v večnih zahtevah po nekakšnih pravičnejših prerazdelitvah že sicer skromnega dohodka, v stalnih omejevanjih na vseh področjih, ampak v zagotavljanju možnosti za rast zdrave, na izvozu in realni domači porabi temelječe proizvodnje, v zavzemanju za povečanje s poštenim in prizadevnim delom ustvarjenega družbenega in posamičnega dohodka. Izraziteje bi morali stimulirati posameznike in kolektive, ustvarjalne, proizvodne in znanstvene delavce na vseh področjih – tudi z višjimi osebnimi dohodki – za njihov prispevek h kvalitetnejšemu gospodarjenju, zlasti tudi za njihovo večje vključevanje v mednarodno delitev dela. Povprečništvo, ki se ga – kljub vsemu – še vedno gremo, zavist slabih, ki ne morejo v korak z zahtevami našega časa, marsikdaj prevpije glas sposobnih in boljših in že postaja resna razvojna ovira. To je politično-ekonomsko vprašanje, ki se še vedno premalo resno obravnava.

Z akcijo za kvalitetne spremembe v naši družbi moramo presegati skrajnosti, s katerimi smo bili in smo soočeni, češ da je moč razmere spreminjati z nekakšnim samodejnim ekonomskim tokom ali pa zgolj s subjektivno akcijo. Uspeh lahko dosežemo s sočasnim vplivom in pritiskom ekonomske politike in z usklajeno dejavnostjo socialističnih subjektivnih sil, z znanostjo vred, predvsem pa z dejavnostjo vseh delov združenega dela.

Zdaj je pravzaprav poglavitno in najpomembnejše, kako se bodo postavile organizirane socialistične sile z zvezo komunistov, ne samo načelno, ampak konkretno, nasproti posameznim pojavom, ki lahko v vsakdanji socialistični praksi pomenijo približevanje ali odtujevanje delovnih ljudi dejanski oblasti. Tu pa je nešteto izzivov in priložnosti za vse. Gre tudi za ustvarjanje razmer za boljše posamično in kolektivno gospodarjenje, za večje spoštovanje ekonomskih zakonitosti in enotnega jugoslovanskega trga, kakršnega opredeljuje ustava, za zaostrovanje posamične in splošne discipline in odgovornosti, za utrjevanje ekonomskih in političnih odnosov v federaciji na novih osnovah prek dohodkovnih povezav, prek samoupravne integracije dela in sredstev. Ali bomo znali zastaviti ekonomsko politiko na vseh ravneh tako, da bo spodbujala tak razvoj? Kje so vzroki, da – denimo – dohodkovni odnosi niso dovolj razviti? Nihče ne analizira, zakaj ekonomska politika z instrumentarijem bolj ne sili ekonomske subjekte v takšno sodelovanje, zakaj bolj ne stimulira tega povezovanja, ki je eden izmed poglavitnih pogojev za funkcioniranje enotnega jugoslovanskega trga in za razbijanje vsakršnih lokalizmov in republiških samozadostnosti. V dolgoročnem programu imamo jasna izhodišča in usmeritve za preoblikovanje ekonomske politike od občin do federacije. Čim prej in tem bolje jih moramo konkretizirati, ne pa da v organih, ki so po ustavi dolžni predlagati ustrezne strokovne rešitve, omahujejo in celo polemizirajo z rešitvami iz dolgoročnega programa. Prenehati moramo zgolj z ugotavljanjem razmer na posameznih področjih in začeti te razmere tudi zavestno spreminjati. Obračunati moramo s čakanjem, oportunizmom in pragmatizmom, ki ne izbira sredstev za posamezne cilje, ki ne upošteva našega družbenoekonomskega in družbenopolitičnega bistva; delovati moramo tako, da bomo krepili položaj delavca v temeljni organizaciji združenega dela, njegove neposredne povezave s celotnim združenim delom do vrhov vsakršne oblasti. Gre za to, ali ga bomo utrjevali v svobodi odločanja o pogojih in rezultatih dela, ali pa krepili odtujene centre etatistične in tehnokratske moči in delavcu priznavali zgolj pravico do nekakšne participacije pri upravljanju, kot bi lahko sodili po nekaterih predlogih in razmišljanjih, ki hočejo razbijati temeljne organizacije in dejansko vlogo delavcev v njih. Ne more biti res, da sedanje zapletene razmere ne gredo na roko nadaljnjemu razmahu izvirnih demokratičnih oblik družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja, nadaljnji uveljavitvi delegatskega odločanja. Seveda upada interes za delegatsko odločanje, ker namesto delegatov odločajo drugi. Normalnega izražanja samoupravnih interesov, realnih razlik, ne bi smeli takoj spreminjati v nekakšne afere ali sumničenja. Dejstvo, da vse bolj odkrito, brez ovinkov odsevamo samoupravne poglede in interese, seveda ni znamenje krhkosti, ampak moči naše skupnosti, da se z razlikami sooča in da jih presega. To je dokazilo višje stopnje samoupravne demokracije, to je vsakič znova potrdilo, da v naših razmerah ne more in ne sme nihče uzurpirati izvirnih pravic delovnih ljudi, občanov, narodov in narodnosti, pa čeprav pod samoupravno fasado. Resda nam še marsikje manjka kulture samoupravnega političnega dialoga, marsikatera, zlasti ekonomska vprašanja se prehitro spolitizirajo in se jim daje videz političnih ali celo mednacionalnih konfliktov, kar probleme po nepotrebnem zaplete ali dramatizira. Resda se velikokrat prepočasi doseže dogovor o problemih, za katere ustava zahteva soglasje. Pri tem gre neredko tudi za pomanjkanje subjektivne volje, velikokrat za objektivna protislovja. Izhode moramo iskati v večji strpnosti in medsebojnem upoštevanju argumentov. Ko se stvari zapletajo, moramo analizirati vzroke, zakaj ne pride do dogovora, in iskati ustrezne sporazumne rešitve. Nedvomno gre tu za veliko odgovornost političnih sil, zlasti zveze komunistov. Nikakor pa tega načina reševanja skupnih vprašanj ne smemo zamenjati s sistemom pritiskov večine ali z nasilnim »discipliniranjem« in zanikanjem delegatskih mnenj in usmeritev. To bi bilo opuščanje samoupravnih načel! To bi bilo tudi v nasprotju z avnojskimi vodili. Namreč, republike in pokrajini oziroma narodi in narodnosti, združeni v SFRJ, suvereno odločajo o ustvarjenem presežnem delu, o svojem in skupnem gospodarskem, družbenem in političnem razvoju, za katerega so skupaj in vsaka posebej tudi odgovorne. Na to ne bi smeli pozabljati razni »reformatorji« doma in kritiki in svetovalci zunaj, ki bi hoteli kar ukiniti to zgodovinsko dejstvo nove Jugoslavije, ki jih moti ekonomska samostojnost narodov in narodnosti, pri čemer ustvarjajo najrazličnejše konstrukcije in sumničenja zoper nacionalne ekonomije. Le kaj bi ostalo od resnične enakopravnosti in samostojnosti jugoslovanskih narodov, če bi njihovo nacionalno emancipacijo zavezali zgolj na nekatera kulturna, folklorna, politična in jezikovna vprašanja, ki ne bi imela svoje osnove v ekonomski samostojnosti in soodvisnosti na enotnem jugoslovanskem trgu? Z ustavo in zakoni smo zavarovali pravico, da odločajo o rezultatih dela tisti, ki jih ustvarjajo, da bo vsak razpolagal z rezultati svojega dela in da je ekonomsko odgovoren za te rezultate. Vendar je tudi socialistična solidarnost in vzajemnost bistvena sestavina našega sistema. Tako je tudi politika zmanjševanja razlik v gospodarski razvitosti socialističnih republik in socialističnih avtonomnih pokrajin, kar je eden izmed pogojev za enakopravnost narodov in narodnosti, trajna opredelitev naše socialistične revolucije. Uresničevati je moramo vse bolj s samoupravnim povezovanjem združenega dela, uveljavljanjem dohodkovnih odnosov ipd., ne pa s prelivanjem dohodka s pomočjo državne prisile ali stihije trga. To ne velja le za odnose med socialističnimi republikami in socialističnima avtonomnima pokrajinama, ampak tudi v okviru posamezne republike in občine. Kritičen odnos moramo imeti do etatističnih teženj in pritiskov tako v Sloveniji kot drugje.

Še vedno imamo opraviti s svojevrstno obsedenostjo, ki skuša vse pomanjkljivosti in oportunizem v praksi, v tekoči ekonomski in razvojni politiki opravičevati in jih naprtiti sistemu socialističnega samoupravljanja. Govoriči se o nekakšni splošni neodgovornosti ali kar odgovornosti vseh za vse To ni res! Ni se možno skrivati za formalne določitve samoupravnih organov in delegatskih skupščin, ki marsikdaj niso vedele za prave dimenzije problemov. Ali lahko rečemo, da smo vsi odgovorni za čezmerno zadolževanje v tujini, ne da bi hkrati zagotovili mehanizem, da tisti, ki jemlje posojilo, tega tudi vrne sam ali v dogovoru z drugimi? Ali smo vsi odgovorni, da je Narodna banka Jugoslavije najemala posojila, da jih je lahko tisti, ki jih je rabil, kupoval na deviznem trgu, svoje blago pa drago prodajal na domačem trgu? Kako sta pri tem izvajala ustavne naloge Zvezni izvršni svet in Narodna banka Jugoslavije? In še bi lahko naštevali. V svetu zaradi neuspešnosti in nedoslednosti zamenjujejo vlade, poslovodne ekipe, odgovorne funkcionarje, ne pa družbeni sistem, kot se to hoče pri nas. Odgovornost moramo v slehernem okolju neposredno povezati z izvajanjem oziroma neizvajanjem stabilizacijskih zadolžitev. Tako bo odgovornost postala dejanski sestavni del socialističnega samoupravljanja, vsakdanjega dela in odločanja in lahko jo bomo konkretizirali dosledno in na najhumanejši način. Ljudi ni treba kritizirati in odstranjevati na podlagi površnih opazovanj in subjektivističnih ocen, temveč na podlagi javnega in argumentiranega ocenjevanja rezultatov dela vsakega posameznika ali kolektiva, na podlagi soočanja med razglašenim in dejanskim.

V samoupravnih organih, v institucijah našega sistema, v delegatskih odnosih moramo dosledno izpeljati sistem javnega in demokratičnega dogovarjanja o posameznih vprašanjih ekonomske in sploh družbene politike, iskati in ponujati različne rešitve, izvajanje in kvaliteto sprejetih odločitev pa sproti kontrolirati, da bi lahko objektivno ocenjevali in izvajali konsekvence tako za dobro kot za slabo delo, z odpoklici ali odstopi vred. Skladno s potrebami časa in novimi nalogami bomo morali pogumneje iskati in oblikovati nov lik politika, aktivista, nov lik gospodarstvenika, ki ni sprt s poslovnostjo, pa tudi ne s samoupravljanjem. Če je bilo še včeraj merilo uspešnosti posameznih političnih in gospodarskih kadrov predvsem število, četudi sumljivih investicij, če so bile posebna odlika problematične naveze s centri oblasti, potem bo moralo biti zdaj potrdilo dobrega dela predvsem stopnja razvitosti samoupravnih odnosov ne samo znotraj TOZD, ampak v najrazličnejših dohodkovnih in drugih povezavah s celotnim združenim delom, sodobna organizacija proizvodnje, nivo usmerjenosti v mednarodno delitev dela, stopnja produktivnosti, uporaba znanosti itd. Prav tako pa bi morali preprečiti, da bi se kot kandidati za vodilna mesta – od temeljne organizacije do federacije – pojavljali ljudje, ki so v neposredni preteklosti s svojo neodločnostjo ali napačno usmerjenostjo prispevali h kopičenju ali zaostrovanju sedanjih težav.

Sklepni del dolgoročnega programa stabilizacije posebej poudarja, da je resno zaostajanje razvoja socialističnega samoupravljanja, poleg počasnega zaznavanja in neurejanja protislovij našega družbenega razvoja in njegovih materialnih osnov ter vpliva svetovne ekonomske krize, eden poglavitnih vzrokov naše ekonomske krize. Še več! Tudi najnovejše izkušnje kažejo, da bi vsaka drugačna pot, kot je socialistično samoupravljanje, ki je dosledno grajeno na razredni razsežnosti naše socialistične revolucije, zavrla razvoj slovenske in jugoslovanske družbe in nas potisnila v nerešljiva družbena protislovja in globoko družbeno krizo. Tudi sedaj, ko smo v težavah, ko iščemo pota naprej, je AVNOJ vir našega navdiha. Pri avnojskih principih vztrajamo, čeprav bi nas nekateri radi speljali na stranske poti. Tito je nekoč dejal: »Smer, ki smo jo ubrali, se pravi samoupravljanje, je tista sila, ki bo ohranila Jugoslavijo kot enotno državo,« v zunanjem svetu pa ugled neuvrščene Jugoslavije.

FRANCE POPIT

81

18. marec: PLAN RAZVOJA 1981–1985 – Skupščina SFRJ je sprejela družbeni plan razvoja Jugoslavije za obdobje od leta 1981 do 1985. Predvideli so, da bo povprečna stopnja rasti družbenega proizvoda dosegla 4,5 odstotka, stopnja industrijske proizvodnje 5 odstotkov, stopnja rasti kmetijske proizvodnje 4,5 odstotka, končna poraba naj bi naraščala po 2,8-odstotni letni stopnji, izvoz naj bi naraščal po 8-odstotni letni stopnji, uvoz pa naj bi se na leto povečeval za 1,1 odstotka. Posebej pa je bilo poudarjeno, da je treba zmanjševati strukturna neskladja v gospodarstvu. Omogočiti visoko stopnjo rasti zaposlovanja in zmanjšati vse oblike porabe v realne okvire, zavreti rast cen in pospešiti razvoj gospodarsko manj razvitih območij.

16. junij: TRETJI KONGRES SAMOUPRAVLJALCEV JUGOSLAVIJE – V Beogradu se je začel tretji kongres saupravljalcev Jugoslavije. Priprave na kongres so v organizacijah združenega dela trajale skoraj eno leto, 1800 delegatov pa se je v resoluciji zavzelo za korenite spremembe neugodnih gospodarskih in družbenih tokov.

27. september: PREDOR POD UČKO – Slovesno so odprli predor pod Učko, najdaljši cestni predor v državi (5062 metrov).

2. oktober: JEDRSKA ELEKTRARNA KRŠKO – Jedrsko elektrarno Krško so priključili na 380-kilovatno omrežje jugoslovanskega elektroenergetskega sistema.

1. december: NESREČA NA KORZIKI – Potniško letalo Inex Adria iz Ljubljane je med poletom na Korziko treščilo v vrh gore San Pietro pri Ajacciu. V katastrofi je umrlo vseh 180 potnikov in članov posadke.

29. december: UMRL MIROSLAV KRLEŽA – V Zagrebu je v 89. letu umrl Miroslav Krleža, najvidnejši sodobni hrvaški in jugoslovanski književnik.

*

15. maj: PREDSEDNIK PREDSEDSTVA SFRJ – Predsedstvo SFRJ je za novega predsednika izvolilo Sergeja Kraigherja, za podpredsednika pa Petra Stambolića.

82

8. april: CANKARJEV DOM V LJUBLJANI – V navzočnosti velikega števila jugoslovanskih novinarjev so uradno predstavili prostore Cankarjevega doma v Ljubljani, ki so ga začeli graditi 26. januarja 1978. Bruto etažna površina meri 48.973 m².

15.–17. april: DEVETI KONGRES ZK SLOVENIJE – V Cankarjevem domu v Ljubljani je bil deveti kongres ZK Slovenije, ki se ga je udeležilo 1677 članov ZKS in gostov. Poleg dokumentov, ki opredeljujejo naloge ZK v nadaljnjem razvoju socialističnega samoupravljanja in pri premagovanju gospodarskih težav, so na kongresu sprejeli nekaj sprememb v statutu ZKS. Za predsednika CK ZKS so izvolili Andreja Marinca, sekretar predsedstva pa je postal Miha Ravnik.

14. maj: PREDSEDNIK PREDSEDSTVA SFRJ – Predsedstvo SFRJ je izvolilo za novega predsednika Petra Stambolića, za podpredsednika pa Vladimira Bakariča.

26. junij: DVANAJSTI KONGRES ZKJ – V kongresnem centru Sava v Beogradu se je začel dvanajsti kongres ZKJ, pred tem pa so bili republiški in pokrajinska kongresa ZK. Na zveznem kongresu je sodelovalo 1547 delegatov. Dvanajsti kongres je poudaril kontinuiteto dela ZKJ po poti, ki sta jo razvila Josip Broz-Tito in Edvard Kardelj, posebej pa je podčrtal odgovornost ZK pri krepitvi in razvoju socialističnega samoupravljanja in uresničevanju stabilizacijskih nalog. Za predsednika CK ZKJ z enoletnim mandatom je predsedstvo izvolilo Mitjo Ribičiča, za sekretarja z dveletnim mandatom pa Nikolo Stojanovića.

11.–13. oktober: DESETI KONGRES ZVEZE SINDIKATOV SLOVENIJE – V Ljubljani je bil deseti kongres zveze sindikatov Slovenije, ki se ga je udeležilo 761 delegatov. Predsednik RK ZSS je postal Marjan Orožen.

11. november: DEVETI KONGRES ZVEZE SINDIKATOV JUGOSLAVIJE – V domu sindikatov v Beogradu se je začel deveti kongres zveze sindikatov Jugoslavije.

17. december: ENAJSTI KONGRES ZVEZE SOCIALISTIČNE MLADINE JUGOSLAVIJE – V Beogradu se je začel 11. kongres zveze socialistične mladine Jugoslavije, ki se ga je udeležilo 1040 delegatov.

83

16. januar: UMRL VLADIMIR BAKARIČ – Umrl je dr. Vladimir Bakarić, podpredsednik predsedstva SFRJ in član predsedstva CK ZKJ. Bil je eden od organizatorjev ustaje in vodja NOB na Hrvaškem.

27. januar: NAGRADE EDVARDA KARDELJA – Podeljene so bile prve nagrade Edvarda Kardelja. Dobili so jih: Sergej Kraigher, Tovarna cementa Prvoborac iz Solina in Železarna Zenica.

7. marec: SEDMA VRHUNSKA KONFERENCA NEUVRŠČENIH DRŽAV – V indijskem glavnem mestu New Delhiju se je začela sedma vrhunska konferenca neuvrščenih držav. Na njej je sodelovalo 99 delegacij od skupno 101 članice gibanja (mesto Kampučije je namreč ostalo nezasedeno, medtem ko Santa Lucija ni poslala svoje delegacije).

16. maj: PREDSEDNIK PREDSEDSTVA SFRJ – Za predsednika predsedstva SFRJ je bil izvoljen Mika Špiljak, za podpredsednika pa Vidoje Žarković.

5. junij: UMRL FRANC LESKOŠEK-LUKA – Umrl je Franc Leskošek-Luka, predvojni revolucionar, v prvih letih vojne poveljnik glavnega štaba partizanskih odredov Slovenije. Po vojni je opravljal visto političnih funkcij na republiški in zvezni ravni.

4. julij: GOSPODARSKI ZAKON IN ODLOKI – Na seji zbora republik in pokrajin so po dvodnevnem delu sprejeli tri zakone in odlok: zakon o plačevanju s konvertibilnimi devizami, zakon o jamstvu federacije za odplačilo dolgov, spremembe zakona o deviznem poslovanju ter kreditnih poslih s tujino ter odlok o skupnem obsegu posojil, ki jih bo Narodna banka Jugoslavije najela v tujini. S temi predpisi naj bi zagotovili, da bi vsi gospodarski subjekti redno plačevali dosedanje in nove dolgove.

19. avgust: UMRL MIHA MARINKO – Umrl je Miha Marinko, predvojni revolucionar, od 1941, pa je bil med prvimi organizatorji upora na Slovenskem. Od leta 1947 je bil predsednik vlade SR Slovenije, od leta 1953 pa predsednik republiškega izvršnega sveta, od leta 1967 pa član sveta federacije in predsedstva CK ZKJ.

SFR Jugoslavija

- Površina: 255.804 kv. km
- Prebivalcev: 22.740.000 (31. 12. 1982)
- Družbeni proizvod leta 1982 v milijardah din 2.901,06
- Število zaposlenih
  1946 721.000
  1983 6.142.200
- Pokritost uvoza z izvozom
  1955 58,2%
  1982 76,8%
- Proizvodnja elektrike v milijardah kilovatnih ur
  1959 7,75
  1982 58,52
- Izdelava jekla
  1946 202.000 ton
  1982 3.850.000 ton
- Pridelek pšenice
  1948 2,53 milijona ton
  1983 5,4 milijona ton
- Pridelek koruze
  1948 4,8 milijona ton
  1983 10,7 milijona ton

Socialistično federativno republiko Jugoslavijo sestavljajo: Socialistična republika Bosna in Hercegovina, Socialistična republika Črna gora, Socialistična republika Hrvatska, Socialistična republika Makedonija, Socialistična republika Slovenija in Socialistična republika Srbija, kot tudi Socialistična avtonomna pokrajina Kosovo in Socialistična avtonomna pokrajina Vojvodina, ki sta v sestavi Socialistične republike Srbije.

(Ustava SFRJ, člen 2)

Socialistična republika je država, ki temelji na suverenosti naroda ter na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti.

(Ustava SFRJ, člen 3)

SR Bosna in Hercegovina

- Površina: 51.129 kv. km
- Prebivalcev: 4,204.000
- Glavno mesto: Sarajevo (318.468 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 387,89
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 151
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 2132
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 441.800
  1983 924.200
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 1,78
  1982 10,11
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 2982
  1982 327.861
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 4780
  1982 36.294
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 9753
  1981 30.274
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 66.186
  1982 456.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 207.900
  1982 377.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 353.200
  1982 761.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 1,124.500
  1983 996.000
- Naravne razmere: Republika pripada v celoti Dinarskemu gorstvu. Na severu sega z Bosensko Posavino do Panonske nižine, na jugu pa v ozkem pasu pri Neumu do Jadranskega morja. Razen na severu je gorata, prevladuje apnenec, zato je razvit kras. Različno visoke kraške planote z gorovji ločujejo doline in kraška polja. Podnebje je zmerno celinsko, v notranjosti gorsko, v nizki Hercegovini zmerno mediteransko.
- 211 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 35 muzejev
- 6 poklicnih gledališč
- 177 kinodvoran
- 44 radijskih postaj, 1 tv center
- 2 dnevnika, skupaj 475 časopisov in revij
- 922 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 222 kulturno-umetniških in prosvetnih društev
- 1315 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 2462 osnovnih šol, 6999 oddelkov srednjih šol, 52 visokošolskih organizacij
- 43 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 652 organizacijskih enot splošne medicine
- 17.260 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 173 lekarn
- Dan vstaje: 27. julij

SR Črna gora

- Površina: 13.812 kv. km
- Prebivalcev: 597.000
- Glavno mesto: Titograd (95.857 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 59,50
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 103
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 2341
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 66.800
  1983 146.200
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 0,04
  1982 1,58
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 700
  1982 53.122
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 1152
  1982 5859
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 883
  1981 4944
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 62.683
  1982 1,634.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 8200
  1982 7000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 12.900
  1982 14.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 191.800
  1983 177.000
- Naravne razmere: Na severu Črnogorska Brda z delno visokogorskim značajem, na sredi Črnogorski kras z različno visokimi, kraško razjedenimi planotami in kraškimi polji, na jugu Črnogorsko primorje s prevlado flišev. Vse tri enote pripadajo Dinarskemu gorstvu. Tudi podnebje je različno: na severu gorsko-alpsko, na krasu celinsko, ob morju mediteransko.
- 25 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 22 muzejev
- 1 poklicno gledališče
- 27 kinodvoran
- 2 radijski postaji, 1 tv center
- 1 dnevnik, skupaj 89 časopisov in revij
- 217 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 24 kulturno-umetniških in prosvetnih društev
- 196 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 580 osnovnih šol, 1001 oddelek srednjih šol, 13 visokošolskih organizacij
- 8 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 74 organizacijskih enot splošne medicine
- 4534 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 27 lekarn
- Dan vstaje: 13. julij

SR Hrvatska

- Površina: 56.538 kv. km
- Prebivalcev: 4,631.000
- Glavno mesto: Zagreb (763.293 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 758,09
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 211
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 3928
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 857.500
  1983 1,473.800
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 1,33
  1982 7,83
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 10.585
  1982 679.162
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 8808
  1982 50.043
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 7836
  1981 30.439
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 2,525.704
  1982 29,055.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 364.300
  1982 1,189.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 498.100
  1982 2,509.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 911.600
  1983 953.000
- Naravne razmere: V severnem panonskem delu je predvsem ravninska; najmanjši del Hrvaške pripada visokemu dinarskemu svetu, Istra, Hrvaško primorje in Dalmacija pa jadranskemu področju. Podnebje je na severu celinsko, v gorskem področju gorsko, ob Jadranskem morju mediteransko.
- 284 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 123 muzejev
- 11 poklicnih gledališč
- 304 kinodvorane
- 51 radijskih postaj, 1 tv center
- 8 dnevnikov, skupaj 1013 časopisov in revij
- 2385 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 545 kulturno-umetniških in prosvetnih društev
- 3138 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 2848 osnovnih šol, 8132 oddelkov srednjih šol, 83 visokošolskih organizacij
- 40 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 792 organizacijskih enot splošne medicine
- 31.556 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 410 lekarn
- Dan vstaje: 27. julij

SR Makedonija

- Površina: 25.713 kv. km
- Prebivalcev: 1,955.000
- Glavno mesto: Skopje (405.597 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 166,62
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 123
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 2023
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 204.500
  1983 473.900
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 0,36
  1982 2,17
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 1265
  1982 207.410
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 2059
  1982 17.639
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 1921
  1981 11.678
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 39.282
  1982 343.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 102.300
  1982 272.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 62.000
  1982 93.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 388.200
  1983 333.000
- Naravne razmere: Večji del je v Rodopskem gorstvu, manjši v Šarsko-pindskem gorstvu. Srednja Makedonija je nizka, vzhodna in zahodna pa sta gorati. V vsej Makedoniji so različno obsežne terciarne kotline. Gorovja v zahodni Makedoniji so višja kot v vzhodni, zgrajena največ iz kristalastih skrilavcev; v Ohridski, Prespanski in Dojranski kotlini so reliktna jezera. Podnebje kaže v nizki Makedoniji mediteranske, v gorati pa celinsko-gorske poteze.
- 135 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 23 muzejev
- 10 poklicnih gledališč
- 75 kinodvoran
- 26 radijskih postaj, 1 tv center
- 2 dnevnika, skupaj 207 časopisov in revij
- 524 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 104 kulturno-umetniških in prosvetnih društev
- 1360 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 1210 osnovnih šol, 2456 oddelkov srednjih šol, 38 visokošolskih organizacij
- 13 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 348 organizacijskih enot splošne medicine
- 9303 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 94 lekarn
- Dan vstaje: 11. oktober

SR Slovenija

- Površina: 20.251 kv. km
- Prebivalcev: 1,912.000
- Glavno mesto: Ljubljana (223.418 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 431,13
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 381
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 5587
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 472.700
  1983 793.500
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 2,35
  1982 10,39
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 11.184
  1982 448.315
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 5167
  1982 28.570
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 3888
  1981 14.674
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 478.993
  1982 2,607.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 51.200
  1982 174.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 41.400
  1982 276.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 469.700
  1983 577.000
- Naravne razmere: Na ozemlju Slovenije se stikajo Alpe, Dinarsko gorstvo in Panonska nižina. Čez Slovenijo vodijo pomembne naravne poti: po dolinah ob Savi in Dravi so povezane alpske pokrajine s Podonavjem in z Balkanskim polotokom, vrsto kotlin alpskega in dinarskega sveta pa povezuje Podonavje s severnoitalijanskim nižavjem. Velike razlike so tudi v podnebju, ki je gorsko-alpsko, mediteransko in modificirano celinsko.
- 202 splošnoizobraževalni knjižnici
- 82 muzejev
- 7 poklicnih gledališč
- 171 kinodvoran
- 21 radijskih postaj, 1 tv center
- 3 dnevniki, skupaj 751 časopisov in revij
- 1889 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 502 kulturno-umetniški in prosvetni društvi
- 2213 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 841 osnovnih šol, 3268 oddelkov srednjih šol, 26 visokošolskih organizacij
- 50 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 533 organizacijskih enot splošne medicine
- 13.551 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 163 lekarn
- Dan vstaje: 22. julij

SR Srbija

- Površina: 55.968 kv. km
- Prebivalcev: 5,742.000
- Glavno mesto: Beograd (1,075.125 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 696,85
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 169
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 2984
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 756.200
  1983 1,547.800
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 1,68
  1982 22,53
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 8584
  1982 684.578
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 6698
  1982 51.869
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 7293
  1981 36.790
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 227.125
  1982 1,258.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 589.600
  1982 1,388.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 750.900
  1982 2,606.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 1,373.900
  1983 1,611.000
- Naravne razmere: Na severu, ob Savi, Donavi, Drini in Moravi obsežne ravnine ter gričevnata Šumadija; drugod je gorata, pripada Rodopom, Karpatom, Balkanskemu gorstvu in vzhodnemu robu Dinarskega gorstva. Podnebje je zmerno celinsko in gorsko.
- 714 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 72 muzejev
- 20 poklicnih gledališč
- 283 kinodvoran
- 29 radijskih postaj, 1 tv center
- 7 dnevnikov, skupaj 1306 časopisov in revij
- 3839 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 500 kulturno-umetniških in prosvetnih društev
- 3233 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 3288 osnovnih šol, 7146 oddelkov srednjih šol, 99 visokošolskih organizacij
- 164 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 995 organizacijskih enot splošne medicine
- 33276 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 413 lekarn
- Dan vstaje: 7. julij

SAP Kosovo

- Površina: 10.887 kv. km
- Prebivalcev: 1,657.000
- Glavno mesto: Priština (109.208 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 67,68
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 85
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 964
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 71.700
  1983 194.900
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 0,11
  1982 2,86
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 487
  1982 54.833
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 559
  1982 4679
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 1185
  1981 7524
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 5658
  1982 45.300
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 77.400
  1982 213.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 119.500
  1982 248.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 321.100
  1983 364.000
- Naravne razmere: Kosovo sestavljata dve pokrajini, na zahodu Metohija in na vzhodu Kosovo polje. Metohija je tektonska udorina, na zahodu jo obrobljata Mokra in Koprivnik, od Kosovega polja ločuje nizko hribovje. Kosovo polje je obsežna, podolgovata tercirana udorina, ki sega od Kopaonika na severu do Črne gore in Šar planine na jugu.
- 156 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 5 muzejev
- 4 poklicna gledališča
- 34 kinodvoran
- 6 radijskih postaj, 1 tv center
- 2 dnevnika, skupaj 91 časopisov in revij
- 350 izdanih del (knjige in brošure v letu 1981)
- 96 kulturno-umetniških in prosvetnih društev
- 256 osnovnih organizacij za telesno kulturo
- 899 osnovnih šol, 2606 oddelkov srednjih šol, 17 visokošolskih organizacij
- 13 registriranih znanstvenoraziskovalnih organizacij
- 280 organizacijskih enot splošne medicine
- 4130 postelj v splošnih in specialističnih bolnišnicah in kliničnih centrih
- 49 lekarn
- Dan vstaje: 7. julij

Socialistična avtonomna pokrajina je avtonomna socialistična samoupravna demokratična družbenopolitična skupnost, ki temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, v kateri delovni ljudje in občani, narodi in narodnosti uresničujejo svoje suverene pravice; kadar v skupnem interesu delovnih ljudi in občanov, narodov in narodnosti republike kot celote tako določa ustava Socialistične republike Srbije, pa tudi v tej republiki.

(Ustava SFRJ, člen 4)

SAP Vojvodina

- Površina: 21.506 kv. km
- Prebivalcev: 2,042.000
- Glavno mesto: Novi Sad (169.832 preb.)
- Družbeni proizvod 1982 v milijardah dinarjev 333,30
- Družbeni proizvod na prebivalca v ameriških dolarjih:
  1952 (po tečaju 3 din za dolar) 158
  1983 (po tečaju 41.80 din za dolar) 3945
- Število zaposlenih v družbenem sektorju:
  1963 375.500
  1983 587.900
- Proizvodnja elektrike, kot so jo izmerili v elektrarnah, v milijardah kilovatnih ur:
  1959 0,10
  1982 1,05
- Število registriranih osebnih avtomobilov:
  1959 3235
  1982 247.347
- Število registriranih tovornih avtomobilov:
  1959 2312
  1982 17.058
- Stanovanja, ki so jih na novo sezidali v letu:
  1954 1449
  1981 12.852
- Prenočitve tujih gostov:
  1959 15.337
  1982 182.000
- Pridelek pšenice v tonah leta:
  1953 483.200
  1982 1,597.000
- Pridelek koruze v tonah leta:
  1953 565.700
  1982 4,623.000
- Število govedi, ki so jo redili:
  1953 214.400
  1983 339.000
- Naravne razmere: leži v jugovzhodnem delu Panonske nižine, obsega Bačko, Banat in Srem. Ob rekah aluvialne ravnine, nad njimi platoji diluvialnih puhlic, Fruška gora in Banatsko hribovje sta ostanka stare panonske grude. Podnebje je zmerno celinsko.
- 374 splošnoizobraževalnih knjižnic
- 25 muzejev
- 7 poklicnih gledališč
- 207 kinodvoran
- 18 radijskih postaj, 1 tv center
- 2 dnevnika, skupaj 457 časopisov in re
- 962 izdanih del (knjige in brošure v 1981)
- 186 kulturno-umetniških in prosve društev
- 1591 osnovnih organizacij za telesno turo
- 532 osnovnih šol, 3132 oddelkov s njih šol, 30 visokošolskih organizacij
- 12 registriranih znanstvenoraziskov organizacij
- 461 organizacijskih enot splošne n cine
- 11025 postelj v splošnih in specialist bolnišnicah in kliničnih centrih
- 294 lekarn
- Dan vstaje: 7. julij

Ozemlje Socialistične federativne republike Jugoslavije je enotno in ga sestavljajo ozemlja socialističnih republik.
Ozemlje republike se ne more spremeniti brez privolitve republike, ozemlje avtonomne pokrajine pa tudi ne brez privolitve avtonomne pokrajine.
Meja Socialistične federativne republike Jugoslavije se ne more spremeniti brez soglasja vseh republik in avtonomnih pokrajin.
Meja med republikama se sme spremeniti samo po njunem sporazumu; če gre za mejo avtonomne pokrajine, pa še z njenim soglasjem.

(Ustava SFRJ, člen 5)